

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 10

ОКТОБАР 1913

ГОД. XXXIV

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 26 септембра 1913 год. на предлог г. Министра Просвете и Црквених Послова постављен је:

за инспектора Министарства Просвете и Црквених Послова за Косовску Област, у рангу директора средњих школа II класе, са седиштем у Приштини г. *Светозар Томић*, професор III београдске гимназије.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 28 септембра 1913 год. на предлог г. Министра Просвете и Црквених послова, постављен је:

у Министарству Просвете и Црквених Послова:

за писара прве класе: г. *Славко Миловановић*, писар друге класе истог Министарства и г. *Драгомир Раковић*, пређашњи писар прве класе истог министарства.

УНИВЕРЗИТЕТ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 септембра 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова постављен је:

на Универзитету:

за вапредног професора у Правном Факултету за групу Приватног Права г. др. *Драгољуб Аранђеловић*, министар на расположењу.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 26 септембра 1913 год. на предлог г. Министра Просвете и Црквених Послова, решено је:

да се г. *Ранку Михаиловићу*, супленту ваљевске гимназије, уважи оставка, коју је поднео на државну службу.

ОТВАРАЊЕ ДРЖАВНИХ СРЕДЊИХ ШКОЛА И
УЧИТЕЉСКИХ ШКОЛА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 5 октобра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова а по саслушању Министарског Савета, решено је да се отвори:

*потицна гимназија у Скопљу и у Битољу:
и учитељска школа у Скопљу.*

ОТВАРАЊЕ ПРИВАТНЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ШЕСТОРАЗРЕДНА ПРИВАТНА ГИМНАЗИЈА У ЋУПРИЈИ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 септембра 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, а по саслушању Министарског Савета, и на основи чл. 7. закона о средњим школама, решено је:

да се досадашња четвороразредна приватна гимназија у Ћуприји, подигне на степен шесторазредне приватне гимназије, коју ће и даље о своме трошку издржавати општина града Ћуприје.

ДУХОВНИ СУД

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 17 октобра 1913 год., на предлог Господина Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у Духовном Суду Епархије Нишке:

за писара друге класе *Александар Илић*, ђакон цркве Ћупријске.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

УНИВЕРЗИТЕТ

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:
Светозару Зорићу, редовном професору, од 9 до 30 септембра. — ПБр. 15626 од 13-IX-1913.
др. Јовану Ердељановићу, сталном доценту, 20 дана. — ПБр. 15625 од 13-IX-1913.

Бранку Таназевићу, сталном доценту, 15 дана. — ПБр. 15988 од 13-IX-1913.

др. Милоју Стојиљковићу, сталном доценту, месец дана. — ПБр. 16743 од 18-IX-1913.

др. Велизару Митровићу, сталном доценту, од 1 септембра до 3 октобра. — ПБр. 16775 од 18-IX-1913.

др. Ивану Арновљевићу, редовном професору до краја септембра. — ПБр. 16855 од 20-IX-1913.

Драгомиру Јовановићу, сталном доценту, 15 дана. — ПБр. 18958 од 4-X-1913.

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:

Живојину О. Дачићу, управнику, 4 дана. — ПБр. 20636 од 14-X-1913.

Михаилу Миланковићу, књиговођи, 15 дана. — ПБр. 16061 од 16 до 30 октобра 1913.

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

Милорада Милосављевића, апсолвираног филозофа, за привременог учитеља лозничке гимназије. — ПБр. 14327 од 11-IX-1913.

Михаила Милићевића, свештеника, за хонорарног вероучитеља у женској учитељској школи у Београду. — ПБр. 12962 од 26-VIII-1913.

др. Светислава Андрејевића, за школског лекара у неготинској гимназији. — ПБр. 14383 од 11-IX-1913.

др. Властимира Јанковића, за школског лекара у зајечарској гимназији. — ПБр. 14456 од 12-IX-1913.

Матка Берганта, за учитеља гимнастике у крушевачкој гимназији. — ПБр. 4430 од 15-IX-1913.

др. Ђ. Кустудића, за школског лекара у врањској гимназији. — ПБр. 13999 од 16-IX-1913.

Максима Васиљевића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у ваљевској гимназији. — ПБр. 12359 од 24-IX-1913.

Стевана Милосављевића, за привременог учитеља вештина у I београдској гимназији. — ПБр. 15763 од 1-X-1913.

Десанку Цветковићеву, апсолвираног филозофа, за привремену учитељицу гимназије у Гор. Милановцу. — ПБр. 17798 од 1-X-1913.

Јеврема Туцовића, свештеника, за хонорарног вероучитеља ужичке гимназије. — ПБр. 18076 од 1-X-1913.

Лазара Лапчевића, свештеника, за хонорарног вероучитеља ужичке гимназије. — ПБр. 18076 од 1-X-1913.

Момчила Поповића, свештеника, за хонорарног вероучитеља гимназије у Гор. Милановцу. — ПБр. 19114 од 1-X-1913

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредно је периодску повишницу плате:

четврту, Миленији Ђорђевићки, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу. — ПБр. 14893 од 11-IX-1913.

пору, Боривоју Милојевићу, професору лозничке гимназије. — ПБр. 17324 од 26-IX-1913.

ОДСУСТВА

Сретену М. Адићу, управитељу јагодинске учитељске школе, 6 дана. — ПБр. 16331 од 19-IX-1913.

Ђури Димићу, професору I београдске гимназије, 5 дана. — ПБр. 15591 од 13-IX-1913.

Милораду Луковићу, професору I крагујевачке гимназије, 15 дана. — ПБр. 15780 од 13-IX-1913.

Војиславу Вуловићу, директору I крагујевачке гимназије, од 5 септембра до 17 октобра. — ПБр. 15445 од 13-IX-1913.

Драгутину Ђурићу, сунгенту ужичке гимназије, до 5 октобра. — ПБр. 15642 од 13-IX-1913.

Миливоју Добросављевићу, професору крушевачке гимназије, месец дана. — ПБр. 15641 од 13-IX-1913.

Олги Којићки, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, 10 дана. — ПБр. 15788 од 13-IX-1913.

Лепосави Релићки, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, од 10 до 16 септембра. — ПБр. 15792 од 13-IX-1913.

Драги Аранђеловићки, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, до 1 октобра. — ПБр. 15793 од 13-IX-1913.

Ђорђу Мелентијевићу, професору I крагујевачке гимназије, до 8 октобра. — ПБр. 15838 од 13-IX-1913.

Ђорђу Стојчевићу, учитељу смедеревске гимназије, до 5 октобра. — ПБр. 15459 од 13-IX-1913.

Љубомиру Рајићу, професору алексиначке учитељске школе, до 15 септембра. — ПБр. 15585 од 13-IX-1913.

Сави Музикравићу, сунгенту ужичке гимназије, до 15 септембра. — ПБр. 15840 од 13-IX-1913.

др. Милану Петровићу, професору В. Ж. Школе у Крагујевцу, од 21 септембра до 5 октобра. — ПБр. 16000 од 13-IX-1913.

Авраму Н. Поповићу, професору прве крагујевачке гимназије, до 15 октобра. — ПБр. 15291 од 13-IX-1913.

Миливоју Давидовићу, привременом учитељу београдске Реалке, до 1 октобра. — ПБр. 15383 од 13-IX-1913.

Живојину Тодоровићу, учитељу гимнастике III београдске гимназије, до почетка предавања. — ПБр. 15502 од 13-IX-1913.

др. Чеди Марјановићу, професору II београдске гимназије, месец дана, до 15 октобра. — ПБр. 15863 од 13-IX-1913.

Љубомиру Миловановићу, професору I београдске гимназије, до 5 октобра. — ПБр. 16293 од 14-IX-1913.

Стевану Колару, учитељу језика крушевачке гимназије, 5 дана. — ПБр. 16167 од 15-IX-1913.

Касију Теодосијевићевој, наставници В. Ж. Школе у Београду, месец дана. — ПБр. 16370 од 15-IX-1913.

Владимиру Маринковићу, супленту III београдске гимназије, од 10 септембра до 20 октобра. — ПБр. 15503 од 15-IX-1913.

Константину Новаковићу, привременом учитељу смедеревске гимназије, до краја септембра. — ПБр. 16313 од 15-IX-1913.

Јордану Х. Видојковићу, професору нишке гимназије, 10 дана. — ПБр. 16170 од 15-IX-1913.

Милутину Петковићу, привременом учитељу I крагујевачке гимназије, до 28 септембра. — ПБр. 16169 од 18-IX-1913.

Зорки Радосављевићевој, наставници пиротске гимназије, 10 дана. — ПБр. 15997 од 13-IX-1913.

Александри Љубичићевој, наставници приватне алексиначке гимназије, до 20 септембра. — ПБр. 16453 од 14-IX-1913.

Милеви Петровићевој, наставници В. Ж. Школе у Београду, до 1 октобра. — ПБр. 16096 од 16-IX-1913.

Јеротију Новитовићу, професору чачанске гимназије, до 25 септембра. — ПБр. 14996 од 12-IX-1913.

др. Милану Крестићу, привременом учитељу I крагујевачке гимназије, три месеца, без плате. — ПБр. 1676 од 16-IX-1913.

Боривоју Раденковићу, учитељу пртања I крагујевачке гимназије, 10 дана. — ПБр. 16470 од 18-IX-1913.

Јовану Травњу, учитељу музике у алексиначкој учитељској школи, до 20 октобра. — ПБр. 17152 од 20-IX-1913.

др. Михаилу Вукчевићу, професору I београдске гимназије, до почетка предавања. — ПБр. 16991 од 20-IX-1913.

Јанићију Денићу, супленту нишке гимназије, шест месеци. — ПБр. 15761 од 16-IX-1913.

Лепосави Максимовићевој, наставници женске гимназије у Нишу, до 3 новембра. — ПБр. 16281 од 19-IX-1913.

Михаилу Лукићу, професору В. Ж. Школе у Крагујевцу, 15 дана. — ПБр. 16936 од 20-IX-1913.

Љубомиру Рајићу, професору алексиначке учитељске школе, до 25 септембра. — ПБр. 16937 од 20-IX-1913.

Хенриху Лилеру, директору III београдске гимназије, 8 дана. — ПБр. 16980 од 19-IX-1913.

Николи Ракићу, директору зајечарске гимназије, 12 дана. — ПБр. 17295 од 22-IX-1913.

Боривоју Дробњаковћу, наставнику I крагујевачке гимназије 10 дана. — ПБр. 17486 од 22-IX-1913.

Браниславу Миљковићу, наставнику ваљевске гимназије, до 15 октобра. — ПБр. 17550 од 20-IX-1913.

Мирку Дамњановићу, супленту крушевачке гимназије, од 21 септембра до 12 октобра. — ПБр. 17552 од 22-IX-1913.

Сави Музикравићу, супленту ужичке гимназије, до 1 октобра. — ПБр. 67298 од 22-IX-1913.

Стевану Колару, учитељу крушевачке гимназије, до краја септембра. — ПБр. 17185 од 23-IX-1913.

Љубиши Глишићу, супленту III београдске гимназије, до 28 септембра. — ПБр. 17423 од 23-IX-1913.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Дазару Крдалићу, в. учитељу ваљевске гимназије, 15 дана. — ПБр. 17587 од 24-IX-1913.

Емилу Кетигу, наставнику крушевачке гимназије, до 25 октобра. — ПБр. 17499 од 25-IX-1913.

Милади Розенкранзовој, наставници В. Ж. Школе у Београду, до 1 децембра. — ПБр. 17867 од 25-IX-1913.

Живојину Видановићу, директору II крагујевачке гимназије, до 10 октобра. — ПБр. 17713 од 26-IX-1913.

Лепосави Пејићевој, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, три дана. — ПБр. 17818 од 26-IX-1913.

Марији Теофановићевој, наставници зајечарске гимназије, до 1 новембра. — ПБр. 17735 од 26-IX-1913.

Драги Стајевићки, наставници женске гимназије у Нишу, до краја септембра. — ПБр. 17853 од 26-IX-1913.

Драги Бојовићки, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, до 10 октобра. — ПБр. 17887 од 26-IX-1913.

Љубомиру Н. Рајићу, професору учитељске школе у Алексинцу, до 5 октобра. — ПБр. 18041 од 27-IX-1913.

Милутину С. Петковићу, привременом учитељу I крагујевачке гимназије, 10 дана. — ПБр. 18574 од 28-IX-1913.

Добривоју Живковићу, наставнику приватне гимназије у Краљеву, 10 дана. — ПБр. 18127 од 29-IX-1913.

Милошу Димитријевићу, сунленту лесковачке реалке, до 15 октобра. — ПБр. 18128 од 29-IX-1913.

Гргуру Вујићу, директору шабачке гимназије, 10 дана. — ПБр. 18121 од 29-IX-1913.

Емилу Цветићу, професору јагодинске учитељске школе, 3 дана. — ПБр. 18223 од 30-IX-1913.

Љубомиру Павловићу, професору шабачке гимназије, 3 дана. — ПБр. 18347 од 30-IX-1913.

Живку Јоксимовићу, професору лесковачке реалке, до почетка предавања. — ПБр. 18267 од 30-IX-1913.

Катарини Јоксимовићки, наставници лесковачке реалке, до почетка предавања. — ПБр. 18267 од 30-IX-1913.

Зорки Михајловићки, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу 20 дана. — ПБр. 18239 од 30-IX-1913.

Кости Урошевићу, сунленту ужичке гимназије, 20 дана. — ПБр. 18341 од 32-XI-1913.

Љубомиру Видаковићу, наставнику зајечарске гимназије, 20 дана. — ПБр. 18418 од 1-X-1913.

Витору Јелисијевићу, сунленту ужичке гимназије, 15 дана. — ПБр. 18495 од 1-X-1913.

Ратку Пенезићу, сунленту чачанске гимназије, 10 дана. — ПБр. 18688 од 2-X-1913.

Даринки Ковачевићевој, наставници пиротске гимназије, до почетка предавања. — ПБр. 18679 од 2-X-1913.

Живану Петковићу, наставнику приватне гимназије у Параћину, 15 дана. — ПБр. 18691 од 2-X-1913.

Зорки Радосављевићевој, наставници пиротске гимназије, до 15 октобра. — ПБр. 18903 од 3-X-1913

www.unilib.rs Драги Аранђеловић, наставници В. Ж. Школе у Крагујевцу, 15 дана. — ПБр. 18928 од 3-X-1913.

Сими Јеврићу, супленту женске учитељске школе у Крагујевцу, 15 дана. — ПБр. 18721 од 3-X-1913.

Кости Петровићу, супленту крушевачке гимназије, до 20 октобра. — ПБр. 18467 од 3-X-1913.

Живојину Видановићу, директору II крагујевачке гимназије, 30 дана. — ПБр. 19393 од 5-X-1913.

Милану Петковићу, директору гимназије у Гор. Милановцу, до 15 октобра. — ПБр. 19394 од 5-X-1913.

Драгољубу Јовичићу, супленту јагодинске гимназије, до 3 новембра. — ПБр. 16272 од 6-X-1913.

Добросаву Урошевићу, професору II београдске гимназије, 15 дана. — ПБр. 19303 од 6-X-1913.

Михајлу Лукићу, професору В. Ж. Школе у Крагујевцу, од 7 до 30 октобра. — ПБр. 19158 од 8-X-1913.

Миласаву Марковићу, супленту учитељске школе у Јагодини, 8 дана. — ПБр. 19524 од 9-X-1913.

Николи Савићу, управитељу В. Ж. Школе у Шапцу, 5 дана. — ПБр. 19634 од 9-X-1913.

Милићу Сретеновићу, професору јагодинске гимназије, месец дана. — ПБр. 19523 од 9-X-1913.

Љубомиру Радовановићу, супленту I крагујевачке гимназије, пет дана. — ПБр. 19525 од 9-X-1913.

Милоју Ракићу, професору крушевачке гимназије, до 10 октобра. — ПБр. 30076 од 10-X-1913.

Алекси Станојевићу, професору I београдске гимназије, 10 дана. — ПБр. 19802 од 11-X-1913.

Димитрију Големовићу, наставнику IV београдске гимназије, до 10 августа 1914 године. — ПБр. 13630 од 10-X-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважио је оставку:

Драгутину Грданичком, привременом предметном учитељу I крагујевачке гимназије. — ПБр. 17297 од 23-IX-1913.

ПРИВАТНЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је избор:

Петка Краговића, за наставника приватне гимназије у Ђурији. — ПБр. 15378 од 13-IX-1913.

Младена Милојковића, за наставника приватне гимназије у Алексинцу. — ПБр. 16150 од 14-IX-1913..

Стојана Јевтића, апсолвираног техничара, за наставника приватне гимназије у Ђурији. — ПБр. 18229 од 30-IX-1913.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

у ваљевском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Бабајићу: Милутина Басрака, пређашњег учитеља. — ПБр. 13894 од 22-IX-1913.

у крагујевачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Влакчи: Рудолфа Ајбаха. — ПБр. 12609 од 30-VIII-1913.

у крушевачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Црном Калу: Петра Цамоњу, учитељског матуранта. — ПБр. 14103 од 4-IX-1913.

за вршиоца учитељске дужности у Рујишту: Павла Аничича, студента филозофије. — ПБр. 17595 од 22-IX-1913.

у моравском округу:

за сталног учитеља у Плани: Богољуба Барбуловића, пређашњег сталног учитеља. — ПБр. 8215 од 16-VII-1913.

у подринском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Гор. Буковици: Деспину Бубало. — ПБр. 16560 од 16-IX-1913.

у пожаревачком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Товдину: Драгољуба Милошевића. — ПБр. 16054 од 11-IX-1913.

у смедеревском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Радинцу: Петра Љуботину, учит. кандидата. — ПБр. 13925 од 3-IX-1913.

у ужичком округу:

за вршиоца учитељске дужности у Пилици: Страхину Дамњановића, студента права. — ПБр. 17601 од 28-IX-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар просвете и црквених послова одредио је периодску повишицу плате:

шесту, Димитрију Лазаревићу, учитељу у Београду. — ПБр. 13267 од 11-IX-1913.

шесту, Љубици Бошковићки, учитељици у Београду. — ПБр. 12869 од 11-IX-1913.

WWW.UNILIB.RS шесту, Вукосави Којићки, учитељици у Београду. — ПБр. 13645 од 11-IX-1913.

шесту, Марији Кокановићевој, учитељици у Београду. — ПБр. 17871 од 11-IX-1913.

четврту, Милеви Окановићевој, учитељици у Младеновцу (београдски). — ПБр. 17432 од 21-IX-1913.

трећу, Персиди Глигоријевићки, учитељици у Врелу (ваљевски). — ПБр. 13844 од 2-IX-1913.

шесту, Јулијани Михајловићки, учитељици у Врању. — ПБр. 14019 од 11-IX-1913.

четврту, Чедомиру Вукосављевићу, учитељу у Мрштану (врањски). — ПБр. 13477 од 11-IX-1913.

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:

Лазару Паунковићу, учитељу из Белотића (подрински), месец дана. — ПБр. 14042 од 3-IX-1913.

Милице Мијатовићевој, учитељици из Вел. Села (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 15486 од 9-IX-1913.

Драги Бранковићевој, учитељици из Островице (нишки), месец дана. — ПБр. 14262 од 9-IX-1913.

Крсти Божовићу, учитељу из Лаћиследа (крушевачки), 15 дана. — ПБр. 12839 од 12-IX-1913.

Михаилу Живановићу, учитељу из Пирота, два дана — ПБр. 15810 од 12-IX-1913.

Кости Јовановићу, из Пирота, два дана. — ПБр. 15809 од 12-IX-1913.

Јелени Крстовићевој, учитељици из Јабуковца (крајински), месец дана. — ПБр. 12811 од 22-VIII-1913.

Даринки Загорац, учитељици из Алексинца, до 7 септембра. — ПБр. 12754 од 23-VII-1912.

Стевану Милошевићу, учитељу из Крчмара (крагујевачки), до 10 септембра. — ПБр. 12151 од 24-VIII-1912.

Радомиру Ђировићу, учитељу из Годечева (ужички), до 15 септембра. — ПБр. 12005 од 30-VIII-1913.

Настасији Видојковићевој, учитељици из Београда, до 15 септембра. — ПБр. 11642 од 30-VIII-1913.

Васи Голубовићу, учитељу из Крушевца, 15 дана. — ПБр. 13769 од 31-VIII-1913.

Ђорђу Николићу, учитељу из Дубоне (пожаревачки), 9 дана. — ПБр. 15250 од 12-IX-1913.

Милораду К. Живковићу, учитељу из Извора (нишки), месец дана. — ПБр. 16052 од 12-IX-1913.

Милану Марковићу, учитељу из Крепољина (пожаревачки), од 5 до 9 септембра. — ПБр. 15688 од 12-IX-1913.

Сави Марковићу, учитељу из Николичева (тимочки), месец дана. — ПБр. 11682 од 12-IX-1913.

Стојану Милосављевићу, учитељу из Маћера (крушевачки), 15 дана. — ПБр. 15684 од 12-IX-1913.

Лазару Брајовићу, учитељу из Својнова (моравски), месец дана. — 15890 од 12-IX-1914.

- Милији Петровићу, учитељу из Драчића, (ваљевски), месец дана. — ПБр. 15903 од 12-IX-1913.
- Милоју Војисављевићу, учитељу из Г. Буковице (подрински), месец дана. — ПБр. 15904 од 12-IX-1913.
- Славољубу Панићу, учитељу из Ноћајског Салаша (подрински), од 8 септембра до 1 октобра. — ПБр. 15912 од 12-IX-1913.
- Милораду Пршићу, учитељу из Брежђа (ваљевски), месец дана. — ПБр. 15916 од 12-IX-1913.
- Михаилу Голубовићу, учитељу из Петровца (пожаревачки), 20 дана. — ПБр. 15940 од 12-IX-1913.
- Гаврилу Поповићу, учитељу из Самариновца (крајински), 20 дана. — ПБр. 16044 од 12-IX-1913.
- Љубомиру Марковићу, учитељу из Узовнице (подрински), 20 дана. — ПБр. 15951 од 12-IX-1913.
- Крсти Поповићу, учитељу из Д. Студени (нишки), од 1 до 23 септембра. — ПБр. 16015 од 12-IX-1913.
- Петру Милосављевићу, учитељу из Врбице (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 15982 од 12-IX-1913.
- Косари Алексићевој, учитељици из Драче (крагујевачки), два месеца. — ПБр. 15927 од 12-IX-1913.
- Косари Ђуковићки, учитељици из Књажевца, 15 дана. — ПБр. 16051 од 12-IX-1913.
- Марији Кимпановићевој, учитељици из Грлишта (тимочки), месец дана. — ПБр. 16125 од 12-IX-1913.
- Даринки Антићки, учитељици из Раче (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 16017 од 12-IX-1913.
- Живани Митровићевој, учитељици из Лоћике (моравски), месец дана. — ПБр. 16126 од 12-IX-1913.
- Полексији Јоксимовићевој, учитељици из Клокочевца (крајински), месец дана. — ПБр. 16124 од 12-IX-1913.
- Драги Тришићки, учитељици из Крушевца, 12 дана. — ПБр. 15891 од 12-IX-1913.
- Милки Пешићки, учитељици из Смрдана (пиротски), од 14 септембра до 1 октобра. — ПБр. 15712 од 12-IX-1913.
- Дивни Илићки, учитељици из Бора (тимочки), два месеца. — ПБр. 16123 од 12-IX-1913.
- Милунки Николићки, учитељици из Дубоке (пожаревачки), два месеца. — ПБр. 15253 од 12-IX-1913.
- Стани Глигорићки, учитељици из Рипња (београдски), 15 дана. — ПБр. 16098 од 13-IX-1913.
- Божи Дурковићу, учитељу из Баљевца (чачански), 10 дана. — ПБр. 16179 од 13-IX-1913.
- Браниславу Ристићу, учитељу из Горачића (чачански), 10 дана. — ПБр. 16108 од 13-IX-1913.
- Сави Радуловићу, учитељу из Каменице (чачански), месец дана. — ПБр. 15850 од 12-IX-1913.
- Даници Душановићевој, учитељици из Засавице (подрински), месец дана. — ПБр. 15726 од 12-IX-1913.
- Драгољубу Шуњеварићу, учитељу из Маковишта (ужички), 21 дан. — ПБр. 14720 од 3-IX-1913.

www.unilib.rs
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 Антонију Гоцевићу, учитељу из Драјчића (призренски), до краја септембра. — ПБр. 15947 од 12-IX-1913.

Атанасију Витићу, учитељу из Кобиља (пожаревачки), 15 дана. — ПБр. 16197 од 12-IX-1913.

Јовану Грујићу, учитељу из Скорице (крушевачки), 12 дана. — ПБр. 16418 од 16-IX-1913.

Радомиру Поповићу, учитељу из Милутовца (крушевачки), 12 дана. — ПБр. 16419 од 16-V-1913.

Емилији Нинићки, учитељици из Гор. Милановца, од 20 септембра до 1 октобра. — ПБр. 16434 од 16-IX-1913.

Милеви Јелићки, учитељици из Текије (крајински), месец дана. — ПБр. 16363 од 17-IX-1913.

Јелени Томашевићевој, учитељици из Дубоке (пожаревачки), до 10 октобра. — ПБр. 16471 од 17-IX-1913.

Даници Ђорђевићки, учитељици из Александровца (крушевачки), месец дана. — ПБр. 15163 од 17-IX-1913.

Живки Радосављевићевој, учитељици из Грабовца (ваљевски), 15 дана. — ПБр. 16246 од 18-IX-1913.

Александру Спирићу, учитељу из Калне (врањски), 20 дана. — ПБр. 15161 од 17-IX-1913. ✓

Љубомиру Николићу, учитељу из Сланаца (београдски), месец дана. — ПБр. 16905 од 19-IX-1913.

Миливоју Никићевићу, учитељу из Котешнице (ваљевски), месец дана. — ПБр. 16243 од 19-IX-1913.

Милосаву Марковићу, учитељу из Средњева (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 16656 од 19-IX-1913.

Даница Ђурићевој, учитељици из Гроцке (београдски), 15 дана. — ПБр. 14722 од 19-IX-1913.

Видосави Живковићевој, учитељици из Јабуковца (крајински), 15 дана. — ПБр. 16523 од 20-IX-1913.

Сретену Голубовићу, учитељу из Церовца (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 10524 од 20-IX-1913.

Милану Ненадовићу, учитељу из Грабовца (моравски), месец дана. — ПБр. 14905 од 29-IX-1913.

Михаилу Ерићу, учитељу из Драгиња (подрински), до 15 августа 1914 године. — ПБр. 10867 од 25-VIII-1913.

Милени Матијашевићки, учитељици из Рожаца (руднички), до 1 октобра. — ПБр. 16409 од 20-IX-1913.

Емилији Стојковићевој, учитељици из Сараораца (смедеревски), месец дана. — ПБр. 17321 од 25-IX-1913. ✓

Смиљи Даскаловићки, учитељици из Црне Траве (врањски), 10 дана. — ПБр. 17604 од 25-IX-1913.

Даринки Миловановићки, учитељици из Подгорца (крушевачки), месец дана. — ПБр. 17323 од 25-IX-1913.

Полексији Јоксимовићевој, учитељици из Клокочевца (крајински), месец дана. — ПБр. 17782 од 25-IX-1913.

Савки Тасићки, учитељици из Каменице (нишки), од 19 септембра до 1 новембра. — ПБр. 17319 од 25-IX-1913.

Катарини Нешићки, учитељици из Осипаонице (смедеревски), од 18 септембра до 1 новембра. — ПБр. 17398 од 25-IX-1913.

- Милеви Поповићи, учитељици из Текије (крајински), два месеца. — ПБр. 17446 од 25-IX-1913.
- Босиљки Стојановићевој, учитељици из Обреновца (ваљевски), 15 дана. — ПБр. 17545 од 25-IX-1913.
- Катарини Цвијовићи, учитељици из Брадараца (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 17608 од 25-IX-1913.
- Даринки Милетићевој, учитељици из Пирота, 20 дана. — ПБр. 17544 од 25-IX-1913.
- Даница Недељковићи, учитељици из Десића (подрински), месец дана. — ПБр. 17510 од 25-IX-1913.
- Љубинки Арсовићевој, учитељици из Јасикова (пожаревачки), 10 дана. — ПБр. 17762 од 25-IX-1913.
- Савки Јанковићи, учитељици из Рашке (чачански), 5 дана. — ПБр. 17310 од 25-IX-1913.
- Софији Цуковићи, учитељици из Белановице (руднички), 20 дана. — ПБр. 17791 од 25-IX-1913.
- Драги Брабековој, учитељици из Кладова (крајински), 16 дана. — ПБр. 17725 од 25-IX-1913.
- Видосави Цветковићевој, учитељици из Кличевца (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 17148 од 25-IX-1913.
- Милеви Цветановићевој, учитељици из Краљева Села (тимочки), месец дана. — ПБр. 17757 од 25-IX-1913.
- Славки Миленковићевој, учитељици из Гуче (чачански), 5 дана. — ПБр. 17784 од 25-IX-1913.
- Милеви Илићи, учитељици из Стамнице (пожаревачки), три месеца. — ПБр. 16247 од 25-IX-1913.
- Наталији Крунићевој, учитељици из Белотића (подрински), 12 дана. — ПБр. 17064 од 25-IX-1913.
- Милицы Петровићевој, учитељици из Ораовице (врањски), 10 дана. — ПБр. 17116 од 25-IX-1913.
- Андријани Павловићевој, учитељици из Жиче (чачански), 15 дана. — ПБр. 16408 од 25-IX-1913.
- Настасији Вулетићи, учитељици из Пирота, 10 дана. — ПБр. 17069 од 25-IX-1913.
- Даринки и Аранђелу Стевановићу, учитељима из Опарића (моравски), месец дана. — ПБр. 16407 од 25-IX-1913.
- Зорки и Јакову Лучић, учитељима из Жагубице (пожаревачки), 10 дана. — ПБр. 17579 од 25-IX-1913.
- Душану Лазићу, учитељу из Скробнице (београдски), 15 дана. — ПБр. 27190 од 25-IX-1913.
- Јовану Гојковићу, учитељу из Ритопека (београдски), месец дана. — ПБр. 17234 од 25-IX-1913.
- Милуну Михаиловићу, учитељу из Младеновца (београдски), од 9 септембра до 1 јануара 1914 године: — ПБр. 16248 од 25-IX-1913.
- Милану Цветковићу, учитељу из Дугог Поља (нишки од 1 септембра до 21 октобра. — ПБр. 17276 од 25-IX-1913.
- Велимиру Јововићу, учитељу из Округлице (врањски), месец дана. — ПБр. 17118 од 25-IX-1913.
- Петру Цамоњи, учитељу из Црног Кала (крушевачки), месец дана. — ПБр. 15897 од 25-IX-1913.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Светиславу Јовановићу, учитељу из Још. Бање (чачански), 10 дана. — ПБр. 17334 од 25-IX-1913. ✓

Свет. Вуксановићу, учитељу из Црног Кала (крагујевачки), од 7 до 30 септембра. — ПБр. 17612 од 25-IX-1913.

Велимиру Вујачићу, учитељу из Кијева (крагујевачки), од 4 до 20 октобра, — ПБр. 17722 од 25-IX-1913. ✓

Александру Цекићу, учитељу из Орана (врањски), 10 дана. — ПБр. 17117 од 25-IX-1913.

Николи Симоновићу, учитељу из Залоговца (моравски), месец дана. — ПБр. 17108 од 25-IX-1913.

Стевану Мрдаковићу, учитељу из В. Градишта (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 16657 од 25-IX-1913.

Милану Митровићу, учитељу из Ковиљаче (подрински), од 22 септембра до 1 октобра. — ПБр. 17306 од 25-IX-1913.

Михајилу Бијелићу, учитељу из Уровице (крајински), месец дана. — ПБр. 16041 од 25-IX-1913.

Витомуру Нинићу, учитељу из Гор. Милановца, од 17 септембра до 1 октобра. — ПБр. 16415 од 25-IX-1913.

Љубинки Арсовићевој, учитељици из Јасикова (пожаревачки), 10 дана. — ПБр. 17144 од 26-IX-1913.

Милки Мирковићки, учитељици из Параћина, месец дана. — ПБр. 17121 од 27-IX-1913.

Љубици Митровићки, учитељици из Богатића (подрински), 10 дана. — ПБр. 17964 од 27-IX-1913.

Олги Петровићевој, учитељици из Осечине (ваљевски), месец дана. — ПБр. 18161 од 27-IX-1913.

Јелени Милојковићки, учитељици из Крагујевца, од 9 септембра до 1 децембра. — ПБр. 16249 од 27-IX-1913.

Марији Николићки, учитељици из Карана (ужички), 16 дана. — ПБр. 17874 од 27-IX-1913.

Босиљки Касапићки, учитељици из Лука (крајински), 20 дана. — ПБр. 18028 од 27-IX-1913.

Љубици Лазаревићки, учитељици из Орашца (крагујевачки) пет месеци. — ПБр. 18068 од 27-IX-1913.

Ружици Игњатовићевој, учитељици из Риђака (подрински), месец дана. — ПБр. 17877 од 27-IX-1913.

Даници Матићки, учитељици из Вел. Плана (смедеревски), 25 дана. — ПБр. 17128 од 27-IX-1913.

Јелисавети Стојановићки, учитељици из Крагујевца месец дана. — ПБр. 17732 од 27-IX-1913.

Добринки Михаиловићки, учитељици из Гор. Ступња (крушевачки), 35 дана. — ПБр. 18179 од 27-IX-1913.

Батарици Качавонди, учитељици из Ковиљаче (подрински), 5 дана. — ПБр. 18114 од 27-IX-1913.

Стефанији, Куновој, учитељици из Чумића (крагујевачки), 10 дана. — ПБр. 17805 од 27-IX-1913.

Даринки Костићки, учитељици из Црквенца (моравски), 15 дана. — ПБр. 17881 од 27-IX-1913.

Живки Радосављевићевој, учитељици из Грабовца (ваљевски), 15 дана. — ПБр. 18162 од 27-IX-1913.

- WWW.UNILIB.RS Јулијани Илићки, учитељици из Алексинца, до 30 септембра. — ПБр. 17075 од 27-IX-1913.
- Даринки Поповићевој, учитељици из Даросаве (београдски), 11 дана. — ПБр. 17127 од 27-IX-1913.
- Љубици Николајевићевој, учитељици из Крјева (смедеревски), 13 дана. — ПБр. 17018 од 27-IX-1913.
- Милице Марјановићевој, учитељици из Шапине (пожаревачки), 10 дана. — ПБр. 17072 од 27-IX-1913.
- Персиди Ивковићки, учитељици из Краљева Села (тимочки), 15 дана. — ПБр. 17146 од 27-IX-1913.
- Љубици Лазићевој, учитељици из Параћина (моравски), 15 дана. — ПБр. 17878 од 27-IX-1913.
- Зорки Глишићки, учитељици из Равња (подрински), 15 дана. — ПБр. 17020 од 27-IX-1913.
- Михаилу Стојановићу, учитељу из Брежана (пожаревачки), од 9 септембра до 1 новембра. — ПБр. 17149 од 27-IX-1913.
- Лазару Кнежевићу, учитељу из Пошуте (ваљевски), месец дана. — ПБр. 18059 од 27-IX-1913.
- Божи Божићу, учитељу из Крагујевца, од 18 септембра до 1 новембра. — ПБр. 17392 од 27-IX-1913.
- Јеремији Павловићу, учитељу из Блазнаве (крагујевачки), два месеца. — ПБр. 17000 од 27-IX-1913.
- Јовану Милутиновићу, учитељу из Царине (подрински), 10 дана. — ПБр. 18115 од 27-IX-1913.
- Вељку Мугавићу, учитељу из Кусатка (смедеревски), 15 дана. — ПБр. 18166 од 27-IX-1913.
- Томици Брацановићу, учитељу из Табановца (крајински), до 21 септембра. — ПБр. 17086 од 27-IX-1913.
- Марку Матејићу, учитељу из Вољевца (тимочки), 20 дана. — ПБр. 17070 од 27-IX-1913.
- Јовану Филиповићу, учитељу из Обреновца (ваљевски), 15 дана. — ПБр. 18398 од 4-X-1913.
- Томи Јаковљевићу, учитељу из Лазаревца (београдски), 15 дана. — ПБр. 18583 од 4-X-1913.
- Ивану Трајковићу, учитељу из Д. Трепче (руднички), 15 дана. — ПБр. 19047 од 4-X-1913.
- Милану Михаиловићу, учитељу из Шапца, 10 дана. — ПБр. 18388 од 4-X-1913.
- Чедомиру Милановићу, учитељу из Марковца (смедеревски), две недеље. — ПБр. 18384 од 4-X-1913.
- Александру Спирићу, учитељу из Калне (врашки), 20 дана. — ПБр. 18955 од 4-X-1913.
- Лазару Мишковићу, учитељу из Делиграда (нишки), 20 дана. — ПБр. 19247 од 4-X-1913.
- Живани Митровићевој, учитељици из Лоћике (моравски), 15 дана. — ПБр. 18451 од 4-X-1913.
- Даринки Ломићки, учитељици из Прелине (руднички), 13 дана. — ПБр. 18726 од 4-X-1913.
- Јелици Богатићчевићевој, учитељици из Мокрања (крајински), 15 дана. — ПБр. 18647 од 4-X-1913.

Даринки Антићки, учитељици из Раче (крагујевачки), 15 дана. — ПБр. 19027 од 4-X-1913.

Јелици Петровићевој, учитељици из В. Борка (београдски), 15 дана. — ПБр. 18504 од 4-X-1913.

Стани Глгорићки, учитељици из Ришња (београдски), 15 дана. — ПБр. 18500 од 4-X-1913.

Јулијани Илићки, учитељици из Алексинца, 15 дана. — ПБр. 18642 од 4-X-1913.

Љубици Баронићевој, учитељици из Ваљева 10 дана. — ПБр. 19318 од 4-X-1913.

Наталији Петровићки, учитељици из Белице (моравски), 15 дана. — ПБр. 18951 од 4-X-1913.

Видосави Цветковићевој, учитељици из Кличевца (пожаревачки), 15 дана. — ПБр. 18501 од 4-X-1913.

Ружици Петровићки, учитељици из Чукарице (београдски), три месеца. — ПБр. 18246 од 4-X-1913.

Даринки Пшовићевој, учитељици из Даросаве (београдски), месец дана. — ПБр. 18950 од 5-X-1913.

Станки Лешјанки, учитељици из Борка (београдски), месец дана. — ПБр. 18594 од 5-X-1913.

Персиди Динићки, учитељици из Жаркова (београдски), месец дана. — ПБр. 18434 од 5-X-1913.

Љубици Магазиновићки, учитељици из Камендола (београдски), месец и по дана. — ПБр. 18914 од 5-X-1913.

Марици Пашићевој, учитељици из Београда, три месеца. — ПБр. 19240 од 5-X-1913

Наталији Крстићки, учитељици из Лугавчине (смедеревски), од 1 октобра до 25 новембра. — ПБр. 18746 од 5-X-1913.

Катарини Божовићевој, учитељици из Вратарице (тимочки), месец дана. — ПБр. 19338 од 5-X-1913.

Драги Манојловић, учитељици из Леновца (тимочки), месец дана. — ПБр. 18724 од 5-X-1913.

Филипи Стојановићки, учитељици из Брежана (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 18584 од 5-X-1913.

Милицы Обрадовићевој, учитељици из Орида (подрински), месец дана. — ПБр. 18291 од 5-X-1913.

Драги Бранковић, учитељици из Острвице (пшчки), од 28 септембра до 1 децембра. — ПБр. 18735 од 5-X-1913.

Анки Поповићки, учитељици из Ратаја (врашки), 20 дана. — ПБр. 19381 од 5-X-1913.

Марији Јевтићки, учитељици из Јошаве (ваљевски), месец дана. — ПБр. 19355 од 5-X-1913.

Зорки Јовановићевој, учитељици из Кичева (битолски), 15 дана. — ПБр. 19241 од 4-X-1913.

Анки Ђорђевићевој, учитељици из Тренче (руднички), 15 дана. — ПБр. 18249 од 5-X-1913.

Миљки Стојиљковићевој, учитељици из Прешева (кумановски), 50 дана. — ПБр. 18512 од 5-X-1913.

Мари Ђурићки, учитељици из Параћина (моравски), месец дана. — ПБр. 19437 од 5-X-1913.

- Даница Ђорђевићки, учитељици из Александровца (крушевачки), месец дана. — ПБр. 19367 од 5-X-1913.
- Катарини Јовановићки, учитељици из Ливадице (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 18176 од 5-X-1913.
- Славки Миленковићевој, учитељици из Гуче (чачански), месец дана. — ПБр. 18040 од 5-X-1913.
- Новки Јаворчевој, учитељици из Заблаћа (чачански), 10 дана. — ПБр. 19430 од 5-X-1913.
- Даница Недељковићки, учитељици из Десића (подрински), месец дана. — ПБр. 18745 од 5-X-1913.
- Даница Матићки, учитељици из Мионице (ваљевски), 15 дана. — ПБр. 18395 од 5-X-1913.
- Милки Пешићки, учитељици из Смрдана (пиротски), месец дана. — ПБр. 19045 од 5-X-1913.
- Десанки Димитријевићевој, учитељици из Тијања (чачански), месец дана. — ПБр. 19035 од 5-X-1913.
- Персиди Ивковићки, учитељици из Краљева Села (тимочки), месец дана. — ПБр. 19133 од 5-X-1913.
- Милеви Гајићки, учитељици из Љубовије (подрински), два месеца. — ПБр. 18580 од 5-X-1913.
- Смиљи Даскаловићки, учитељици из Црне Траве (врањски), месец дана. — ПБр. 18649 од 5-X-1913.
- Милица Ивановићки, учитељици из Јаловика (подрински), месец и по дана. — ПБр. 18590 од 5-X-1913.
- Миленији Тошовићки, учитељици из Лопатња (ваљевски), месец дана. — ПБр. 18394 од 5-X-1913.
- Драги Влајићки, учитељици из Грабовца (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 19092 од 5-X-1913.
- Даница Душановићевој, учитељици из Засавице (подрински), месец дана. — ПБр. 18801 од 5-X-1913.
- Загорки Стаменковићевој, учитељици из Рготине (тимочки), месец дана. — ПБр. 18746 од 5-X-1913.
- Величку Боковићу, учитељу из Јабуковца (крајински), месец дана. — ПБр. 19268 од 5-X-1913.
- Лазару Јовићу, учитељу из Звездана (тимочки), месец дана. — ПБр. 18819 од 5-X-1913.
- Јовану Костићу, учитељу из Црноклишта (пиротски), два месеца. — ПБр. 18671 од 5-X-1913.
- Миливоју Радивојевићу, учитељу из Роћевића (чачански), месец дана. — ПБр. 18858 од 5-X-1913.
- Исаку Израјљевићу, учитељу из Кривеља (тимочки), 15 дана. — ПБр. 19238 од 5-X-1913.
- Љубомиру Игошанцу, учитељу из Ниша, месец дана. — ПБр. 18105 од 5-X-1913.
- Сретену Голубовићу, учитељу из Церовца (крагујевачки), месец дана. — ПБр. 19103 од 5-X-1913.
- Петру Ђаковићу, учитељу из Марковца (смедеревски), месец дана. — ПБр. 19125 од 5-X-1913.
- Антонију Гоцевићу, учитељу из Драјчића (призренски), месец дана. — ПБр. 18503 од 5-X-1913.

Сретену Невенићу, учитељу из Ракинца (пожаревачки), месец и по дана. — ПБр. 18924 од 5-X-1913.

Луки Рајковићу, учитељу из Рогаче (београдски), од 21 септембра до 1 новембра. — ПБр. 18443 од 5-X-1913.

Драгољубу Буквићу, учитељу из Влашке (београдски), месец дана. — ПБр. 18569 од 2-X-1913.

Душашу Лазићу, учитељу из Скробнице (тимочки), 20 дана. — ПБр. 19174 од 5-X-1913.

Васи Голубовићу, учитељу из Крушевца, 15 дана. — ПБр. 18280 од 5-X-1913.

РАСПУСТИ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је распуст основних школа у:

Лозовику (смедеревски), до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 15854 од 10-IX-1913.

Браљини (крушевачки), до 20 септембра, због заразе великих богиња. — ПБр. 16074 од 12-IX-1913.

Белановици (руднички), до 23 септембра, због заразе шарлаха. — ПБр. 15703 од 10-IX-1913.

Гор. Милановцу и Бруснику, до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 16182 од 13-IX-1913.

Браничеву (пожаревачки), до 25 септембра, због заразе дифтерије. — ПБр. 16650 од 17-IX-1913.

Раковој Бари (пожаревачки), до 20 септембра, због заразе великих богиња. — ПБр. 16649 од 17-IX-1913

Златову (пожаревачки), до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 16647 од 17-IX-1913.

Заграђу (руднички), до 25 септембра, због заразе шарлаха. — ПБр. 15694 од 21-IX-1913.

Ливадици, Сибници, Орлеву, Брзоходу, Вл. Долу, Петки, Барама и Добрњу (пожаревачки), због колерне заразе, шарлаха и дифтерије. — ПБр. 15353 од 11-IX-1913.

Липама (смедеревски), до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 16185 од 30-IX-1913.

Вукошићу (подрински), до 27 септембра, због колерне заразе. — ПБр. 16491 од 16-IX-1913.

Лебанима (врањски), до 1 октобра, због заразе шарлаха. — ПБр. 16825 од 18-IX-1913. ✓

Триброду, Тополовнику и Дољашници (пожаревачки), до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 17095 од 21-IX-1913.

Трстеници (ваљевски), од 9 септембра до 1 октобра, због заразе великих богиња. — ПБр. 17096 од 21-IX-1913.

Белој Паланци и Коритници (пиротски), до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 17099 од 21-IX-1913.

Д. Матејевцу, Островици, Јелашници, Миљковцу, Мозгову и Сврљигу (нишки), 15 дана, због колерне заразе. — ПБр. 17403 од 23-IX-1913.

Кули (пожаревачки), 15 дана, због колерне заразе. — ПБр. 17409 од 23-IX-1913.

Кудрешу и Баричу (пожаревачки), због колерне заразе, од 7 до 30 септембра. — ПБр. 17411 од 23-IX-1913.

- Петровцу (пожаревачки), до даље наредбе, због заразе шарлаха. — ПБр. 17497 од 23-IX-1913.
- Клењу (пожаревачки), од 14 до 80 септембра, због колерне заразе. — ПБр. 17609 од 24-IX-1913.
- Костоцу (пожаревачки), 10 дана, због колерне заразе. — ПБр. 17610 од 24-IX-1913.
- Пругову (пожаревачки), од 20 септембра до 5 октобра, због колерне заразе. — ПБр. 17694 од 24-IX-1913.
- Белој Води (крушевачки), седам дана, због пољских радова. — ПБр. 18315 од 28-IX-1913.
- Белановици (руднички), до 20 октобра, због заразе шарлаха. — ПБр. 18318 од 28-IX-1913.
- Горачињима (чачански), до 3 октобра, због заразе шарлаха. — ПБр. 18387 од 25-IX-1913.
- Мислођину (београдски), од 6 септембра до 1 октобра, због колерне заразе. — ПБр. 18446 од 1-X-1913.
- Глоговцу (подрински), од 16 септембра до 1 октобра, због колерне заразе. — ПБр. 18592 од 3-X-1913.
- Болковцима (руднички), до 1 новембра, због заразе богиња. — ПБр. 18776 од 3-X-1913.
- Ћићевцу (крушевачки), 10 дана, због бербе. — ПБр. 18817 од 3 октобра 1913.
- Кирану (ужички), 7 дана, због бербе. — ПБр. 18985 од 4-X-1913.
- Драгољу (руднички), до 21 октобра, због заразе срдоболе и шарлаха. — ПБр. 18994 од 4-X-1913.
- Клењу (подрински), од 25 септембра до 10 октобра, због колерне заразе. — ПБр. 18995 од 4-X-1913.
- Бистрици (пожаревачки), 15 дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 19104 од 5-X-1913.
- Ноћају (подрински), месец дана, због колерне заразе. — ПБр. 19096 од 5-X-1913.
- Браљини (крушевачки), 7 дана, због бербе. — ПБр. 19266 од 6 октобра 1913.
- Ковачевцу (смедеревски), 7 дана, због пољских радова. — ПБр. 19371 од 7-X-1913.
- Петровцу (пожаревачки), до 20 октобра, због заразе шарлаха. — ПБр. 19564 од 9-X-1913.
- Трстенику (крушевачки), четири недеље, због заразе шарлаха. — ПБр. 19672 од 9-X-1913.
- Рибнику (крушевачки), четири недеље, због заразе шарлаха. — ПБр. 19672 од 9-X-1913.
- Вел. Јасикову (крајински), до даље наредбе, због заразе шарлаха и мресе. — ПБр. 19680 од 9-X-1913.
- Бањи (крагујевачки), 7 дана, због бербе. — ПБр. 19772 од 9-X-1913.
- Милошевцу (смедеревски), до даље наредбе, због колерне заразе. — ПБр. 19937 од 11-X-1913.
- Брусу (крушевачки), 7 дана, због бербе. — ПБр. 19959 од 11-X-1913.
- Трстеници (ваљевски), месец дана, због заразе великих богиња. — ПБр. 20099 од 13-X-1913.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова ставио је у стање покоја :

Софију Грујичићку, учителицу у Жабарима (пожаревачки), по молби.
— ПБр. 10141 од 11-VII-1913.

Петра Томића, учитеља у Трњанима (крајински), по молби, с пуном пензијом. — ПБр. 11531 од 3-X-1913.

ПОСТАВЉЕЊА УПРАВИТЕЉА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова, поставио је за управитеља основне школе :

у Лујници (крагујевачки), Милоша Живковића, учитеља исте школе.
— ПБр. 15692 од 10-IX-1913.

ПРОМЕНА ПРЕЗИМЕНА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је промену презимена :

Десанки Јездићевој, учитељици у Лозовику (смедеревски), у: „Гавриловићка“. — ПБр. 10730 од 7-IX-1913.

РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Директорима средњих школа (и приватних). Управитељима
Више Женске Школе.

Поводом питања једнога директора, како се има поступити при наплати школарине са ученицима из нових крајева, ја сам тражио мишљење од г. Министра финансија. Према његовом тумачењу у акту ПрБр. 14121 од 18 овог месеца, ослободиће се од плаћања школарине, изузетно од прописа Закона о Средњим Школама, све док се у новим крајевима не изврши попис земљишта и не распореди непосредни порез, они ученици из нових крајева, који су досад тамо учили, а који би се уписали у школу у старим границама Краљевине.

Препоручујем Вам да поступите по овоме тумачењу.

ПБр. 17.206.
27 септембра 1913 год.
у Београду.

Министар
Просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић с. р.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова, на основи мишљења лекарске комисије и чл. 43 закона о народним школама одобрио је г. Александру Цекићу, учитељу основне школе у Орану, округа врањског, да може прећи у другу струку. — ПБр. 14900 од 10-IX-1913.

— Према извештају директорову, Г. Министар Просвете и Црквених Послова, одобрио је, да се почетак предавања у јагодинској гимназији одложи, због колерне заразе, која влада у вароши и околини. — ПБр. 16003 од 11-IX-1913.

— На основи чл. 83 Уредбе о уређењу ослобођених области а у вези са решењем Министарског Савета од 19 августа о. г. ПБр. 12688, Г. Министар Просвете и Црквених Послова поставио је за своје инспекторе у ослобођеним областима:

1) за Скопску Област, са седиштем у Скопљу, којој припада срез скопски, окрузи кумановски и тетовски и срез рекански округа дебарског, г. Миливоја Ј. Поповића, редовног професора Војне Академије;

2) за Брегалничку Област, са седиштем у Велесу, којој припадају срез велешки, округа скопског, и окрузи кавадарски и штипски, г. Стевана Нешића, професора крагујевачке гимназије;

3) за Битољску Област, са седиштем у Битољу, којој припадају округ битољски и срезови горњодебарски и доњодебарски, округа дебарског, господина Петра Тину, директора београдске реалке, и

4) за Косовску Област, са седиштем у Приштини, којој припадају срез качанички округа скопског и окрузи приштински, плеваљски, призренски и новопазарски, г. Светозара Томића, професора III београдске гимназије. — ПБр. 16651 од 15-IX-1913.

— На основи чл. 1 закона о регулисању школског рада због рата 1912—1913 године, Г. Министар Просвете и Црквених Послова усвојио је предлог г. Ректора Универзитета, да се испити на Универзитету изврше од 1 до 15 октобра, а на Правном факултету до краја октобра. Предавања на свима факултетима да се продуже до 13 јануара 1914 године закључно а испити, који би се имали полагати у првој половини јануара, да се помакну у прву половину фебруара 1914 године. Рок, по коме су студенти Филозофског факултета имали права да полажу дипломске испите по старој Уредби и који је истицао 25 фебруара ове године, да се продужи до 25 фебруара 1914 године. — ПБр. 15623 од 15 и 15757 од 17 септембра 1913 године.

— Према предлогу управника Државне Штампарије а на основи чл. 1 закона о књижарској радњи, и у циљу да се повећа продаја монополских образаца које израђује и продаје Државна Штампарија Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је: да Државна Штампарија појединим полицијским органима, који буду општинама и другим установама посредовали у набавци образаца државног издања, изузевши сточне пасоше, може дати на име накнаде за труд и евентуалне трошкове по 5% од суме за коју набаве

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

обрасце — у случају, кад набавку изврше непосредно код Државне Штампарије и упаред пошљу новац за нарудбину. — ПБр. 15509 од 25-IX-1913.

— Ради сређивања сеизмолошких података из прошле године, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је г. Јеленку Михаиловићу, професору Реалке, да прими само часове физике у III (три) и VII (четири) разреду с тим, да му се часови групишу у четири дана. Ово ће важити само за ову школску годину. — ПБр. 16757 од 20-IX-1913.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се г. Александар Арнаутовић, сунплент III београдске гимназије, упути на рад у Београдску Реалку. — ПБр. 17477 од 20-XI-1913.

— Одлуком Г. Министар Просвете и Црквених Послова упућен је г. Лука Зрнић, професор Реалке, на рад у Министарство Просвете. — ПБр. 17476 од 20-IX-1913.

— На основи чл. 11 закона о народним школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је г. Јосифу Рикарду, да отвори у Београду приватну основну школу за француску децу под овим погодбама: 1) да настава из српског језика, српског земљописа и српске историје буде на српском језику, по наставном плану и програму српских државних основних школа; 2) да наставници који ће предавати српске предмете у тој школи имају учитељских квалификација по закону о народним школама; 3) да се предавања држе у хигијенски исправним учионицама, што се мора утврдити стручним прегледом и 4) да школу не походе деца српских грађана, која нису свршила српску основну школу.

Док се не испуне ове погодбе, тј. док управа школе не поднесе Министарству на одобрење наставни план и програм из српских предмета, имена наставника тих предмета са доказима о њиховој спреми и писмену изјаву стручног лица да је школска зграда хигијенски исправна, не може отпочети рад у овој школи.

По извршеном упису ученика, послаће се Министарству на увиђај списак свих ученика и ученица са именима њихових родитеља и са напоменама чији су поданици и где станују. — ПБр. 13597 од 21-IX-1913.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ О КЊИГАМА

Одлуком од 27 септемора 1913 године ПБр. 17861 Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да се књига: „*Лесновски Манастир*“, од господина Стевана Симића, професора, може препоручити за књижице средњих и народних школа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПЕТНАЕСТИ НЕОФИЛОЛОШКИ КОНГРЕС¹

У мају месецу прошле године одржан је у Франкфурту на Мајни петнаести неофилолошки конгрес.

Неофилолозима се називају у Немачкој стручњаци за француски и енглески језик с књижевношћу или, како се то обично каже мало ширим изразом, стручњаци за романску и енглеску филологију. Израз „неофилолог“ дошао је отуда што су и француски и енглески језик живи, *нови* језици, док је назив „филолог“ обично означавао класичаре; та се разлика још боље види у немачким називима *Neuphilologe* и *Altphilologe* који јасно изражавају супротност између живих, *novих* и мртвих, *старих* језика, заступљених у средњој и вишој настави.

Немачки неофилолози имају своје удружење (Der Allgemeine Deutsche Neuphilologenverband) већ тридесет година, и оно сваке друге године одржава своје скунове. Сврха је удружења: „нега новије филологије, германске и романске; и, нарочито, подпомагање живе узајамности између универзитета и школе, између науке и праксе“. Ради објашњења треба одмах приметити да у овом случају назив германска филологија не треба узимати буквално, јер неофилолози цегују у ствари само један њен део, енглеску филологију. Германска филологија у правом смислу речи још је увек готово искључиво у рукама германиста, који до сад нису хтели ни у какву заједницу са неофилолозима. Али други, главни део своје сврхе врши Неофилолошко Удружење необично успешно. Узајамност између универзитета и средње школе, између науке и праксе, код немачких је неофилолога одица узорита, и то поглавито захваљујући благотворном дејству Удружења, које је прошле године имало 2288 чланова, махом универзитетских и средњешколских наставника.

То благотворно дејство могло се видети и приликом овога конгреса. Он је текао тако да су и наука и пракса имале довољно прилике да дођу до речи, како у специјалним предавањима, тако и у дискусијама које су се развијале после већине од њих.

Предавања су била највећим делом у рукама универзитетских професора. Професор Садлер (Sadler), вицеканцелар универзитета у Лидсу (Leeds), насликао је у најопштијим потезима немачки утицај на енглеску наставу (England's Debt to German Education); *Бруно* (Brunot), професор париског универзитета, држао је предавање о улози ауторитета у стварању језика („L'autorité en matière de langage); *Морф* (Morf), професор берлинског универзитета и члан Краљевске Академије Наука у Берлину, расправљао је о лингвистичком мишљењу (Vom linguistischen Denken), истичући на zgodно пробраним примерима разлику између правих лингвиста, који воде рачуна о развјтку језика, проучавају га и покоравају му се, и граматичара, који покушавају да под разним изговорима утичу на развјтак језика, спутавајући га у правила и норме; предавање *Вехслера* (Wechsler), професора марбуршког универзитета, о оцењивању књижевног дела („Die Bewertung des lite-

¹ Уместо да буде објављен још прошле јесени овај се извештај штампа тек сада стога што су у току последњих тринаест месеци политички догађаји били апсорбовали сву пажњу и све напоре, те се њему не би могла ни из далека повладити она пажња коју он заслужује по своме предмету.

garischen Kunstwerks“) било је у ствари, и ако не изреком, једна апстрактно исказана похвала импресионизму; *Фарихаген* (Varnhagen), професор универзитета у Ерлангену, претресао је свестрано уређење неофилолошких семинара и рад у њима, не обилазећи ни једну страну питања, почев од годишњег буџета на семинаре па до научног рада у њима („Über neuphilologische Universitätsseminare, ihre Einrichtung und ihren Betrieb“); *Шнеганс* (Schneegans), професор бонског универзитета, држао је врло занимљиво предавање о докторској дисертацији („Die Frage der Doktordissertation“), о коме ће, у засебном извештају, бити говора на другом месту; *Бове* (Bovet), професор цришког универзитета, држао је поводом двестагодишњице Русовљевог рођења предавање о Русоу („J. — J. Rousseau“); *Виетор* (Viëtor), професор марбуршког универзитета, претресао је у своме предавању („Über Lautschrift“) често потрзано питање о јединству знакова за фонетичку транскрипцију, препоручујући при том знаке усвојене од Међународног Фонетичког Удружења (Association Phonétique Internationale); *Глаузер* (Glaiser), ректор Трговачке Велике Школе у Манхајму, говорио је о страним асистентима („Les assistants étrangers“), који у настави нових језика играју све већу улогу, и то не само у Немачкој, већ и у Француској и Енглеској; *Ферстер* (Förster), професор лајпцишког универзитета, држао је необично примећено предавање о вредности историјске синтаксе за средњу школу („Der Wert der historischen Syntax für die Schule“), на које се надовезала дуга и веома жива дискусија; и тако даље. Овим је готово исприена листа предавања (нису споменута само два посве безначајна), а из ње се види да су сви предавачи, сем Глаузера, универзитетски професори.

Разуме се да ни учешће средњешколских наставника није било ограничено само на дискусије после предавања. Одмах првога дана конгреса било је по подне намењено, бар највећим делом, разгледању изложбе разних уџбеника и помоћних наставних средстава, и ту су гимназијски професори имали прилике да у виду краћих предавања дају објашњења о појединим деловима изложбе; то исто по подне имали су гимназијски наставници прилику да прикажу и разне апарате за хватање говора (Sprechmaschinen), који за наставу живих језика имају ту добру страну што се на њима једном ухваћени чланци или песме могу поновити колико се год пута хоће и гласе увек подједнако (кад их понављају жива лица, то обично није случај), те се на њима ученици могу упозорити и на најскривеније танчине изговора и дикције.

Али се већ из раније поменутих тема може видети да су сва питања теоријске, научне природе била у рукама универзитетских професора, док су гимназијским наставницима остављена питања школске праксе. У том су погледу нарочито значајне и карактеристичне речи којима је директор Дер (Dörr), члан управе Неофилолошког Удружења, објаснио састав оваквог програма за конгрес: „О нашим предавањима само неколико речи. Прво речи захвалности свима онима који су се показали вољни да говоре на овом конгресу. За све се није могло наћи места, времена је мало, а пространа је област коју треба да обрадимо. Нарочито смо пазили на две ствари: прво, да одржимо везу са ранијим конгресима на тај начин што смо прихватили подстреке који су дати на њима и гледали да их даље спроведемо, и друго, да одржимо везу између универзитета и средње школе тиме што смо у свој дневни ред, поред питања о средњој школи и средњој настави, унели теме које имају нарочити интерес за универзитет, и за обраду тих тема задобили универзитетске професоре. Ми смо уверени да су универзитет

и средња школа упућени једно на друго. Животни је интерес средње школе да у њу долазе са универзитета ваљани наставници, а животни је интерес универзитета да му средња школа шаље добро сиремљене слушаоце. Једно без другога није могуће. А за нас практичаре потребан је и после завршених универзитетских студија сталан додир с науком ако хоћемо да одиста постигнемо оно што треба да постигнемо, иначе нећемо напредовати. С друге стране олет не изгледа немогуће да ће и универзитетски наставници, завривши по који пут у рад средње школе — ово велим са највећом скромношћу — ипак бити у стању да стекну поузданији суд о условима под којима су њихови слушаоци добили претходно образовање и о условима под којима ће огромна већина њихових ђака имати доцније да живи и дела⁴. — Ово су одиста златне речи, нарочито с обзиром на наше прилике. Јер код нас, сем неких врло скромних изузетака, веза између универзитета и средње школе не постоји, нарочито не у колико су у питању живи језици. Да је то и на штету универзитета и на штету средње школе, разуме се после горњих речи по себи. Докле међутим та узајамност иде код немачких неофилолога, види се најбоље по томе што универзитетски професори претресају на заједничком конгресу, и то сасвим отворено, чак и таква чисто универзитетска питања као што је питање о докторској дисертацији или о уређењу неофилолошких семинара на универзитетима.

Јасно је према томе да су овакви конгреси одиста израз немачких неофилолога, и са универзитета и из средње школе, и да се на њима могу пратити све струје и сви правци који постоје у немачкој вишој и средњој настави живих језика. И не само то. Како они, као и сви слични конгреси, имају и свој свечани и свој забавни део, то они врло много доприносе узајамном упознавању свих учасника, а они се стичу из свих културних земаља. Тако су, одмах по отварању конгреса, имали прилике да у свечаном делу прве седнице изнесу своје погледе и своје тежње готово сви представници појединих институција, удружења и влада, те је на тај начин конгрес био израз не само немачких неофилолога, већ у неку руку и неофилолога Аустро-Угарске, Швајцарске, Данске, Финске, Француске, Енглеске, Луксембурга, Русије, Србије¹ и Сједињених Држава.

¹ Том приликом је потписани као изасланик Српске Краљевске Владе, према стенографским белешкама, држао овај говор:

Hochverehrte Festversammlung! Ich erachte es vor allem für meine Pflicht, den aufrichtigen Dank meiner Regierung für die freundliche Einladung des Neuphilologenverbandes auszusprechen. Ich persönlich schätze es als eine besondere Ehre und ein besonderes Vergnügen, den Sitzungen des diesjährigen Neuphilologentages beiwohnen zu können, und dem Rufe meiner Regierung, an diesem Neuphilologentage teilzunehmen, habe ich gern Folge geleistet, obwohl ich zu Hause weder die romanische noch die englische, sondern die deutsche Philologie vertere. (Bravo!) Nicht etwa nur deshalb bin ich ihr gern gefolgt, weil die diesjährige Tagung am Geburtsorte des großen Goethe stattfindet, sondern weil ich mich vor allem als Neuphilologe fühle. Wenn man im Auslande als Germanist tätig ist, empfindet man erst recht, wie sehr man auf die neuere Philologie und ihre Tätigkeit angewiesen ist. Die Germanisten bieten zwar sehr viel, ja viel mehr, als man eigentlich im Auslande brauchen kann, soweit die wissenschaftliche Seite in Betracht kommt; sobald es sich aber um die praktische Seite handelt, fühlt man auf Schritt und Tritt, wie sehr man sich an die Tätigkeit der Neuphilologen zu halten hat. Da muß man vor allem Rat und Hilfe suchen. Daß man dabei auf viele Umwege und zeitraubende Arbeiten angewiesen ist, brauche ich kaum hervorzuheben. Ein Zusammenwirken der deutschen Neuphilologen und Germanisten würde daher die Aufgabe aller im Auslande tätigen Germanisten wesentlich erleichtern, und wenn einem Ausländer an dieser Stelle überhaupt ein Wunsch erlaubt ist, so wäre es für meine Person der, daß die Verständigung der

Најважнији резултати многобројних говора, предавања и дискусија могу се свести у ове три тачке.

1) О средњешколској настави живих језика речено је у неколико махова, и то уз опште одобравање, да се у њој мора пазити на три ствари: да се ученици zgodним штивом уведу у књижевност и културу страног народа; да се навикну да живи језик разумеју не само кад га читају, већ и кад га слушају; и најзад, да се на том језику и изражавају, макар само у вези са штивом. Стога што се раније, заједно са директним методом, и сувише помињала конверзација и практична страна уопште, овога се пута нарочито ударало гласом на то да не треба због речи занемаривати мисли, да, другим речима, не треба обраћати пажњу само на језик, већ и на садржину прочитаног текста. Златна средина која је победила у питању о методу, дајући првенство пе директном, већ умереном, мешовитом методу, крчи себи пут и у питању о крајњој мети којој треба да служи настава живих језика. Овде одмах треба поменути да је за наше прилике потпуно излишна бојазан да би се живи језици могли предавати искључиво практично; напротив, много је оправданија бојазан да ће се још за дуго, код огромне већине наставника, цео рад сводити на превођење, и то, што је најгоре, махом на превођење безбојних ствари. Занимљиво је, на пример, да се код нас у вишим разредима, у којима би штиво већ морало имати свој одређени немачки тип и служити систематски горе поменутој сврси, код толиких изворних немачких књижевних дела чита „Der Cid“, мада су у њему једине немачке особине Хердерово име и немачки језик.

2) Од интереса је, даље, да се на конгресу осетила једна јака струја и у универзитетској настави живих језика. Поводом поменутог предавања професора Фарихагена о уређењу неопилолошких семинара на универзитетима развила се жива дискусија, чији је резултат, поред осталог, био и то да семинарским и просеминарским вежбањима треба дати све више места на рачун предавања, и да чак и предавањима треба донекле дати карактер вежбања на тај начин што ће се каквим годним питањем слушаоци и том приликом натерати на активно учешће. То, разуме се, није нова мисао; последњих година тако раде многи немачки универзитетски професори, а у Америци је тај систем већ раније ухватио дубока корена. Али је занимљиво да је овом приликом то гледиште примљено као нешто што се по себи разуме и да су изјаве у том смислу пропраћене живим одобравањем.

3) Тако исто је од интереса — а то се на конгресу такође јасно видело — да се и универзитетској и средњешколској настави живих језика придаје из дана у дан све већи значај.

Чувени романиста Сишије (Suchier), универзитетски професор у Хале, који није могао доћи на конгрес због својих других послова, упутио је председништву конгреса писмо у коме предлаже да конгрес тражи и за француски и за енглески по две професуре на универзитету, тако да сваки од тих језика има бар по једну редовну и једну ванредну професуру. Лајпцишки англиста, већ поменути универзитетски професор Ферстер (Förster), отишао је у том погледу још даље, истакав у своме предавању као једну од најречих потреба у настави живих језика да се „што пре“, бар

deutschen Neuphilologen und Germanisten doch zustande kommen möchte. (Bravo!) Alle im Auslande wirkenden Germanisten würden es jedenfalls mit großer Freude begrüßen. (Lebhafter Beifall.)

(Bericht über die Verhandlungen der XV. Tagung des Allgemein Deutschen Neuphilologen-Verbandes (A.D.N.V.) in Frankfurt a. M. vom. 27. bis 30. Mai 1912, стр. 31).

на већим универзитетима, установе по две редовне професуре за енглески и француски. И научнички глас који уживају Сишије и Ферстер, и њихове године говоре за то да овај захтев није плод само тренутног расположења, а једнодушно одобравање показало је да њихово мишљење деле и остали позвани међу присутнима.

С друге стране, код средње наставе, пада у очи да се стално повећавају суме намењене на стипендије за живе језике. По извештају секретара конгреса, повећана је та сума у пруском буџету од 28.000 на 36.000 марака (45.000 динара). Много мања Баварека издаје на ту сврху сразмерно још више; њен буџет на нефилолошке стипендије (Reisestipendien) износи 9.800 марака (12,250 динара) годишње, а подељен је овако: две стипендије по 900 марака за бављење у иностранству од 8 недеља, и шеснаест (16) стипендија по 500 марака за бављење од 6 недеља. — О овој би установи код нас требало озбиљно размислити. Она је и много јевтинија и много кориснија по наше познато „једногодишње одсуство“, које је остатак из онога времена кад на нашем највишем просветном заводу није још био заступљен ни немачки ни француски језик. Било би много практичније да се стипендије од 600—700 динара дају марљивим студентима живих језика после завршеног шестог и осмог семестра, и то с тим да по 8—10 недеља проведу на коме од курсева за странце (за немачки, на пример, у Берлину, Марбургу или Фрајбургу). На тај би начин они имали прилике да пре дипломског испита двојако провере своју спрему: први пут би проверили за време свога бављења у иностранству знање стечено у Београду, а по повратку у Београд имали би на вежбањима прилике да покажу колико су се користили борављењем на страни и да виде на што треба да обрате нарочиту пажњу приликом свога другог бављења. Такав кандидат стајао би државу просечно 1200—1400 динара, дакле мање но сад, а гимназије би ипак имале све наставнике живих језика не само на платном списку, но и у ствари. Поред тога, међу слушаоцима романске и германске филологије изазвале би такве стипендије нарочиту утакмицу, пошто би их добијали само они који су се истакли радом и успехом, док једногодишње одсуство за изучавање живих језика добијају сви од реда, па и они који га ни у ком погледу не заслужују. Најзад, врло је вероватно да би се млади наставници, који су још као слушаоци универзитета имали прилике да познају прилике на страни, лако решавали да, бар до професорског испита, проведу на страни сваки свој летњи одмор, разуме се о свом трошку.

О важности која се живим језицима придаје не само у Немачкој него на западу у опште може се, на послетку, судити и по већ помињаним страним асистентима, које по нарочитим уговорима шаљу једна другој Немачка, Француска, Енглеска итд. То су млади људи факултетског образовања који у туђој земљи помажу наставнику свога матерњег језика. Обично је њихов посао само конверзација, али се дешава да им се круг рада и прошири на тај начин што им се да да прочитају песму или чланака који су предмет предавања, и да, нарочито код песме, препричају садржину и даду покоје објашњење на своје матерњем језику. Ова би установа можда била за наше прилике сувише скупа, али треба истаћи да је она на западу ухватила чврста корена и да се све више шири.

*

На крају овога извештаја, у коме је намерно прећутано све што за наше прилике нема нарочитог интереса, још једна напомена. Било би крајње

време да се и код нас на наставу живих језика почне гледати другим очима. Кад се тако напредни народи као што су енглески, француски и немачки надмећу у узајамном упознавању изучавањем језика и књижевности, онда нама не остаје ништа друго но да за живе језике учинимо бар толико колико и они, ако већ није могућно да их у томе претекнемо. Тако млад народ као што је наш може од изучавања језика и књижевности културних народа имати само користи, и то много веће користи но што је имају Французи, Енглези или Немци. Подстрек за измене у том погледу може међутим потећи само од оних у чијим се рукама за сад налази настава живих језика. Да успех не би и даље изостајао, потребно је да се они што пре организују, потребно је да се што пре створи једно удружење наставника живих језика, било у оквиру Професорског Друштва, било ван њега, са задатком да бди над наставом живих језика, да унесе у њу мало више реда и плана, да је ослободи зависности од случаја, необавештености или личне ћуди. Такво удружење имају не само Немци, већ и Французи (Association des Professeurs de Langues vivantes) и Енглези (Modern Language Association) и Руси. Шта је све у том погледу учињено у Русији, може се видети већ по томе што је њен представник на конгресу, државни саветник Лев (v. Loev), имао да поздрави конгрес: 1) у име Одељка за наставу страних језика при Педагошком Музеју војничких завода; 2) у име Неофилошког Друштва Царског Универзитета у Петрограду; и 3) у име Удружења за унапређење наставе страних језика у Петрограду. — Они који се не слажу са оснивањем таквога удружења у Србији учинили би добро да изнесу разлоге за своје гледиште. Дискусија о томе питању може у сваком случају донети само користи.

Милош Тривунац.

НАСТАВА И КУЛТУРА

Лиутпранд, епископ Кремоне, и његов извештај о Византији и источно-европским приликама

од

Јов. Радонића.

Лиутпранд, пореклом из угледне лангобардске породице, спада, без сумње, међу најзнаменитије писце раног средњег века. Док већина писаца из десетог века саставља и пише суве летописачке белешке, интересујући се у првом реду за догађаје своје најближе околине, интерес Лиутпранда много је шири и опсежнији. Детаљно и веома пластично прича он у својим списима о заплетеним догађајима италијанске историје десетог века. Веома духовито и окретно приказује он прилике у Риму и на папском двору, слика поједине знатне личности у северној и средњој Италији, изнесећи њихове тежње око уједињења Италије, која је тада била расцепкана више него икада дотле. Али Лиутпранд, и ако родом Италијанац, обраћа нарочиту пажњу и приликама у Немачкој, особито од онога времена, од када је ступио у службу немачкога владоца Отона I. Како је он политичком мисијом у два маха слан био у Цариград, тадашњу културну метропоу Европе, показао је он особито интересовање за државно уређење Византије, за прилике на византијском двору и за односе Византије према јужним Словенима и Русима, због чега су ти односи из Лиутпранда по нас од особита значаја. Вредност његових списа одскаче још и због лепоте и елеганције латинскога језика којим су писани. Његов латински одудара од већине савремених хроничара, јер је Лиутпранд боље него и један од његових савременика познавао стару римску литературу. И ако он као клирик добро познаје Свето Писмо, па га често и наводи, ипак за то цитира он веома често Цицерона, Virгилија, Хорација, Овидија, Теренција, Плаута, Марцијала, Јувенала

www.unilib.hr. Изгледа да је Лиутпранд као зналац грчкога језика, с којим често парадира у својим списима, био познат и са неким производима грчке литературе, што је тада био врло редак пример на Западу. Са опадањем грчке власти у Италији слаби, наима, на Западу све више знање грчкога језика и интересовање за њ малаксава све више, да се током даљих векова потпуно угаси, како би се опет обновило у доба Ренесансе и Хуманизма. Више, дакле, васпитаник старе класичне књижевности него теолог, Лиутпранд и с те стране изазива нарочити интерес. Однегован на узорима старе античке књижевности, а одрастао у разузданој средини у Павији, на двору италијанскога краља Хуга, прича Лиутпранд особито радо скандалозне ствари и закулисне радње, одвајајући и ту од већине сухих савремених хроничара. И ако је Лиутпранд као јуњак и сувише ватрен и примчив, тако да његова оцена прилика и људи често зависи од његова тренутнога расположења, ипак нас његови списи интересују у пуној мери, јер потичу несумњиво од ванредно даровита и самосвојна писца.

На жалост о животу ове веома занимљиве личности не знамо много. Неколико биографских података пружа нам сам писац у својим списима, и то је све. Време у које пада Лиутпрандово рођење било је веома бурно и несигурно. Отаџбина Лиутпрандова, Италија, налазила се тада у процесу необично интензивнога врења, које је наступило од времена пропасти Карловића у Немачкој, дотадашњих господара Италије. У горњој Италији јавља се током прве половине X века неколико знатних личности, које распростиру своју власт над горњом Италијом с очитом тежњом да завладају и средњом Италијом, где је дотле главни политички фактор био римски папа. У својој тежњи да се одржи самостално према Византијском Царству а још више према Лангобардима, господарима не само горње Италије и јужнијих херцештава Сполета и Беневента него од 751 и егзархата равенскога, умело је папство у другој половини VIII века да нађе наслона код нове династије Карловића северно од Алпа, у Франачкој. Од тога времена и датирају први почеци папске светске државе, а с тим уједно и све веће претензије римскога папства на светску власт. Ну са престанком династије Карловића у источној Франачкој почиње да опада моћ и углед римских папа, који су током IX века већ умели јасно да истакну своје претензије за универзалном влашћу. Сада пак, са престанком царске власти у Италији, губи и папство помало од свога значаја. Папско достојанство постаје играчка у рукама римске властеле, особито лепе Теодоре, а доцније ће њена још лепша и заноснија ћерка Мароција такође да располаже столицом св. Петра. Можда у историји папства нема жалоснијег и јаднијег перијода од ових неколико деценија у X веку. То је доба о коме побожни хроничари говоре с уздасима и тугом, причајући о чудима и покорима појединих папа.

Особито скандализовао је савременике својим начином живота папа Јован XII, потомак Теодорин и Мароцијин а савременик нашега Лиутпранда. Он је на свом двору имао читав харем, а од хришћанства био је толико далеко да је у коцкању призивао у помоћ Јупитра и Венеру.¹

Уз све невоље тога времена пришла је још и велика опасност од Сарацена, који су на својим честим пљачкашким походима загрозили били чак и Риму и његовој непосредној околини. У таком, дакле, времену опште несрећености рођен је Лиутпранд у горњој Италији, у угледној породици лангобардскога порекла око 920. Када је 926 краљем Италије постао Хуго, син графа Теобалда од Провансе, упутио је нови краљ Лиутпрандова оца у Цариград, да објави византијском цару његово ступање на престо и ухвати пријатељске везе са тамошњим двором. Убрзо по повратку разболе се Лиутпрандов отац, покалуђери и умре, оставивши за собом Лиутпранда као мало дете.² Његова мајка преуда се опет за угледнога човека, који са љубављу прихвати пасторка. Лиутпранд се васпитавао у Павији на двору талијанскога краља Хуса, где су успомене на стари антички свет биле још непрестано свеже и живе. Ту на двору имао је он прилике да темељито проучи најглавније римске писце и да латински језик савлада у такој мери, да га је његова околина сматрала за особитог знаоца латинскога језика.³ Али је Лиутпранд, како је речено, на Хугову двору примио и све зле стране и навике тадашње средине, којој је у лаком и распусном животу предњачио главом сам краљ Хуго. Даровит, окретан и вешт у дипломатским пословима, краљ Хуго био је још способнији у проналаску све нових и нових милосница. Чак и Лиутпранд, који пије скрупулозан много у питањима морала, не може а да своје љубимцу краљу не замери због сувише распуснога живота. Али ипак за то, под утицајем средине, прича Лиутпранд особито радо о дворским скандалима и износи који пут и сувише тугаљиве историје.⁴ Тако је онда Лиутпранд нашао за добро да нам забележи поред имена краљице Берте још и имена три краљеве милоснице: Пезоле, Розе и Стефаније, које је краљ волео више свих других милосница, а које је народ звао Ве-

¹ In ludo aleae, Jovis, Veneris ceterarumque demonum adiutorium poposcisse, dixerunt (Liudprandi, Historia Ottonis, Mon. Germ. Script. III. p. 343.)

² Post reditum vero eius, paucis interpositis solibus, langore correptus, monasterium petiit sanctaeque conversationis habitum sumpsit; in quo post dies 15 mortuus, me parvulo derelicto, migravit ad Dominum (Liudprandi Antapodosis, Lib. III. 24. u Mon. Germ. hiss. script. III. p. 307).

³ Беренгар, крајишки граф од Ивреје и власник Горње Италије, каже за Лиутпранда у очи његова поласка за Цариград 949, да ће Лиутпранд лако ући у науку грчку као човек „qui tam puerilibus in annis epotavit latinas (doctrinas) (Antapodosis VI. 3. Mon. Germ. SS. III. p. 337).

⁴ Cf. Antapodosis VI. 9. M. G. SS. III. p. 317/8.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пером, Јуноном и Семелом⁵. Као што се види, преставе старог античкога света биле су још доста свеже у тадашње генерације, те онда није чудо што се и Лиутпранд у својим списима скоро радије позива на старе писце него на Свето Писмо. Под утицајем античких представа верује Лиутпранд да је сваком човеку већ унапред одређена судба; он верује у снагу сибилских књига, у којима је тобоже сваком грчком владоцу проречен ток његове владавине⁶. Само један једини пут, у уводу свога списа *Antapodosis*, сећа се Лиутпранд да припада црквеном сталезу, па да му је као таквом потребно осудити одвратне обреде старих поганика, чије знање не само да је бескорисно него чак и опасно.⁷ Ну то уверење не истиче из његове душе, јер се оно противи читавом његовом погледу на свет.

Када је Беренгар, крајишки граф од Ивреје, истиенуо 945 краља Хуга из Италије, ступио је настојањем својих родитеља Лиутпранд у службу новог господара горње Италије, истакнувши се особито у Беренгаровој канцеларији својим знањем и вештином⁸. Лиутпранд је за кратко време стекао био толико поверење Беренгара да га је овај, и ако је Лиутпранд био само у чину ђакона⁹, шиљао 949 у политичкој мисији у Цариград, истина не о своме него о трошку Лиутпрандова очуха. Због тога се Лиутпранд јетко жали на Беренгара и његову жену Вилу, истичући сваком згодном приликом њихову велику грабљивост и тврдичење¹⁰. Није јасно због чега је Лиутпранд раскинуо са Беренгарем и напустио службу код њега. Али се види да је између њих морало доћи до великих диференција, да је краљ Беренгар (од 950) морао увредити много Лиутпранда, кроз чији спис *Antapodosis*, о коме ће одмах бити речи, избија страховита мржња на Беренгара и његову жену Вилу.

После тога настаје у животу Лиутпранда перијод путовања и лутања. За време тога несталнога живота упознао се он на двору немачкога краља Отона I. са Редемундом, епископом „*Liberitanae eccle-*

⁵ *Sed et populus has ob turpis inpuclitiae facinus dearum nominibus, Pezolan videlicet Venerem, Rozam Junonem, ob simultatem et perpetuum odium, quoniam quidem ea secundum carnis putredinem hac spetiosior videbatur, Stephaniam vero Sémelen appellabat* (Ibid. 319).

⁶ *Liudprandi Legatio*, 39. Mon. Germ. SS. III. p. 355.

⁷ *Quod si priscorum ritus execrabilis paganorum, non solum inquam non proficius verum auditu ipso non parum nocuus, tomis memorandus inscribitur, quid istorum imperatorum bella, Julii, Pompeii, Hannibalis, fratrisque eius Asdrubalis, ac Scipionis Africani, insignum imperatorum, laudibus coequanda silebitur?* (*Antapodosis* I. 1. M. G. SS. III. p. 275).

⁸ *Tanta hac Berengarii fama, humanitate, liberalitate, parentes mei acciti, ei me ad serviendum tradunt. Cui et immensis oblati muneribus, secretorum eius conscium ac epistolarum constituunt signatorem* (*Antapodosis* V. 30 M. G. SS. III. p. 335).

⁹ *Liudprandi Legatio* 55 (Mon. Germ. SS. 359).

¹⁰ *Antapodosis* III. 1. V. 10. VI. 3.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

“*Antapodosis*“, послаником шпанскога калифе Абдерахмана. Епископу су одмах пали у очи таленат и спрема ђакона Лиутпранда, па га је стао наговарати да опише историју свога времена. Тако се онда Лиутпранд под утицајем Рецемунда решио да напише европску историју свога времена, почев од последњих година деветога века. Али је Лиутпранд тек на две године по састанку са Рецемундом започео свој спис у Франкфурту¹¹.

Дело своје назвао је Лиутпранд Антаподозис, т. ј. одмазда својим злотворима, у првом реду тиранину Беренгару и његовој жени Вили. Ну сем одмазде хоће писац овим делом да ода признање и свима онима који су му у животу учинили ма какво добро¹². По замишљеном и доста вешто изведеном плану, по ширини интереса и слободи схватања, Лиутпрандова Антаподоза спада међу најзнатније историјске списе рачнога средњег века. На жалост ово дело у шест књига, у коме писац од четврте књиге прича као очевидац¹³, није довршено. Шеста књига, наиме, прекида баш са врло интересним описом прилика на византијском двору за владе цара Константина VII. Порфирогенита. Не знамо чиме је Лиутпранд намеравао да заврши своје дело Антаподозу, али по свој прилици да се носио мишљу да важније догађаје прикаже све до својих дана. Дендликер и Милер мисле чак да је Лиутпранд свој мали спис о цару Отону, о коме ће одмах бити речи, и свој извештај о путу у Цариград 968 намеравао да унесе у завршни део Антаподозе¹⁴. Ну ово је само нагађање, како је истакао и Ватенбах¹⁵, јер је Лиутпранд, независно од ових једностраних списа, пре могао да мисли да заврши Антаподозу у оном истом универзалном правцу, у каквом је дело довео до 950. Ну било како му драго, јасно је, да Лиутпранд ово дело није писао у једном потезу него с прекидима у већем размаку времена. Види се то по томе, што у доцнијим књигама понавља неке појединости, о којима је већ раније писао. Тако нпр. у првој и трећој књизи Антаподозе, где истим речима говори о незнатном пореклу цара Василија I.¹⁶, о називу Порфирогенит¹⁷, о односима цара Романа I. према Константину VII.¹⁸

Тежак положај Лиутпрандов, о коме чешће говори у Антаподози, поправио се знатно, када га је Отон I. поставио за епископа у Кремони.

¹¹ *Antapodosis* III. 1. Mon. Germ. hist. SS. p. 303.

¹² *Ibid.*

¹³ *Hactenus quae digesta sunt, sacerdos sanctissime, sicut a gravissimis, qui ea creverant, viris audivi, exposui; caeterum quae narranda sunt, ita ut qui interfuerim, explicabo* (*Antapodosis* IV. 1. Mon. Germ. SS. p. 316).

¹⁴ Dändliker-Müller, *Liudprand von Cremona*, Leipzig 1870. 24.

¹⁵ *Historische Zeitschrift* XXVI (1871) 275.

¹⁶ *Antapodosis* I. 8. III. 32. (M. G. SS. p. 276. 309).

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Antapodosis* III. 34—37. V. 14. 20, (M. G. SS. p. 310. 330. 332.)

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Од тога времена посвећен је, изгледа, Лиутпранд у све планове Отонове италијанске политике. Лиутпранд је особито био Отону у руци када се 963 радило на збацивању недостојног папе Јована XII. Овај раскалашни син бившега господара Рима Алберика, а унук Мароције, показао се и у политици потпуно несталан и непоуздан. Он је недавно пре тога, бојећи се надмоћи краља Беренгара, позвао Отона у Рим, па га онде свечано крунисао царском круном 2. фебруара 962. Али убрзо по том покајао се због тога корака, па је предузео био све мере да ослаби утицај цара Отона у Италији. Због тога се цар Отон I. вратио поново у Италију с чврстом намером да збаци вероломног папу и да напекто достојанство подчини царској моћи. Одузевши Римљанима право избора папе, сазвао је Отон I. у позну јесен 963 синод у цркви св. Петра у Риму, те овај збаци Јована XII. и за папу изабра Леона VIII. На том црквеном сабору играо је видну улогу и Лиутпранд, који нам је као очевидац на основу аката приказао рад тога сабора у свом кратком и недовршеном спису: „*Liber de rebus gestis Ottonis magni imperatoris*“¹⁹.

Неколико година након тога поверио је цар Отон I. епископу Лиутпранду политичку мисију врло деликатне природе. Од како је, наиме, цар Отон I. постао господарем Рима и средње Италије, почео се носити мишљу да се учврсти и у јужној Италији, како би се могао што сигурније одржати у средњој. У ту сврху утицао је он на господара Беневента и Капуе, Пандулафа, те је овај признао његово врховно господство. Али у јужној Италији сукобили су се интереси Отонови са интересима два моћна политичка фактора: Византије и Сарацена. Византија је била у поседу Калабрије и Апулије, али су Византији у тим крајевима загрозили били предузимљиви Сарацени. Енергични византијски цар Нићифор Фока, који је имао толико успеха у Малој Азији, покушава да сузбије навалу Сарацена. Ну византијска флота и војска под командом патриција Нићите и царева рођака Мануила претрпе потпун пораз у Сицилији (967)²⁰. Цар Отон I. проваљује за тим такође у Апулију и опседа Бари, али без флоте није могао ништа учинити. Видело се тада да је он и сувише потцењивао снагу Византије. Не могавши силом ништа, дошао је Отон I. на доста наивну мисао да путем родбинских веза са царским двором у Цариграду придобије јужну Италију. Ако је веровати Лиутпранду, онда је он дао ту идеју цару Отону I²¹. По том плану требало је да се син Отонов, млади цар Отон II., ожени Теофаном, ћерком умрлога цара Романа II.,

¹⁹ Mon. Germ. SS. III. 340—346.

²⁰ Leonis Diaconi Historiae IV. 8 (Ed. Bonn. p. 67), Liudprandi Legatio 43 (Mon. Germ. hist. SS. III., 356).

²¹ Ibid. 7. (Mon. Germ. hist. SS. 348).

те да грчка принцеза као мираз донесе Отону II. Апулију и Калабрију. Тако би цар Отон I. без капи крви добио жељене покрајине на југу Италије и своју младу династију сродио са династијом источно-римскога царства. Тражити од Византије оволико много а у ствари не давати у накнаду ничега стварнога, било је и сувише. Очекивати да ће се овај план моћи извести, значило је не познавати ни мало византијскога цара Нићифора, који је непрестано сањао о проширењу граница источно-римскога царства, а најмање вољан био да без капи крви уступа две простране провинције.

Лиутпранду, као познаваоцу прилика у Византији, поверено беше да изведе ову значајну мисију. Лиутпранд је, истина, боље него ико други у Немачкој познавао државно уређење и прилике на двору византијском. Али његова личност није била ни мало погодна за овако деликатне преговоре, које је требало водити с највећом пажњом и опрезношћу да се не повреди осетљивост византијскога двора. Византијски цар сматрао је себе за правога наследника старих римских императора, те је на германске и романске владаре гледао као на узурпаторе на терену западно-римскога царства. Особито важило је ово за Отона I., чију царску титулу византијски цар никако није хтео да призна. Све то ваљало је да има на уму изасланик цара Отона I., то да према томе подешава своје држање у Цариграду. Али он је, дошавши у Цариград, истушио одмах охоло, оштро и скоро неомирљиво, тако да је већ на првом почетку онемогућио и најмањи успех своје мисије. О свом вишемесечном бављењу у Цариграду написао је Лиутпранд на жалост недовршени спис „*Liudprandi relatio de legatione Constantinopolitana*“, који се може убројати међу најзанимљивије списе средњега века²².

Пре него што приступимо детаљнијој анализи овога списка, у коме је писац на тако пластичан начин приказао царски двор и прилике у Византији, зауставићемо се на оним местима Антаподозе, где писац такође говори о Византији и царском двору, Русима, Бугарима и нешто о јужним Словенима.

Започињући европску историју од краја IX века, прелази Лиутпранд одмах на почетку Антаподозе на историју југо-источне Европе. Наравно, ту је на првом месту Византија²³, па се онда одмах говори о бугарском владоцу Симеону, за кога Лиутпранд каже да је био храбар ратник, и ако хришћанин, ипак заклето непријатељ својих

²² Mon. Germ. hist. SS. III. p. 347—363.

²³ Из речи о цару Леону VI. Мудром, где се каже да је Леон „*Constantini huius pater qui nunc usque superest et feliciter regnat*“ види се, да је прва књига Антаподозе писана пре смрти Константина VII., дакле пре 959 (Mon. Germ. hist. SS. III. p. 276).

суседа.²⁴ Пошто је латинично споменуо Мађаре и у кратко истакао да за Мађаре крајем IX века још нико није знао, прелази Лиутпранд опет на прилике у Византији, које за њ имају необичну драж, па чак и ситније и незнатније. Тако се он пушта у тумачење назива Порфирогенит, а још више задржава се он на историји Василија I., заснивача македонске династије, о чијој је занимљивој прошлости био добро обавештен. Све то бележи Лиутпранд онако, како су му 949 причали у Цариграду, што се особито види по причи о цару Леону VI. и градским стражарима. Нарочито задржава се Лиутпранд детаљније на пропасти државе моравскога кнеза Светоплука крајем IX века (*Centebaldus Moravanorum dux*), коју су срушили Мађари. За ту несрећу бапа Лиутпранд сву кривицу на немачкога краља Арнулфа, који је, да би се осветио једном човеку, навукао невољу и беду на читаву Европу²⁵.

Прелазимо преко приказа италијанских односа, који заузимају остатак прве књиге *Антаподозе*, а тако исто и читаву другу књигу, где се нарочито говори о мађарским провалама у Немачку и Италију и о владавини немачких владара Конрада I. и Хајнриха I., о коме се нарочито истиче да је подвластио безбројни народ словенски²⁶. Док се овде мисли на полапске Словене, о јужнима се мало говори. Помињу се они у одељку где је говор о политичкој мисији Лиутпрандова оца. Када је, наиме, Лиутпрандов отац по налогу краља Хуга отишао 927 у Цариград, понео је собом многе поклоне, па између осталог и два пса. Ови су били толико љути, да су их многи људи морали придржавати да не нападну на цара Романа I. Лиутпранд са извесном нашошћу тумачи насје нерасположење према цару тиме, што пси на цара нису гледали као на човека, него као на чудовиште, јер је цар по грчком начину заогрнут био женским огртачем и необично обучен²⁷. Иначе је, наставља Лиутпранд даље, цар Роман I. лепо примио његова оца, нарочито због тога, што је његов отац, путујући за Цариград, у борби код Солуна заробио два словенска главара, који су

²⁴ *Simeon fortis bellator Bulgaris praeerat, christianus, sed vicinis Grecis valde inimicus* (*Mon. Germ. SS. III. p. 276*).

²⁵ *Centebaldus vincitur, subiugatur, fit tributarius, sed non solus. O cecam regnandi Arnulfi regis cupiditatem! o infelicem amarumque diem! Unius homuntii dieiectio fit totius Europae contritio* (*Antapodosis I. 13. M. G. SS. p. 279*).

²⁶ *Hic etiam Sclavorum gentem innumeram subiugavit sibi que tributariam fecit* (*Antapodosis III. 21. M. G. SS. p. 306*).

²⁷ *Qui dum ante imperatorem adducti fuissent, nisi multorum brachiis tenerentur, eum protinus morsibus laniarent. Puto enim, quia dum hunc Grecorum more terestro opertum habituque insolito viderunt indutum, non hominem sed monstrum ali-quod putaverunt* (*Antapodosis III. 23. M. G. SS. p. 307*).

га, одметнувши се од цара, у путу били нанали²⁸. Пошто је споменуо мисију свога оца, задржава се Лиутпранд особито радо на цариградским приликама. Као и раније, тако је и овде забележио и оно што је раније слушао о Цариграду. Така је прича о јувачком подвигу цара Романа у борби с лавом, о његовим односима према цару Леону VI. и о томе како је Роман постао царем поред малолетног Леонова сина, Константина VII. Наравно да Лиутпранд у приказу тадашњих византијских прилика није могао мимоићи снажну личност бугарскога цара Симеона, који је својим нападима толико брига и неприлика задао био цару Роману I. Интересантна су саопштења о Симеону и његовим синовима Бајану и Петру, али се на њима јасно распознаје одјек народне скаске и бајке. Симеона зове Лиутпранд Полугрком, јер се у младости учио у Цариграду. Изгледа да је Лиутпранд онде, где прича како је Симеон по свршетку студија ступио у манастир, па се после, жељан владе, попео на престо, побркао Симеона с његовим оцем Борисом²⁹. Лиутпранд помиње два сина Симеонова, Петра и Бајана, док за најстаријега Михаила не зна. За Бајана каже да је био мађионичар тако да се могао претворити у вука или у ма коју зверку.

Од особита су интереса у тој књизи Антаподозе подаци о односима италијанскога краља Хуга и Византије у г. 941, као и о нападају Руса на Цариград те исте године. Лиутпранд, наиме, прича како је византијски цар (Роман I.) први затражио пријатељство италијанскога краља Хуга, иштући од краља за свога унука Романа ћерку Хугову. Како краљ Хуго није имао законите кћери него ванбрачну кћер Верту од милоснице Пезоле, упутио је краљ Хуго очуха Лиутпрандова у Цариград да објасни цару како би се краљ веома радо одазвао жељи царевој али нема законите кћери. Будући да Грци, додаје Лиутпранд, не дају ништа на порекло од матере, пристао је цар Роман I. да му Хуго пошаље ванбрачну кћер да је привснча за унука Романа. Споменувши мисију свога очуха, не може Лиутпранд а да не каже неку о нападу Руса на Цариград онако, како му је то причао његов очух. Како пак поменути Лав Такон само узгред помиње овај војни руски поход у години 941³⁰, то је извештај Лиутпрандов, испричан по казивању најближега савременика, па можда и очевидца, од велике вредности. Значајно је да Лиутпранд

²⁸ „...dum praefatus genitor Tessalonicam venisset, Sclavorum quidam, qui rebelles Romano imperatori extiterant terramque eius depulabant, super eum irruerunt (Ibid.)

²⁹ Hunc etenim Simeonem, emiarion idest semigrecum esse aiebant, eo quod a puericia Bizantii Demostenis rhetoricam Aristotelisque silogismos didicerit. Post haec autem relictis artium studiis, ut aiunt conversationis sanctae habitum sumpsit. Verum paulo post regnandi cupiditate deceptus, ex placida monasterii quiete in seculi procellam transivit (Ibid. 309).

³⁰ Leonis Diaconi Historie IV. 2. (Ed. Bonn. 144).

Русе зове Норманима, чиме такође пружа доказ за норманско порекло Варјага, заснивача руске државе у IX веку³¹. Подаци које Лиутпранд даје о изгледу и јачини руске флоте под Игором (Inger) тачнији су од података у другим изворима, а тако исто поуздано је и Лиутпрандово казивање о стању заостале грчке флоте у Цариграду³².

Са особитом пластичношћу прича Лиутпранд даље како су цара Романа I. његови синови Стефан и Константин срушили са престола пред крај 944 г., те га затворили у манастир. Убрзо по том, већ у јануару 945, збачени беху и синови Романови са престола и затворени у исти манастир, где их је отац дочекао с оштром иронијом. „Каква је то свечана згода нагнала Ваша Величанства да посетите моју маленкост? Ја мислим да оно милосрђе, које ме је изгнало из палате није допустило да и ваша господства онде дуже остану. О како је добро, да сте ме за раније преместили!“³³

Лиутпранду, који је од очуха толико слушао о Цариграду, дала се, најзад, прилика да 949 пробави неко време у тадашњој културној метрополи Европе. Као посланик господара горње Италије, Беренгара, кренуо је Лиутпранд 1 августа 949 с богатим поклонима из Павије, па је трећи дан стигао у Млетке. Из Млетака, где му се придружио посланик краља Отона I, Лиутфрид, богати трговац из Мајнца, кренуо је Лиутпранд 25 августа и стигао у Цариград 10 септембра. Мало пре њих беху стигли у Цариград и посланици из Шпаније. Цар Константин VII. Порфирогенит дочекао је све ове посланике на особито свечан начин. Византинци су, наиме, свечаним пријемом „варварских“ посланика хтели ове на што јаснији начин да увере о сјају и величини Ромејскога Царства, према коме све остале државе далеко заостају. Посланици беху примљени у свечаној и великој дворници Мар-

³¹ Gens quaedam est sub aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Greci vocant Ρομοιοι, Rúsios, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos (Antapodosis V. 15. M. G. SS. III. p. 331). У првој вџизи: Habet quippe (т. ј. Цариград) ab aquilone Hungarios, Pizenacos, Chazaros, Rusios quos alio nos nomine Nordmannos appellamus, atque Bulgarios nimium sibi vicinos (Antapodosis I. 11. op. cit. p. 277).

³² Упор. А. Rambaud, L'empire grec au dixième siècle Constantin Porphyrogénète, Paris 1870. 376. Од старијих историка први је био Көрке, који је у дисертацији De vita et scriptis Liudprandi (Берлин 1842) доста темељито утврдио вредност Лиутпрандова казивања с помоћу других извора. И ако су Дендликер и Милер на основу доста савесне анализе Лиутпрандових дела много што шта хтели да утврде и без поређења са другим изворима, ипак су и они овде онде наставили рад Кенкеа. Њихов рад допунио је Ватенбах, нарочито с обзиром на византијске изворе (Historische Zeitschrift XXVI (1871) 279).

³³ Festivum tempus,... quod humilitatem nostram imperium vestrum visitare coegit. Caritas puto, que de me palacio expulit, filiacionem vestram non ibi diu esse permisit. O factum bene, quod me quam dudum praemisistis (Antapodosis V. 23. op. cit. p. 334).

наури, где постављен беше царски престо. Пред царским престолом уздизало се дрво од туча али позлаћено, на чијем грању беху многе разне тучане и позлаћене птичице, које цвркутаху свака на свој начин. Царски престо, прича задивљени Лиутпранд, био је тако вештачки начињен да се у моменту могао и спустити и издигнути. Чувари престола беху огромни лавови, за које Лиутпранд не уме право да каже да ли беху од дрвета или метала, али свакако беху позлаћени. Лавови су реповима снажно ударали по поду, урличући кроз отворене чељуси и палацајући језиком. У ту дворницу, ослањајући се на два ушкопељеника, уведен је Лиутпранд код краља Константина VII. Порфирогенита. При уласку у дворницу заурлаше лавови и птице зацвркуташе, „ну ја се нисам, додаје са извесним поносом Лиутпранд, ни уплашио ни зачудио, јер сам о свему том већ напред био обавештен од људи, који су те ствари добро знали“³⁴. Када је Лиутпранд после трећега метанисања подигао главу, угледао је цара на престолу, који је скоро издигнут био до таванице. Лиутпранд није могао да дође себи од чуђења, јер је цар мало пре седео на престолу ту пред њим у обичној висини, а сада беше много високо, а уз то преобучен још у другу одежду. Цар није говорио с Лиутпрандом ништа, јер све да је и хтео, истиче Лиутпранд, морао би због велике даљине викати, што не би било пристojно, него се преко логофета распитао за здравље Беренгара. После тога, на знак тумача, удаљио се Лиутпранд те беше отпраћен у свој стан. Шпански посланици и изасланик краља Отона I. беху донели собом богате поклоне цару, а Беренгар упутио беше Лиутпранда у Цариград празних руку. Ожалошћен и у великој неприлици због тога, решио се Лиутпранд да оне поклоне које је лично понео био цару на поклон, преда у име Беренгарево. Тако је Лиутпранд предао цару неколико изврених оклопа и штитова, два сребрна и позлаћена пехара, неколико мачева и копаља, а уз то још и четири млада ушкопљена роба, који су се цару особито допали. После три дана позван је био Лиутпранд с пратњом у царску палату, где је говорио с царем, који га је с пратњом задржао на ручку и обдарио богатим поклонима. Том приликом налази Лиутпранд за zgodно да опише двореки ручак, особито у свечане дане, када се уз ручак приређују преставе и игре³⁵.

На северној страни тркалишта, прича Лиутпранд, има једна необично висока и лепа дворница, која се зове Decanneacubita због тога,

³⁴ . . . nullo sum terrore, nulla admiratione commotus, quoniam quidem ex his omnibus eos qui bene noverant fueram perceptatus. (Antapodosis VI. 5. M. G. SS. III. p. 338).

³⁵ Verum quia narrandi se occasio intulit, qualis eius sit mensa, festis praeicipue diebus, qualesque ad mensam ludi celebrentur, bonum non opinor silere sed scribere. (Antapodosis VI. 7. M. G. SS. III. p. 338).

што се у њој о Божићу постављају деветнаест трпеза, за којима цар и његови гости не једу седећи него лежећи. Тога дана износи се на трпезу не као обично сребрно него златно посуђе. После ручка уноси се воће у три велика златна суда, који су толико велики да се допосе на колима, покривеним пурпурним застором. Ово огромно посуђе диже се на трпезу с помоћу једека, који се спуштају с таванице дворнице, и с помоћу четири или више људи, а на тај исти начин и скида се посуђе с трпезе. Лиутпранд неће да прича о играма и представама, које се приређују за време ручка, али не може а да не спомене акробатску представу, која га је задивила више свега.

У дворницу је, вели Лиутпранд, ушао један човек који је без помоћи руку носио на челу усправљену мотку од 24, па можда и више стопа. На један лакат испод горњег врха мотке притврђена беше попречна мотка у дужини од 2 лакта. Чуђење Лиутпрандово порасло беше још више, када се два дечака успужаше уз ту мотку, те почеше на оној попречној мотци да изводе гимнастичке вежбе. Лиутпранд увиђа да је овде сва вештина у томе да се одржи равнотежа, али му никако није јасно било, како је могао један од дечака, који је заостао горе, да одржава ову равнотежу. Лиутпрандово чуђење било је толико велико да је пало у очи цару.³⁶ Цар је преко тумача хтео да сазна шта се Лиутпранду чини чудније: да ли покрети дечка, који су толико опрезни да се мотка није помакла, или вештина човека, који је мотку тако вешто држао, да је нити тежина дечкова нити његови покрети нису могли ни најмање померити из положаја. Када му је Лиутпранд одговорио да збиља не зна шта је чудније, цар се од срца насмејао, добацивши, да и сам такође не зна.³⁷

Од особита је интереса опис свечаности о Цветима, када цар државним чиновницима према њихову достојанству раздаје поклоне у златницима. По царевој жељи тој церемонији присуствовао је и Лиутпранд. У дворници, која је за то била одређена, видео је Лиутпранд један сто, дуг 10 а широк 4 лакта, на коме су биле наслагане кесе са златницима са ознаком суме и имена онога коме је била намењена. Чиновници су позивани пред цара по прозиву и према рангу. Прво је био прозван управник двора (*rector domus*), коме су злато упртили на леђа, а поред тога добио је још и четири свечане хаљине. После њега дошли су на ред заповедник сухоземне војске (*o domesticos tis ascálonas*) и заповедник флоте (*o delongáris tis ploós*). Они су добили једнак поклон у новцу, а почасног одећа добили су толико, да су их,

³⁶ Unus vero qui in ligni summitate remansit, quia ita se aequaliter ponderavit, ut et luserit ac sanus descenderit, ita me stupidum reddidit, ut ipsum etiam imperatorem mea admiratio non lateret. (*Autapodosis* VI. 9. M. G. SS. III. p. 339).

³⁷ Cumque me ignonare, quid mihi thaumastoterón, id est mirabilium, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno, se similiter neque scire, respondit (*Ibid.*).

помагани од других, једва однели на раменима. После њих су иступили 23 магистра, од којих је сваки добио 24 фунте злата и две свечане хаљине. За тим су се ређали патрицији, примивши сваки по 12 фунти злата и по једну свечану хаљину. За њима су долазили прото-спатари, спатари, спатарокандидати, китонити, манглавити, протокарави, који су, сваки према своме рангу, добили од 7—1 фунте злата. Нижим чиновима раздао је поклоне врховни коморник (*praepositus*), јер би за цара било сувише заморно раздавати поклоне читаве велике недеље, колико је трајала ова свечаност. Дабогме да је Лиутпранд посматрао све то с великим чуђсњем, па и жалошћу, што и он не учествује у примању. Па када га је цар преко тумача запитао како му се све то допада, одговорно је цару веома духовито, да би му се све то много више допало када не би био само посматрач него и учесник. Цар се, вели Лиутпранд, на то насмешио, те, посрамљен мало, предао Лиутпранду велики свечан огртач и једну фунту злата, што је Лиутпранд још радије примио³⁸.

Сасма је друге прилике нашао у Цариграду Лиутпранд, када је после деветнаест година дошао онамо као изасланик цара Отона I. Тада је на место доброћудног и ученог цара Константина VII. седео на византијском престолу енергични и ратоборни цар Нићифор Фока, који је славу византијског оружја разнео био чак до обала Тигра и Еуфрата. Тврдо решен да власт Ромејског Царства не само учврсти у јужној Италији него и у средњој, није могао цар Нићифор мирно гледати на акцију цара Отона у Италији. Њему особито криво беше што је Отон I. недавно опсео био његов град Бари, те је, сматрајући немачкога владара за непријатеља, према томе и дочекао његова посланика епископа Лиутпранда.

Лиутпранд је 4 јуна 968 стигао у Цариград, те је одмах на почетку био дочекан непријатељски³⁹. Због такога дочека Лиутпранд другим очима гледа на византијске прилике него пре деветнаест година, те ће се онда многе појединости у њега морати узети као претеране и не сваки пут тачне. Лиутпранд је нарочито био незадовољан са станом, једном великом и отвореном дворницом, која није довољно штитила ни од хладноће ни од топлоте. Сем тога његов стан био је доста далеко од царскога двора, тако да се добро морао знојити када је пешице ишао у двор. Уз то у стану није било воде, а вино, помешано са смолом и гипсом, да не може бити горе. Поред тога њихов чувар

³⁸ *Subridens itaque imperator, paululum pudore commotus, ut ad se irem, capite innuit, palliumque magnum cum aureorum libra, quam libenter dedit, libentius accepi (Ibid.).*

³⁹ *Pridie Nonas Iunii Constantinopolim venimus, et ad contumeliam vestram turpiter suscepti, graviter turpiterque simus tractati. (Liudprandi Legatio I. M. G. SS. III. p. 347).*

био је толико суров, да га по мишљењу Лиутприанда ни у паклу није било горег. Седмога јуна, и то баш о Духовима, доведен је Лиутприанд у крунску палату (*Στεφάνα*) и изведен пред цара Нићифора. То је човек, каже Лиутприанд, сасма чудна изгледа: пигмеј, дебеле главе, малих очију, кратке, широке, густе и проседе браде, ружна кратка врата, дуге, густе косе, која му даје изглед свиње, лица црна (етиопска), један од оних, које не би желео да сретнеш о поноћи. Уз то човек надувена трбуха, мршавих бедара, према малом трупу несразмерно дугих бутина, кратких ногу и сразмерно развијених стопала. Заогрнут беше свечаним огртачем, али је овај од извешталости био излеледео и заудароа је. На ногама имао је црвену обућу. У говору безобразан, нарави лукаве, а склон лажи и кривоклетству као Улис⁴⁰.

Нема сумње да се Лиутприанд добро потрудио да нам да што ружнију слику њему мрског цара Нићифора. Ну када се његов опис пореди са описом савременог Лава Бакона, види се, да цар Нићифор није био особите лепоте. И Лав Бакон бележи да је цар Нићифор више био при него отворене боје⁴¹, да је дежмекаст и округлао, али да је херкулске снаге⁴². Цар Нићифор обасуо је одмах прекорима Отона I. због његове агресивне политике у Италији, истичући, како је немачкога владара наговорио на ово Лиутприанд, кога Отон I. и сада под изговором мира шаље као уходу у Цариград⁴³. Ако је у свему истина оно што Лиутприанд прича, онда његов одговор цару Нићифору сведочи о његовој великој личној храбрости али и о дипломатској неспособности, јер је одмах на почетку упутио читаву ствар тако, да се није могао очекивати новољан успех. Лиутприанд је у одговору истицао да су права ромејскога цара на Италију одавна у ствари престала. Тада, када су Римом владале блуднице и када је у Италији завладао хаос, грчки цареви, више по имену него у ствари римски цареви, спавали су, не водећи бригу о Италији. Истичући најглавније моменте из новије историје Италије, особито северне, доказивао је Лиутприанд речито како су грчки цареви оставили Италију саму себи. Поред тога и етнички моменат говори против царевих претензија на северну Италију, јер она земља, за коју цар Нићифор тврди да је саставни део његове државе, по пореклу и језику становника припада краљевини Италији⁴⁴. Што је цар Отон I., истицше Лиутприанд даље, одустао од

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ ὄψις ἀντὶ πρὸς τὸ μέλαν πλέον ἢ τὸ λευκὸν ἀποκλίνουσα. (Leonis Diaconi Historiae III. 8. p. 48).

⁴² τὴν μὲντοι ἀνδρείαν καὶ βῆμην κατὰ τὸν θρολλούμενον Ἡρακλῆν. (Ibid).

⁴³ ... nunc te malitiae huius suggestorem atque impulsorem, simulata pace, quasi ἀσκοτον id est exploratorem, ad nos direxit. (Liudprandi Legatio, M. G. SS. III. 348).

⁴⁴ Terram, quam imperii tui esse narras, gens incola et lingua Italici regni esse declarat. (Ibid.).

даљега освајања јужне Италије, није учинио то због немоћи, како се мисли у Византији, него из великодушности. Ну да би се у будуће дошло до правих и искрених односа, предлаже његов владалац женидбу свога сина Отона са ћерком цара Романа II. и царице Теофане, па ће, ако се то сврши, доћи у истину до пријатељских односа између обе државе. Колико је Лиутпрандову владоцу стало до добрих односа види се по томе, што је цар Отон, по савету Лиутпранда, напустио Апулију.

Цар Нићифор није дао никаква одговора на предлог Лиутпранда, изговоривши се, да је време литији, у којој хоће да учествује. И Лиутпранд је посматрао с једног узвишеног места поред псалтиста (певача) ову литију, коју описује с очитом пакосћу и омаловажавањем. На простору између царске палате и цркве св. Софије начинили су били шпалир трговци и пук, наоружани јадним малим штитовима и копљима. Већина окупљених, додаје пакосно Лиутпранд, дошла је босонога у част цара Нићифора. Па и државни великодостојници, који су с царем пролазили кроз босоноги пук, заогрнути беху пространим оделом, које је било извештало и подерано. „Много би лепше изгледали, додаје иронично Лиутпранд, да су изашли у свакиданњем оделу“⁴⁵. Ни један од њих није имао на себи злата и драгог камења, него једино цар Нићифор, који је у царској одори, скројеној за његове претходнике, изгледао још ружнији. И када се цар као гмизаво чудовиште појавио, повикаше псалтисте с одвратним ласкањем: „Гле ево зорњаче, стиже зора, његов је поглед одсејај сунчевих зрака, бледа смрт Сарацена, Нићифор *μέδων* т. ј. владалац“ и т. д. Колико би прикладније било, додаје злобно Лиутпранд, да су му овако клицали: „Изгорели угљене дођи, лудаче, малаксала бабо, ругобо, шумски ђаволе, сељачино, клипане“ и т. д. Надувен због таквих похвала, ушао је цар у цркву св. Софије, а за њим су у великом одстојању ишли његови господари цареви, метанишући пред њим до земље приликом давања пољупца мира⁴⁶.

Тога дана био је Лиутпранд позван на дворски ручак, али је очито био заностављен, јер је за трпезом седео иза свих достојанственика, тек на петнаестом месту до цара, а уз то још за столом, на коме не беше чаршава. Његова пратња није била чак ни пуштена у трапезарију. Лиутпранду овога пута одвратна беху грчка јела. Он истиче да су јела спремљена на уљу као за какве пијанице, а уз то

⁴⁵ Satis decentius cotidiana veste induti procederent (ibid).

⁴⁶ Лиутпранд овде мисли на малолетне цареve, потоње владоце Василија II. и Константина VIII., синове Романа II. и лепе царице Теофане, којом се оженио Нићифор Фока крај свега противљења патријарха Полиевкта, јер се говорило да је Нићифор крстио Теофанину децу (Leonі Diaconi, Historiae II. 10. p. 31. III. 8. p. 48-50.)

преливена још неким одвратном соком од рибе⁴⁷). За време ручка дошло беше до оштре препирке између цара и Лиутпранда. Када се цар стао распитивати за војску Отонову, а Лиутпранд почео војску хвалити, викнуо је цар Нићифор љутито: Ти лажеш! Ратници твога господара не знају ни јакати ни борити се пешице. Због њихових великих штитова, тешких оклопа, дужине њихових мачева и теретних шлемова не могу се борити ни на један начин, а уз то им смета још и гастримаргија, т. ј. прождрљивост, јер је трбух њихов бог⁴⁸. Због тога ће он, претио је цар, напасти Отона с флотом, разорити његове приморске градове и све претворити у пепео. А када је цар наставио ружити Италијане, истичући како они и нису Римљани него Лангобарди, прекинуо је Лиутпранд цара, просувши сву своју срџбу на заснивача Рима Ромула и на прве почетке његове. „Историја, викао је он, забележила је о братоубици Ромулу, по коме се ви називате Римљанима, да је био дете блуда (*porniogenitus*), да је подигао склониште, у које је примио пропале дужнике, одбегле робове, убице и сваковрсне злочинце... и сав тај олош назвао се Римљанима. Од такога племства потичу они, које ви називате космократорес, т. ј. императорима. Ми пак, Лангобарди, Саси, Франци, Лотринжани, Швабе, Бургунђани презиремо Римљане толико, да, када смо љути, не знамо за другу реч него Римљани. Јер с овом једним именом Римљана називамо ми одвратност, кукавичлук, тврдичење, раскалашност, лаж, једном речи сваки порок⁴⁹. Наравно да после овога није више могло бити ни речи о даљем разговору за трпезом. По царевој наредби трпеза беше дигнута и Лиутпранд одмах одведен у свој стан или боље затвор, како он сам каже. Убрзо по том разболео се Лиутпранд које од једа, које од жеге и жеђи. „Та како да се и не разбодем, узвикује болно Лиутпранд, када смо и ја и моја пратња на место вина добивали неку слану снлачину, а у место меких душека, не да нисмо добили сена и сламе, него чак не могасмо ни на земљи спавати, него на тврдом мрамору, стављајући под главу само тврди камен“.

Потплативши свога чувара, успео је Лиутпранд да дотури једно писмо брату цареву, куропалату и логофету Леону. У писму је Лиутпранд молио да му се каже, да ли може што да буде од ствари због

⁴⁷ ... coena... obscena, ebriorum more, oleo delibuta, alioque quodam deterimo piscium liquore aspersa (Liudprandi Legatio M. G. SS. III. 349).

⁴⁸ Mentiris! Domini tui milites equitandi ignari, pedestris pugnae sunt inscii, scutorum magnitudo, loricae gravitudo, ensium longitudo, galearumque pondus neutra parte eos pugnare sinit, ac subridens: Impedit, inquit, eos et gastrimargia, hoc est ventri ingluvies; quorum deus venter est (ibid.).

⁴⁹ ... hoc solo, id est Romanorum nomine, quicquid ignobilitatis, quicquid timiditatis, quicquid avaritiae, quicquid luxuriae, quicquid mendacii, immo quicquid vitiorum est, comprehendentes (ibid.).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

које је дошао, те да јави своме господару. Ако нема изгледа за повољно решење, онда моли да му се допусти да отпугује једном теретном млетачком галијом, која је спремна за одлазак. Након четири дана добио је Лиутпранд налог да дође до логофета Леона. Лиутпранд је код овога затекао најугледније државне достојанственике, који су дошли да већају о предлогу немачкога владоца. Ту, наиме, беху врховни коморник (паракинумен) Василије, врховни државни секретар, протовестијар и још два магистра. Пошто је Лиутпранд поновио да је дошао због женидбе наследника Отонова, како би се, најзад, дошло до мира, почеше грчки великодостојници износити тешкоће за остварење тога предлога. Истакнувши како је врло незгодно да се грчка кнегињица, царева кћи, рођена у пурпуру, удаје у далеке и туђе земље, изјавише ипак, да би се читав пројекат могао остварити само тако, ако би Отон I. признао грчком цару Равену и Рим. Цар Нићифор, дакле, очито је тежио да успостави царску власт у Италији у опсегу некадашњег егзархата равенскога, искључујући тиме већ унапред сваки говор о уступању јужне Италије Немцима, за чиме је тежио цар Отон I. Противности су, дакле, биле и сувише велике, те се, наравно, овај дипломатски разговор свршио без икаква успеха. Овај састанак одржао се неколико дана пред Петров-дан 968. На тај дан, по налогу цареви, присуствовао је Лиутпранд свечаном богослужењу у цркви св. Апостола заједно са бугарским послаником, који је дан пре тога стигао у Цариград⁵⁰. После „избрљаних похвалних песама“ и службе, позван беше Лиутпранд на дворски ручак, али је на његов велики јед посађен био на горњем крају узане трпезе иза бугарског посланика, који је по угарском начину био ошишан и уз то опасан тучаним ланцем. Лиутпранда је као епископа ово запостављање тим више болело, што му се чинило да је бугарски посланик био тек катехумен, дакле још некрштен⁵¹. Жесток и пргав, скочио је Лиутпранд у намери да напусти дворницу. Али за њиме појурише царев брат, дворски маршал Леон и Симеон, државни секретар. „Када се, говорили су они, бугарски цар Петар женио с ћерком цара Христофора, учињен је споразум, да у будуће бугарски посланици имају првенство испред свих посланика страних народа. Тај бугарски посланик крај свега тога што је, како ти право кажеш, ошишан, неопран и опасан тучаним ланцем, ипак је у рангу патриција, те због тога мислимо и изјављујемо, да се не пристоји стављати испред њега

⁵⁰ У цркви св. Апостола, данас Мехмедова цамија, сахрањен је био убијени цар Нићифор у децембру 969. (Leonis Diaconi Historiae V. 9. p. 91).

⁵¹ Cumque post naeniarum garrulitatem et missarum celebrationem ad mensam invitaremur, in citeriori mensae margine, quae erat sine latitudine longa, Bulgarorum nuntium, Ungarico more tonsus, aenea catena cinctum, et ut mens mihi suggerit, catechumenum, mihi praeponebat (ibid.).

једнога епископа, на још уз то франачкога⁵². Али како видимо да ти ово баш никако не можеш да поднесеш, не ћемо те пустити да идиш у свој конак, како намераваши, него ћемо те присилити да ручаш у једној од гостионица са слугама царевим⁴. Лиутпранд је, дакле, ипак умео да очува и своје и достојанство свога владоца, али је за то морао да руча ван царске палате. Он се додуше теши да је цар ублажио његов бол ванредним поклоном, јер му је од својих најделикатнијих јела послао једног угојеног јарца, који је дивно био зачињен белим и црним луком, прасом и преливен рибљим соком.

Седмог јула био је Лиутпранд опет на ручку код цара у истој дворници, у којој је одржан био ручак о Петрову-дне. За столом беху цариградски патријарх и неколико епископа. Као и пре, тако је и сада дошло до препирке између цара и немачкога посланика, овога пута због верских питања. Између осталог цар је с подсмехом истицао да је хришћанство франачко толико младо, да закључци саскога концила још нису ни имали времена да стигну до Цариграда. Лиутпранд је опет духовито добацио да је њихова вера истина млада, али је за то византијска врло стара, што се нарочито види по томе, да у Византији веру не прате дела, јер је она онде мртво слово.

Тога истога дана пратио је Лиутпранд цара када се овај са ручка враћао у палату. Лиутпранд је, вели, већ из раније болестан, тада био толико слаб, да су жене, када је ишао у двор, викале за њим: „бедни, болесни човече!“ (*καλενεὲ καὶ καλαπώρε*). Ну он се, вели, крај све слабости једва уздржао да не прсне у смех, када је гледао сићушнога Нићифора како јаше на бесном и огромном коњу. Том приликом упоређивао га је он с оним луткама, које словенски коњушари немачких царева привезују на ждребад, на их без улара пуштају да трче за матерама⁵³. После тога Лиутпранд је био интерниран пуне три недеље у свом стану, те је већ почео био стицати уверење да се неће никада ослободити. За то време цар Нићифор, који се тада смремао за војни поход у Сирију, преместио беше своју столицу изван Цариграда у место *εἰς πέγας* т. ј. на изворе. Цар је био ставио до знања Лиутпранду да ће га онде примити, те је тако Лиутпранд, болестан и изнурен, морао поћи онамо, приступити цару и стајати гологлав пред њиме, због чега се горко тужи. Овога пута морао је Лиутпранд да саслуша Нићифоров протест због тога, што се његов владалац Отон прогласио царем и

⁵² *Bulgarorum ille apostolus, quamquam, ut dicis et verum est, tonsus, illotus, et catena aenea cinctus sit, patricius tamen est, cui episcopum praeponere, Francorum praesertim, nefas decernimus, iudicamus (ibid).*

⁵³ *Sed mihi velim credatis, ad risum me non parum illexit. Impatienti enim atque effreni insidens equo, satis parvus satis magno, puppam ipsum mens sibi depinxit mea, quam Schlavi vestri equino colligantes pullo, matrem praecedentem sequi effrenate dimittunt (ibid).*

што је узурпирео неке крајеве царства у Италији. Цар Нићифор позивао се на пређашње посланике Отонове, који се беху прошле године писменом повељом обвезали у име свога владара, да ће њихов господар избегавати све што би било непријатно Ромејском Царству⁵⁴. Он је сада и од Лиутпранда тражио сличну писмеву обвезу, обећавајући му да ће га убрзо отпустити кући с богатим поклонима. Лиутпранд је цареву понуду одмах одбио, истичући, како не може својевољно прекорачити границе своје инструкције (*ἐπιβολὴ*), као што су били учинили ранији немачки посланици. После тога задржан је био Лиутпранд на ручку код цара, на коме је био и отац царев, кукуљав старац, кога је Лиутпранд ценио на сто и педесет година⁵⁵.

И њему су, истиче Лиутпранд, певали славопојке, желећи му још дуго да поживи, што такође говори за ниско ласкање Грка, јер је лудо и гадно желети преживелом старцу нешто, што му природа никако више не може да да. С погледом на похвалне песме цару Нићифору, не зна Лиутпранд како да их карактерише него само дрекошћу и безобразношћу. Јер шта се може друго рећи када се слаботиња назива снагом, будала мудрацем, човечуљак људескарком, црнац белим човеком, грешник светитељем?⁵⁶ После ручка, за време кога је по наредби царевој читана проповед Јована Златоустога о делима апостолским, молио је Лиутпранд цара да му допусти да оде из Цариграда, на што је цар само главом климнуо, одобравајући. Али је Лиутпранд, отпућен у свој стан, чекао све до 20 јула, до Илијина-дне, да се опет састане с царем. Тога дана, који је у Цариграду прослављен игром и представама, позвао је цар Нићифор Лиутпранда преда се. Изјавивши му како је од раније спремао војни поход против Сирије, који је морао одложити због агресивне политике Отонове у Италији, предузима сада овај поход на Сирију поново, јер је извештен да је Огон напустио освајачку политику у Италији. Због тога и отпушта Лиутпранда кући, који нека о свему извести свога владарца, на ако је Огон вољан да задовољи цара, нека се Лиутпранд врати у Цариград поново. И овога пута цар је задржао Лиутпранда на ручку, на

⁵⁴ Domini tui regis Ottonis nuntii, qui praeterito te praecesserant anno, iuramento mihi promiserunt, et iurisiurandi litterae inpraesentiarum sunt, nunquam illum in aliquo nostrum scandalizare imperium. Vis maius scandalum, quam quod se imperatorem vocat, imperii nostri themata sibi usurpat? Utraque non sunt ferenda; et si utraque importabilia, istud est non ferendum, immo nec audiendum, quod se imperatorem nominat (ibid. 352).

⁵⁵ Очито је да је Лиутпранд овде претерао, али да је отац царев, цезар Варда, који је преминуо идуће 969 г, био старац преко 90 година, потврђује и савремени Лав Такоп (Historiae V. 5. p. 83.)

⁵⁶ Impotentem virilem, stultum sapientem, brevem magnum, nigrum album, peccatorem sanctum dicere, mihi credite, non laus sed contumelia est (ibid.)

коме су јела добро зачињена била црним и белим луком и преливена уљем и соком од рибе. Цар се тада показао чак толико милостив, да је, најзад, примио дар од Лиутпранда, који је дотле стално одбијао, дајући му при том часну реч, да ће га на својим лађама дати одвести до Анконе. Ну Лиутпранд се, тако бар он каже, убрзо уверио како цар и не мисли да испуни задану реч. Пуна четири дана, од 20 до 24 јула није добио од цара Нићифора никаквих средстава за живот, а у Цариграду је била така скупоћа да Лиутпранд својој пратњи од 25 чланова и још четворици стражара није могао ручак спремити ни за три златника⁵⁷. О Илијину-дне видео је Лиутпранд последњи пут цара Нићифора у Цариграду, јер је цар убрзо по том кренуо у Сирију. 25 јула 968 дошао је по налогу цареви Лиутпранд у Умбрију, у близини Цариграда, да се онде састане с царем. Цар је дотле непрестано очекивао да ће Лиутпранд дати од себе тражену писмену гаранцију, али како овај то никако није хтео учинити, наваљивао је цар Нићифор на Лиутпранда да утиче на Отона нека бар не пружа помоћи господарима Капуе и Беневента, које цар мисли ускоро да нападне. Када је Лиутпранд дао негативан одговор, цар га је у љутини отерао, али га је убрзо преко тумача дозвоа натраг и задржао на ручку. Цар Нићифор, истина, није овим толико желео указати пажњу немачком посланику, колико је хтео за ручком добро наружити немачкога владоца и његове италијанске савезнике. И ако је цар Нићифор љут био на Лиутпранда, ипак му се хтео похвалити својим зверињаком, а нарочито својим дивљим магарцима. Разгледајући зверињак, који је био у једном парку на брежуљастом земљишту, имао је Лиутпранд неприлике с дворским маршалом (coropalates). Када је куропалат опазио Лиутпранда како јаше с шеширом на глави, послао му је одмах на сусрет свога сина да му каже, како није слободно носити шешир на месту, где се цар задржава, него ваља главу да покрије теристром. „У нас жене носе таку капу и вео, добацио је љутито Лиутпранд, а људи јаше с шеширом на глави. Није право да ме гоните да напустим обичаје своје земље, јер и ми ваше људе, када к нама дођу, пуштамо да живе по обичајима своје земље. С дугим рукавима, пешевима, наруквицама и дугим хаљинама, које се по земљи вуку, јаше они, ходе и ручавају код нас, а покривене главе приступају они нашим царевима да их целивају, и ако се у нас сматра то за непристојно.“ Ну куропалат се није дао убедити, него му је наредио да се натраг врати. Интересантна је паралела коју Лиутпранд, говорећи о намераваном сирском походу цара Мавриђија, повлачи између грчкога и немачког цара. Грчки владар носи дугу косу, има дуге хаљине, широке рукаве и женску капу, лажа је, варалица, неми-

⁵⁷cum tanta esset Constantinopoli fames, ut viginti quinque asseclas meos et quatuor custodes Graecos tribus aureis una coena nequirem reficere (ibid.)

милосрдан, лисичје ћуди, ташт, лажне снисходљивости, тврдица, грабљивац, човек који се храни белим и црним луком, прасом и који пије бањску воду; франачки краљ, напротив, носи лепо опишану косу, обучен је у одело, ни најмање слично женском оделу, има шешир, воли истину, не мисли на превару, када треба милосрдан је а опет у згодно време строг, увек у истину снисходљив, никада шкрт, не храни се белим и црним луком и прасом, да би штедео животиње и продавао их, а добивени новац згртао на гомилу.

Лиутпранд толико мрзи цара Нићифора да му подмеће и такве побуде, које је тешко претпоставити код иоле бољега владоаца. Лиутпранд, наиме, каже да је Нићифор умео да искористи глад, која тада владала у Византији, па је раније јефтино купљено жито натурирао по двоструку цену својој војсци, коју је тобоже тога ради и био мобилизовао⁵⁸.

Говорећи с ниподаштовањем о грчкој војсци, помиње Лиутпранд како су у време Отонове опсаде Барија 300 Маџара провалили све до Солуна, те онде заробили 500 Грка и одвели их у Угарску. Друга опет чета Маџара, охрабрена успехом оне прве, провалила је у Македонију, недалеко од Цариграда (*haud longe Constantinopoli in Macedonia*). Том приликом заробише Грци 40 Маџара, које је сада цар Нићифор обукао у скупоцено одело, па их води собом као телесну стражу у Сирију.

И ако је 27 јула 968 цар Нићифор у Умбрији допустио Лиутпранду да се врати у Немачку, с његовим повратком није ишло лако. Чим је, наиме, Лиутпранд дошао у Цариград, доставио му је ушкопљеник патриције Христовор, који је заступао цара у државној управи, да не може кренути кући, јер су Сарацани затворили поморски а Маџари сухоземни пут. „Све то, кличе болно Лиутпранд, била је чиста лаж“. Пред његов конак беше постављена стража, тако да није могао макнути оданде. Једино је допуштен био излазак његову кувару. Како овај није знао грчки него се с Цариграђанима споразумевао једино знацима и мимиком, куповао би он за четири гроша оно што би други добио за један. Лиутпрандови стражари били су чак толико сурови, да су побацали зачине, хлеб, вино и воће, које беше послао један од Лиутпрандових пријатеља. У такој муци и невољи живео је Лиутпранд с пратњом до 2 октобра 968. Празник Велике Госпојине 968 остао је у живој успомени епископа Лиутпранда. Тога дана стигоше посланици папе Јована XIII. с писмом, у коме је папа молио грчкога цара Нићифора да склопи сродничке везе и пријатељство с римским царем Отоном. Грчке великодостојнике страховито је непријатно дирнуло што се Нићифор назива само грчким царем а Отону што се даје

⁵⁸ Liutprandi Legatio MG. SS. III. p. 357.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

титула римскога цара. Папски посланици беху одмах бачени у затвор, а писмо папе отпављено цару Нићифору у Месопотамију. Када је царев одговор стигао, позван беше 17 септембра Лиутпранд у двор, да му онде патриције Христофор саопшти какву је увреду папа нанео цару Нићифору, назвавши га само грчким а не римским царем. Патриције Христофор и присутна три грчка достојанственика хтели су силом да изнуде изјаву од Лиутпранда да је папа Јован XIII. простак коме нема равна, ну Лиутпранд се пожурео да изјави како он не мисли тако.⁵⁹ „Зар папа не зна, говорили су даље узбуђени Грци, да је св. Константин преселио овамо царски скиптар, читав сенат и читаво римско витештво, оставивши у Риму само слуге, рибаре, мале трже, копилад и робље? Не би папа никада ово написао да га није на то навео твој краљ“⁶⁰. Лиутпранд је, да умири Грке а свој положај да олакша, врло zgodно умео да оправда папу. Он је истицао како се на Западу добро зна ко је све с царем Константином прешао у Цариград. Ну како су Грци променули језик, обичаје и одело, мислио је папа да Грци исто тако мрзе име Римљана као и њихово одело.⁶¹ „У будуће пак, ако бог да здравља, показаће се промена у првим папским писмима, која ће почињати с речима: Јован, папа римски, Нићифору, Константину, Василију великим императорима Римљана и узвишенима“.

И ако су Грци задовољни били тумачењем Лиутпрандовим, ипак су му пред пут напакостили. По налогу патриција Христофора претречен је био читав пртљаг Лиутпрандов, на му је том приликом одузето 5 комада пурпурнога ткива, које беше забрањено изнети из Цариграда. „Каква срамота, какав покор! кличе љутито Лиутпранд. Зар да се мекушци и женски мушкарци с пространим рукавима, женским капима и велом, лажљивци, ушкопљеници и лењивци смеју облачити у пурпур а да не смеју јунаци, храбри и рату вични људи, прожети вером и милосрђем, богобојажљиви и пуни сваке врлине!“ Узалуд је Лиутпранд протествовао, узалуд се позивао на цара Нићифора, који му је на растанку допустио да купи пурпурне материје за извоз, узалуд је истицао како је за владе цара Константина VII. Порфигенита понео собом још више пурпурне материје за потребе цркве — све то ништа није помогло.

„Цар Константин, говорили су између осталог Грци, био је доброћудан човек, који је непрестано пребивао у палати, гледајући да на тај начин (попустљивошћу) стече себи пријатеља код народа“⁶².

⁵⁹ Sed papa, audi, aiunt, omnium hominum stolidior, scimus, dicere, dicere vis, nosque id profitemur. At ego: Non id aio (ibid. 358).

⁶⁰ Nunquam ille (т.ј. папа) hoc nisi tui suggestione scriberet regis; (ibid.)

⁶¹ .. sed quia linguam, mores vestesque mutastis, putavit sanctissimus papa, ita vobis displicere Romanorum nomen, sicut et vestem (ibid.)

⁶² Constatinus, inquit, imperator, homo lenis, in palatio manens perpetuo huiusmodi rebus amicus sibi nationes effecerat (ibid.)

Тако је, дакле, Лиутпранд, без пурпурне материје кренуо 2 октобра у 4 часа по подне галијом из Цариграда, „некада тако богатог и напредног, а сада изгладнелог, кривоклетног, лажљивога, невернога, грабљивога, лакомога, шкртога и таштога града.“ Лиутпранд не каже где се с лађе искрцао, него вели да је 49 дана јахао с муком на магарцу док није стигао у Наунакт, који лежи у провинцији Никополис. Лиутпранд је лађом могао доћи до Солуна, на одатле најкраћим путем (т.з. *via Egnatia*) до Драча, али како овај пут због Словена није био сигуран, ударио је он, дакле, заобилазним путем преко Лепанта. После великих мука и невоља стигао је Лиутпранд шестога децембра у Левкаду, где га је тамошњи епископ, ушкопљеник, дочекао веома негостољубиво. Из Левкаде кренуо је Лиутпранд 14 децембра и стигао у Крф 18 децембра, где га је заповедник острва, Херзонац Михаило, држао интернирана све до 7 јануара 969, докле није дошао налог од коморника Леона из Цариграда да га пусти да путује даље. Па и тада морао је Лиутпранд искупити слободу по цену једне скупоцене простирке, која је вредела једну фунту сребра. Проклињући заповедника Крфа, Михаила, прекида Лиутпранд изненада свој извештај. Не знамо како је Лиутпранд даље путовао, али је сигурно да се негде с пролећа 969 састао с царем Отоном I. Цар Отон, видећи да мисија Лиутпрандова није успела, провалио је с војском поново у Апулију, али и овога пута без успеха. Оставивши Пандулфа „Гвозденглаву“ да даље ратује с Грцима, вратио се у Рим, где у његовој околини видимо у мају 969 и епископа Лиутпранда. Када је крајем 969 цар Нићифор пао као жртва војничке завере,⁶³ нови цар Јован Цимисхес одмах на почетку владе имао је пуне руке посла с руским кнезом Свјатославом, који свом снагом тежи да се утврди у непосредном суседству Византије, између Дунава и Балкана.⁶⁴ Због тога је цар Јован вољан био да изиђе на сусрет жељама цара Отона. Ну овога пута преговоре није водио Лиутпранд него надбискуп Келна Геро, који такође није поживео особита успеха. Капуа и Беневент остадохе Немачкој, а Апулија и Калабрија Византији. Тако је, најзад, Теофана, ћерка Романа II. упућена била на Запад, те венчана с Отоном у цркви св. Петра у Риму 972. По свој прилици да је на тој свадби учествовао и наш Лиутпранд, који се још у јуну 972 помиње као жив. Шта је даље с њиме било не зна се, али је сигурно да га почетком 973 већ више није било у животу. Са њиме је, нема сумње, сишао у гроб један од најдаровитијих писаца западне Европе у десетом веку.

⁶³ Leonis Diaconi Historiae V. 8. p. 89 sqq.

⁶⁴ op. cit VI. 103 sqq.

ПОНТИЈСКИ БУГАРИ

ПРИЛОГ ФИЗИЧКОЈ АНТРОПОЛОГИЈИ БАЛКАНСКОГ ИСТОКА

Посвећено Д-р Ристи Јеремићу.

У овом раду приказане су главне расне особине Бугара са предела на Црном Мору: из варнског округа и из најисточнијег угла силистријског округа. Један део овде посматраних особа је дакле пореклом из јужне (бугарске) Добруџе и области Дели Ормана, која је после Букурешког Мира (1913) потпала под власт краљевине Румуније.

Ратно доба особито је погодно за антрополошка испитивања на живом и мртвом материјалу, како нам сведочи историја развитка антрополошке науке. У ратно доба, наима, налази се на окупу народ мушког пола који је редовно у најлепшој доби живота и са разних земаља и области. Та околност допушта антропологу упоређење физичких особина на једноме месту. Тако се избегавају разне тешкоће које су иначе с обзиром на далеко путовање и с обзиром на неизбежну ђуд и празноверје сељака.

Месеца Јула и Августа 1913 године боравило је у доњем делу Београдске тврђаве око 2300 бугарских војника, које је српска војска заробила на реци Злетовцици (20. Јуна 1913). Међу овим заробљеницима налазили су се и војници 8-ог (варнског) и 31-ог (силистријског) бугарског пука. Од ових војника било нам је могуће проучити и измерити свега 179 особа. Да смо могли овај рад извести треба да захвалимо неким личностима, које су нам при нашем истраживању ишле на руку, највише г. потпуковнику *Милораду Бурићу*, тадашњем команданту београдског Града, који нам је с највећом предусретљивошћу дозволио посећивати јаком стражом чувани Доњи Град, наредивши потчињеним органима, да нас по могућности потпомажу.

Међу заробљеним Бугарима 8-ог и 31-ог пука били су сразмерно јако заступљени и припадници туђих несловенских народа: Грци, Јермени, Јевреји и Цигани. Ми се нисмо у овој студији освртали на припаднике појединих народности, него искључиво на особе чији је матерњи језик бугарски. О Јерменима и Јеврејима писаћемо другом приликом.

Понтијски Бугари на које се односи ова студија, били су у доба живота између 20 и 50 година; претежна већина (81.5%) долази на војнике између 20 и 30 година.

У погледу географског распореда (места рођења) наши понтијски Бугари били су пореклом из следећих села, односно вароши¹:

¹ Пошто нисам имао прилике да ова топографска имена упоредим са номенклатуром нових бугарских карата, то сам их оставио онако, како сам их чуо од бугарских војника.

1) у округу силистријском (срез силистријски): Сребрна, Гарван, Кочане, Голубина Чаталца, Јала Чаталца, Ветрен, Силистра¹, Кара-Орман, Ајдемир, Пандакли, Бабок, Кјутуклиј, Сукујудик; 2) у округу варнском: Ени Махале, Арнаут-Који, Гокчеђуџук, Крумово, Мосубеј, Надежда, Добрич, Делисуф-Којосу, Богдајли-Чамурли, Пчеларово, Енице-(Н) ајдар, Чукурово, Ерибеј, Шабла, Каварна, Валчик, Гјоре, Чауш-кјуој, Јонущулар, Евлеклер, Горица, Чаталар, Тјулјуда, Кјувалук, Средина, Дјушпудак, Глорсујудук, Сарамеша, Јаурејудук, Теке, Герета, Преселеница, Калачкој, Анорман, Дишпудак, Гурково, Гејичилер, Котубеј, Гаргалик, Г. Сујунчук, Симеоново, Калакчи, Јзмаилкеј, Гејичаер, Чернооково, Конак, Олоклиј, Руслар, Орехово, Ново Орехово, Пандакли, Козлуда, Добридол, Цехерли, Јала, Варна, Марково, Долен Чифлик, Аурен, Гјундолду, Константиново, Страшимирово, Малка Франга, Влахлар, Новградец, Аџемлер, Девна, Кестрил, Гундуду, Климентово, Николаевска, Уручгазај, Султанлар, Кривња и Монастир.

Према подели на поједине срезове пада на силистријски срез 19, на добрички 13, на балчишки 65, на варнски 75 и на провадијски срез 7 особа.

Код појединих особа забележене су следеће мере и подаци: I име и презиме, II место рођења, III пук у којем је војник служио, IV округ, V срез (околија), VI доба живота, VII висина раста, VIII највећа дужина главе, IX највећа ширина главе, X најмања ширина чела, XI размак јагодичних кости, XII размак углова доње вилице, XIII физиогномска висина лица, XIV морфолошка висина лица, XV горња физиогномска висина лица, XVI висина носа, XVII ширина носа, XVIII хоризонтални обим главе, XIX боја косе, XX боја бркова, XXI боја коже, XXII боја очне приде.

На основи измерене највеће дужине и највеће ширине главе израчунат је индекс главе (*index cephalicus*) и *index cranii*, који је по нахођењу француског антрополога П. Броке за две јединице мањи од индекса главе.

Мучно израчунавање индекса овом приликом било нам је први пут уштеђено, јер смо се могли послужити таблицама, које су нарочито зато састављене (*Carl M Fürst, Index-Tabellen zum anthropologischen Gebranche. Jena, Verlag von G. Fischer 1902*). Зато припада хвала директору Кр. Срп. Етнографског Музеја, г. д-р Сими Тројановићу, који је споменуте таблице ставио на расположење писцу ове антропометријске студије.

Код антрополошких проучавања употребљавали смо пре тако звани *Stangenzirkel* (краниометар — систем v. Hölder — I. Ranke), а приликом испитивања понтијских Бугара мерили смо пипаоним шес-

¹ Бугари кажу Силистра.

таром (Taster-Zirkel), којег је конструисао проф. R. Martin. И остали инструменти као „Gleitzirkel, Stahlbandmass, антропометар, Augenfarbentafel, који су били овом приликом употребљени, састављени и израђени су по систему R. Martin-а у Цириху.

На послетку, не смемо овде заборавити и споменути два лица: универзитетске студенте Бојана Ноикова и Крума Кјуркчирадева, који су нам у нашем послу мерења били савесни помагачи. Обојица су учествовали у првом и другом Балканском Рату (1912 и 1913), и били заробљени на Злетовској реци.

I Висина раста (La taille).

Свега 179 случаја. Највећа мера износи 1787 мм, најмања 1432 мм; остале мере налазе се између ове две екстремне границе. На особе *врло малог* готово кепечког раста (испод 1500 мм) отпада само једна мера: 1432 т. ј. 0·56%.

За особе *малог раста* (1500—1599 мм.) констатоване су ове мере у милиметрима: 1512, 1518, 1529, 1531, 1532, 1535, 1546, 1560, 1561, 1564, 1566, 1567 (3 пута), 1568, 1574, 1576, 1578, (2 пута), 1580, 1586, 1587, 1590, 1592, 1594, 1599 мм. Свега 26 случаја (14·52%).

За особе *средњег раста* (1600—1699 мм): 1600 мм. 1601, 1603 (2 пута), 1604, 1605, 1606, 1608, 1609, 1611 (2 пута), 1612, 1613, 1614, 1617, 1619 (2 пута), 1620 (3 пута), 1621 (3 пута), 1624 (3 пута), 1625, 1626 (2 пута), 1627, 1628, 1629 (2 пута), 1630, 1631 (3 пута), 1632, 1633, 1636 (2 пута), 1639, 1641 (2 пута), 1642, 1643 (3 пута), 1644, 1645 (4 пута), 1648 (3 пута), 1649 (2 пута), 1650, 1651, 1652 (2 пута), 1664 (4 пута), 1655 (3 пута), 1656, 1657, 1559, 1660 (6 пута), 1661, 1662, 1665 (3 пута), 1667 (3 пута), 1668 (2 пута), 1670, 1671 (2 пута), 1672 (3 пута), 1673, 1674 (2 пута), 1675 (2 пута), 1676, 1677, 1680 (3 пута), 1682 (2 пута), 1686, 1687, 1689, 1690 (4 пута), 1691, 1694, 1698 и 1699 мм. (2 пута). Свега 118 случаја (65·91%). *Према томе претежна већина понгијских Бугара средњег је раста.*

За људе *високог раста* (1700—1799 мм) констатоване су ове мере: 1700 мм, 1702, 1705, 1706, 1707 (3 пута), 1715, 1716, 1717, 1719, 1723, 1724 (2 пута), 1725, 1727, 1731 (2 пута), 1732, 1734, 1739, 1740, 1745, 1749, 1750, 1751, 1753, 1756, 1764, (2 пута), 1766, 1769, 1781, 1787 мм; свега 34 случаја (18·99%).

Особе *врло високог раста* (1800 мм и више) нису биле заступљене код наших Бугара са Понта.

Збир мера (S_1) код свих 179 особа (b_1) износи 296,646; просечна висина раста (PVR) = $\frac{S_1}{b_1} = \frac{296.646}{179} = 1657$ мм. То значи да су понтијски Бугари просечно *средње високог* раста.

Најбољи бугарски антрополог *C. Bates* мерио је 661 војника из североисточне Бугарске (Bulgarie du Nord-Est) и нашао као њихову просечну висину раста 1670 мм¹, док је међутим утврдио² као просечну висину Бугара целокупне краљевине (5,024 војника у доба од 19—26 год.) као 1665 мм; наше је мишљење, да треба просечне антрополошке мере рачунати тако, да се односе и на мање области (округе и срезове). На тај начин оне највише показују праву истиниту расну особину. Зато понтијски Бугари код израчунавања просечних вредности мера нису узети само у целини, већ се водило рачуна о географско-антрополошком моменту, о срезовима споменутих двају округа. Становништво најмањег раста има срез силистријски — 1616мм, нешто већег срез добрички — 1617 мм, док међутим износи просечна висина раста у балчишком срезу — 1662 мм. у провадијском срезу 1663 мм и напослетку у срезу варнском — 1670 мм. Из тога се види, да је просечна висина раста у јужној Добруци и Дели-Орману, у колико су обе области после Букурешког Мира потпале под Румунију, далеко мања од просечне вредности целокупних Бугара: да је приближно једнака просечној висини раста Калинада (киргишко племе — 1619 мм)³, Чукча (1625 мм)⁴, Казанских Чуваша (1624 мм)⁵. Ови се Бугари, дакле, налазе близу горње границе *малих* људи. У опште се одликује становништво Добруце и Дели-Ормана ниском, збијеном статуrom, кратким вратом и широким плећима и јако се одвајају од нарочито високих и витких Срба Босне и Херцеговине (1726 мм)⁶. Можда би се то дало објаснити тиме, што су се у овој области у току Средњег Века и за време турске владавине насељавала разна алофилна, највише монголска племена.

II Највећа дужина главе (антеро-постериорни дијаметар).

Свега 179 случаја. Максимум: 201 мм, минимум 172 мм. Најчешће се налазе мере: 187 мм (*16 пута* = 8·9%), 183 мм (14 пута); 188 и 186 мм (*по 12 пута*); 179 мм (11 пута); 184 мм (*10 пута*); затим следе остале мере овако: 185 и 192 мм (*по 9 пута*); 194 мм (*8 пута*); 189

¹ *S. Wateff*, Contribution a l'étude anthropologique des Bulgares. Extrait des Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris. Париз 1904, стр. 442.

² *S. Wateff*, оп. с. стр. 442.

³ *А. А. Ивановскій*, Население земного шара. Извѣстiя императорскаго общества любителей естествознания, антропологии и этнографии состоящаго при императорскомъ Московскомъ Универзитетѣ. Томъ XXI. Труды антропологическаго отдѣла. томъ XXVII. Москва 1911, стр. 86.

⁴ *Idem*, стр. 8.

⁵ *Idem*, стр. 87.

⁶ *A. Weisbach*, die Bosnier. Mitteilungen der anthropol. Gesellschaft in Wien, Band XXV, стр. 270. Беч 1895.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

и 190 мм (по 7 пута); 177, 180 и 182 мм (*по 6 пута*); 178, 181, 193 и 199 мм (*по 5 пута*); 172, 173, 191 и 195 (по 4 пута); 174 (*3 пута*); 176 и 196 (*по 2 пута*); 175, 197 и 201 (*по 1 пут*). Збир антеро-постеријорних дијаметара (S_2) код свих 179 војника (b_2) износи 33201; просечна највећа дужина главе (PND) = $\frac{S_2}{b_2} = \frac{33,201}{179} = 185.5$ мм. Највећа просечна мера израчуната је за силистријски срез — 187.4 мм; у балчишком срезу износи ова мера просечно — 186.5 мм, у варнеском 185.3 мм и напослед у провадијском срезу — 184.7 мм.

III Највећа ширина главе.

Свега 179 случаја. Максимум: 169 мм, минимум 137 мм. Најчешће се налазе мере: 147 мм (21 пута = 11.7%), 149 мм (*16 пута*); 151 мм (15 пута); 146 и 152 мм (по *13 пута*). Затим следе мере: 153 мм (11 пута), 154 мм (*10 пута*); 145 (*9 пута*); 150, 159 мм (*по 8 пута*), 156 и 155 мм (*по 7 пута*); 141 и 143 мм (по 6 пута), 142 и 144 мм (*по 5 пута*); 148 мм (*4 пута*), 157 мм (*3 пута*), 158, 160, 163 мм (по 2 пута), 137, 140, 161, 162, 165, 169 мм (*по 1 пут*). Збир мера за највећу ширину главе (S_3) код свију 179 особа (b_3) износи 26878; просечна највећа ширина главе (PNS) = $\frac{S_3}{b_3} = \frac{26,878}{179} = 150.2$ мм. Најмања просечна мера утврђена је за провадијски срез — 145.4 мм, највећа за силистријски срез — 151.4 мм; у осталим срезовима просечне мере се налазе између ових двеју граница: добвички срез — 149.7 мм, балчишки срез — 150.3 мм и варнески срез 150.3 мм.

IV Најмања ширина чела.

Најмања ширина чела значи размак између оне две тачке на челу, где се највише приближују једна и друга *linea temporalis*. — Свега 40 случаја. Максимум 116 мм, минимум 101 мм. Према многобројности налазка ређају се ове мере на следећи начин: 105, 107, 108 и 112 мм (по 5 пута), 103 и 106 мм (по 4 пута), 101, 111, 113 и 116 мм (по 2 пута); 104, 109, 110 и 115 (*по 1 пут*). Збир мера (S_4) код свију 40 особа (b_4) износи 4326; просечна најмања ширина чела (PNSČ) = $\frac{S_4}{b_4} = \frac{4326}{40} = 108.1$ мм. Просечне мере у појединим срезовима јесу ове: силистрански — 106 мм, балчишки — 109 мм, варнески 107.8 мм. Најшире чело имају према томе становници у срезу балчишком.

V. Размак јагодичних костију.

Највеће растојање између оба *arci zygomatici* (grösste Jochbogenbreite) од важности је због тога, што оно означаје ширину лица. Она

је у нашем случају измерена код 40 војника и то помоћу нипаоног шестара. — Максимум 150 мм, минимум 126 мм, најређе су констатоване мере: 126, 128, 130, 131, 134, 142, 143, 147 и 150 мм (по 1 пут); затим: 133, 135 и 141 мм (по 2 пута); 132 мм (3 пута); 136, 137 и 140 мм (по 4 пута); 138 и 139 мм (по 5 пута). Збир мера (S_5) код свију 40 војника (b_5) износи 5482; просечно растојање јагодичних кости (PRJK) = $\frac{S_5}{b_5} = \frac{5482}{40} = 137.1$ мм. Највећа просечна мера израчуната је за силистријски срез — 140 мм, затим за балчишки — 136.8 и напослед за варнски срез — 136.6 мм.

VI Размак углова доње вилице.

Размак углова доње вилице (angulus mandibulae) мерен је нипаоним шестаром. Угао доње вилице прави грана од corpus mandibulae са граном (ramus mandibulae) која се уздиже од хоризонталног дела ка бази дубање. — Свега 40 случаја. По многобројности нахођења мере следе овако: 109 мм (5 пута), 105 (4 пута), 102, 103, 104 и 107 (по 3 пута), 100, 101, 108, 111 и 120 мм (по 2 пута); 95, 99, 106, 113, 114, 115, 116, 118 и 119 мм (по 1 пут). Сума мера (S_6) код свију 40 војника (b_6) износи 4288; просечно растојање углова доње вилице (PRUDV) = $\frac{S_6}{b_6} = \frac{4288}{40} = 107.2$ мм. Упоређујући просечне мере за поједине срезове, нашли смо за: срез силистријски — $\frac{330}{3} = 110$ мм, за срез балчишки — $\frac{949}{9} = 105.4$ мм. и за срез варнски — $\frac{2889}{27} = 106.9$ мм.

VII Физиогномска висина лица.

Физиогномска висина лица значи размак између руба, којег прави чело са косом (Stirnhaarrand), и доњег руба доње вилице (Corpus mandibulae). — Свега 40 случаја. Максимум 199 мм, минимум 163 мм. Најчешће се јављају мере 171, 185 и 188 мм (по 4 пута); 186 и 179 мм (3 пута); 176, 177, 180, 183, 184, 190 мм (по 2 пута); 163, 164, 165, 168, 169, 174, 178, 181, 182 и 199 мм (по 1 пут). Збир мера (S_7) код свих 40 војника (b_7) износи 7204; просечна физиогномска висина (PFVL) = $\frac{S_7}{b_7} = \frac{7204}{40} = 180.1$ мм. Најмања просечна физиогномска висина лица утврђена је за силистријски срез — $\frac{533}{3} = 177.7$ мм, највећа за варнски срез — $\frac{4896}{27} = 181.3$ мм, и напослед за балчишки срез — $\frac{1610}{9} = 178.9$ мм.

VIII Морфолошка висина лица.

Морфолошка висина лица значи размак између доњег руба браде и носночеоног шва (*sutura nasofrontalis*). Свега 40 случаја. Максимум: 130 мм, минимум 111 мм. Најчешће су заступљене мере 115 и 124 мм. (по 5 пута); 114 и 120 мм (*по 4 пута*); 121, 127 (*по 3 пута*); 111, 113, 118, 122, 130 (*по 2 пута*); 116, 117, 123, 126, 128, 129 мм (*по 1 пут*.) Збир мера (S_s) код свију 40 војника (b_s) износи 4802; просечна морфолошка висина (PMVL) = $\frac{S_s}{b_s} = \frac{4802}{40} = 120$ мм. Најмања просечна морфолошка висина лица израчуната је за срез силистријски — 118·3 мм, највећа за срез варнски — 121 мм.

IX Горња физиогномска висина лица.

Горња физиогномска висина лица: *sutura nasofrontalis* — *rima oris*. Свега 40 случаја. Максимум 86 мм, минимум 65 мм. По многобројности нахођења следе мере овако: 74 и 77 мм (по 5 пута); 79 мм (*4 пута*); 71, 72, 73 и 76 мм (по 3 пута); 66, 68 и 80 мм (по 2 пута); 65, 67, 69, 70, 75, 78, 81 и 86 мм (по 1 пут). Сума мера (S_g) код свију 40 војника (b_g) износи 2966; просечна горња физиогномска висина лица (PGFVL) = $\frac{S_g}{b_g} = \frac{2966}{40} = 74\cdot1$ мм. Најмања просечна мера израчуната је за силистрански срез — $\frac{212}{3} = 70\cdot7$ мм, највећа за варнски срез — $\frac{2025}{27} = 75$ мм, док међутим стоји мера за балчишки срез између ових двију граница — $\frac{659}{9} = 72\cdot9$ мм.

X Висина носа.

Свега 40 случаја. Максимум 60 мм, минимум 47 мм. Најчешће су констатоване мере 52, 54 и 55 мм (*по 6 пута*); затим 51 мм (*5 пута*); 53 и 57 мм (по 3 пута); 47, 50, 56, 58 мм (по 2 пута); 48, 49 и 60 мм (*по 1 пут*). Збир мера (S^{10}) код свију 40 војника (b^{10}) износи 2130; просечна висина носа (PVN) = $\frac{S^{10}}{b^{10}} = \frac{2130}{40} = 53\cdot2$ мм. Просечне мере у појединим срезовима: у варнском ($\frac{1452}{27} = 53\cdot5$ мм), у балчишком ($\frac{466}{9} = 51\cdot8$ мм), у силистријском ($\frac{162}{3} = 54$ мм).

XI Ширина носа.

Свега 40 случајева. Максимум 42 мм, минимум 31 мм. По многобројности следе поједине мере овако: 36 и 37 мм (*по 7 пута*); 33 и

35 мм (по 6 пута); 40 мм (4 пута); 34 мм (3 пута); 31 и 38 мм (по 2 пута); 32, 39 и 42 (по 1 пут). Збир мера (S_{11}) код свију 40 војника (b_{11}) износи 1432; просечна ширина носа ($P\check{S}N$) = $\frac{S_{11}}{b_{11}} = \frac{1432}{40} = 35.8$ мм.

Најшири нос је утврђен за силистрански срез — $\left(\frac{111}{3} = 37$ мм), најужи за балчишки срез $\left(\frac{310}{9} = 34.4$ мм) и напослед за варнеки $\left(\frac{974}{27} = 36.1$ мм).

XII Хоризонтални обим главе.

Хоризонтални обим главе (circonférence de la tête) мерили смо пружним сантиметром од челика (Stahlbandmass). — Свега 40 случаја. Максимум 577 мм минимум 525. Најчешће се дешава обим од 555 (6 пута), затим 565 мм, (3 пута), затим 528, 534, 536, 538, 545, 548, 549, 550, 551, и 575 (по 2 пута) и напослед 525, 535, 540, 542, 554, 556, 558, 560, 564, 573 и 577 мм (по 1 пут). Збир мера (S_{12}) код свију 40 војника (b_{12}) износи 22.018; просечни хоризонтални обим главе ($PNOG$) = $\frac{S_{12}}{b_{12}} = \frac{22.018}{40} = 550.4$ мм. Најмања просечна мера утврђена је силистрански $\left(\frac{1605}{4} = 535$ мм), највећа за варнеки $\frac{14.922}{27} = 552.6$ мм, средња за балчишки срез $\left(\frac{4941}{6} = 439$ мм).

XIII Боја косе.

Код боје косе разликовали смо ове тонове: црни, затворено смеђи (dunkelbraun), смеђи (braun), отворено смеђи (hellbraun), и плави (blond). — Свега 179 случаја. Најмногобројније је заступљена смеђа боја косе (49 пута = 27.93%), затим затворено смеђа (42 пута = 23.40%), (црна (33 пута = 18.43%), плава (32 пута = 17.47%) и најзад отворено смеђа (23 пута = 17.87%). Ако сумирамо затворено смеђу, смеђу и отворено смеђу боју косе као резултат укрштавања црнококих расних елемената са плавокосим, онда нам преставља на једној страни црна коса, на другој страни плава чисте првобитне тонове саставних расних елемената, и то у таквом односу, да је црна коса готово у истој мери заступљена као и плава. Ова два првобитна тона косе заступљена су са 36.30% према 64.17% осталих тонова.

XIV Боја бркова.

Писац ове студије имао је код антрополошког испитивања балканских народа прилику да често примети како се код исте особе боја косе на глави (Korphaar) разликује од боје бркова; зато смо код

донтијских Бугара први бележили уз боју косе и боју бркова. Свега 160 случаја⁷. Најчешће је константована смеђа боја бркова (49 пута = 30·62%), затим плава (40 пута = 25%), затим отворено смеђа (36 пута = 22·5%), затим црна (20 пута = 12·5%) и напоследку затворено смеђа боја бркова (15 пута = 9·37%). Ако упоредимо многобројност заступљености појединих тонова боје косе са многобројношћу заступљености тонова боје бркова и то процентуално, онда видимо да су светли тонови више заступљени код боје бркова:

Боја косе		Боја бркова	
црна	— 18·43%	црна	— 12·50%
затворено смеђа	— 23·40%	затворено смеђа	— 9·37%
смеђа	— 27·93%	смеђа	— 30·62%
отворено смеђа	— 12·84%	отворено смеђа	— 22·50%
плава	— 17·87%	плава	— 25·00%

То значи да се врло често дешава, да је боја бркова за један или два тонова отворенија него боја косе код исте особе. Само се ретко може приметити код балканских народа, да имају и коса и бркови исту боју или чак да би били бркови тамнији од косе на глави.

Ми смо већ једном приликом⁸ свратили пажњу на овај феномен, и били смо тада мишљења, да вероватно код укрштавања ксантодолихокефалног елемента са меланобрахикефалним по законима наследства обично остаје код мелеза дњи део лица (особито *corpus maxillae*) оног првог расног елемента и да је можда на тај начин сачуван и светлији тон боје бркова. У осталом овај је феномен једна физиолошка тајна, коју је могуће тачно објаснити само другим посматрањем.

XV Боја коже.

Код нашег истраживања разликовали смо два тона боје коже, бели и мрки (*bräun u bräunlich*). Уз то, треба приметити да су бугареки војници имали за време нашега испитивања другу боју лица но иначе, у мирно доба. Они су били доста дуго за време ратовања изложени утицајима непогоде времена и сунчане жеге, па им је лице примило једну нарочиту тамну патину („*sonnen- undwetter gebräunt*“). Због тога било је врло тешко одредити поједине финије нијансе боје на лицу, које би одговарале стварности у нормално доба. Свега 179 случаја. Константовано је 94 случаја коже беле боје (= 52·51%), и 85 случаја (47·48%) мрке боје.

⁷ Деветнајст (19) војника било је за време мог испитивања још без бркова.

⁸ Нико Жујанић, Систем историјске антропологије Балканских народа, стр. 78. Београд 1909.

XVI Боја очне дужице.

Боја очне дужице (iris) посматрана и бележена је на основу табле R. Martin-a. Табла је удешена тако да има шеснаест разних нумерисаних имитација човечјег ока, и то у таквом реду, да је са 1 означен најтамнији (затворено смеђи, готово црни) тон, а са 16 најсветлији (отворено плави) тон очне дужице. Тон 1 је затворено смеђ готово црн, а тон 5 је отворено смеђ (готово жут). Затим следе мешовите очне дужице од incl. 6 — incl. 11; у овим случајевима смеђи пигмент не покрива цело поље дужице, већ само извесни део. Од incl. 6 — incl. 8 има превласт смеђа боја и овакве очи називамо *сиво-смеђе*; од incl. 9 — incl. 11 пак превлађује светла (сива или модричаста) боја над смеђим пигментом; такве очне дужице називамо *смеђе-сивима*. Тон 12 и 13 представљају праву сиву боју ока, док међутим показују тонови incl. 13 до incl. 16 варијанте *модрих* (blau) очију.

У случајевима где за посматрану боју очне ириде нисмо нашли примера у споменутој табlici, поставили смо ју између два најближа тона. То смо означили додавањем 0·5 тону са нижим бројем. Тако припадају чистој *смеђој* групи и тонови: $1\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$, $3\frac{1}{2}$, $4\frac{1}{2}$; *сиво-смеђој* групи: $5\frac{1}{2}$, $6\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$; *смеђе-сивој* групи: $8\frac{1}{2}$, $9\frac{1}{2}$, $10\frac{1}{2}$, $11\frac{1}{2}$; *сивој* групи: $12\frac{1}{2}$, $13\frac{1}{2}$; *модрој* групи: $14\frac{1}{2}$, $15\frac{1}{2}$.

Свега је било посматраних 179 војника. Тон 1 и 2 у опште нису били заступљени. Тон 3 је био заступљен (2 пута), тон $3\frac{1}{2}$ (4 пута), тон 4 (14 пута), тон $4\frac{1}{2}$ (16 пута); тон 5 (22 пута), тон $5\frac{1}{2}$ (4 пута), тон 6 (10 пута), тон $6\frac{1}{2}$ (2 пута); тон 7 (13 пута), тон $7\frac{1}{2}$ (3 пута), тон 8 (24 пута), тон $8\frac{1}{2}$ (2 пута), тон 9 (11 пута), тон $9\frac{1}{2}$ (3 пута), тон 10 (7 пута), тон $10\frac{1}{2}$ (1 пут), тон 11 (7 пута), тон $11\frac{1}{2}$ (4 пута), тон 12 (7 пута), тон $12\frac{1}{2}$ (2 пута), тон 13 (2 пута), тон $13\frac{1}{2}$ (1 пут), тон 14 (2 пута), тон 15 (6 пута), тон $15\frac{1}{2}$ (3 пута), тон 16 (7 пута). Најчешће се налази тон 8 (24 пута = 13·41%), затим тон 5 (22 пута = 12·29%), затим тон $4\frac{1}{2}$ (16 пута = 8·34%); најмалобројније пак су били заступљени тонови $10\frac{1}{2}$ и $13\frac{1}{2}$ (по 1 пут = 0·55%).

Групи *мрких* тонова очне дужице (тон 1 — 5) припада 57 случаја (32·40%) *сивосмеђој* (тон $5\frac{1}{2}$ — 8) 56 случаја (31·28%); *смеђе-сивој* (тон $8\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$) 35 случаја (19·55%); *сивој* (тон 12 — 13) 12 случаја (6·70%) и напослед *модрој* (blau) групи (тон 14 — 16) 18 случаја (10·06%).

Као чисте хомогене тонове очне дужице сматрамо оне, који припадају смеђој, сивој и плавој групи. Они вероватно већином представљају првобитну боју очију саставних расних елемената становништва. На групу хомогених тонова очне дужице отпада $32\cdot40 + 6\cdot70 + 10\cdot06 = 49\cdot16\%$, дакле готово половина свију случајева. Тамни

(смеђи) тонови стоје у таквом односу ка светлима (сивима и модрима), да су смеђи тонови дупло јаче заступљени по светли (32:40 : 16:76).

На основу таблице R. Martin-а може се ексактније и лапидарније означити тон боје очне дужице него ли описом. Ако, наиме, значај и соматолошку вредност боје очију изразимо бројевима, онда можемо изразити бројевима просечне вредности заступљености целокупних тонова као и јачину смеђег пигмента очне дужице код посматраног материјала. Просечна физијолошка вредност (РВО) боје очију једнака је у нашем случају квоцијенту од збира (Σ) бројева за поје-

$$\begin{aligned} & \text{дине тонове и броја (179) посматраних особа (\beta); РВО} = \frac{\Sigma}{\beta} = \\ & \frac{3\frac{1}{2} + 5 + 7\frac{1}{2} + 8 + 9\frac{1}{2} + 9 + 7 + 8 + 5\frac{1}{2} + 5 + 4\frac{1}{2} + 6\frac{1}{2} + 8 +}{179} \\ & \frac{+ 7 + 4\frac{1}{2} + 10 + 4\frac{1}{2} + 12 + 8 + 14 + 15 + 5\frac{1}{2} + 12\frac{1}{2} + 10 + 4 +}{179} \\ & \frac{+ 8 + 5 + 4\frac{1}{2} + 16 + 12 + 4 + 5 + 5 + 5 + 15 + 12 + 10 + 5 + 10}{179} \\ & \frac{+ 16 + 5 + 4 + 7 + 8 + 9 + 4 + 11\frac{1}{2} + 8 + 4 + 4\frac{1}{2} + 11 + 9 + 4 +}{179} \\ & \frac{+ 8 + 8 + 11 + 7\frac{1}{2} + 3\frac{1}{2} + 5 + 11\frac{1}{2} + 6 + 4\frac{1}{2} + 12 + 7 + 7 + 5 +}{179} \\ & \frac{+ 12 + 9 + 5 + 8 + 7 + 7 + 3 + 10 + 3 + 8 + 7 + 5 + 11 + 8 + 8 +}{179} \\ & \frac{+ 9 + 8 + 4\frac{1}{2} + 6 + 9 + 16 + 11 + 15\frac{1}{2} + 8\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 4 + 5 + 9\frac{1}{2}}{179} \\ & \frac{+ 11\frac{1}{2} + 7 + 15\frac{1}{2} + 10\frac{1}{2} + 4 + 9 + 4\frac{1}{2} + 6 + 6 + 7\frac{1}{2} + 12 + 3\frac{1}{2}}{179} \\ & \frac{+ 8 + 4 + 4 + 6 + 6 + 12 + 5 + 15 + 6 + 6 + 4\frac{1}{2} + 11 + 9 + 7 + 5}{179} \\ & \frac{+ 5 + 8 + 8 + 8 + 8 + 8 + 10 + 15 + 5 + 6 + 5 + 4 + 5 + 7 + 4\frac{1}{2}}{179} \\ & \frac{+ 9 + 13 + 8 + 4\frac{1}{2} + 5 + 12\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 15 + 8\frac{1}{2} + 15\frac{1}{2} +}{179} \\ & \frac{+ 13\frac{1}{2} + 4\frac{1}{2} + 16 + 16 + 11\frac{1}{2} + 9\frac{1}{2} + 5\frac{1}{2} + 11 + 8 + 5 + 6 + 14}{179} \\ & \frac{+ 16 + 4\frac{1}{2} + 5\frac{1}{2} + 9 + 15 + 8 + 13 + 10 + 9 + 11 + 8 + 3\frac{1}{2} + 4 +}{179} \\ & \frac{+ 6\frac{1}{2} + 5 + 7 + 16 + 4\frac{1}{2} + 4 + 7}{179} = 7.9. \end{aligned}$$

Просечна вредност боје очне дужице код понтијских Бугара може се на основи табле R. Martin-а приближно изразити са 8 (смеђе-сиви тон). Пошто се мешовита боја очију у опште не сматра као првобитна боја раса или расних елемената, значило би да престављају понтијски Бугари амалгам од тамнооких и модрооких расних елемената у таквом односу, да су и једни и други приближно једнако заступљени.

XVII Индекс главе (Index cephalicus).

Индекс главе (IC) означаје однос између највеће дужице (N II) и највеће ширине (N Š) главе и карактерише на тај начин главни облик

$$\text{IC} = \frac{N \ddot{S} \times 100}{N D}$$

Свега 179 случаја. Максимум 93·37, минимум 71·57. Поједини индекси ређају се почевши најнижим овако: *a) долихокефални* (до 74·9): 71·57, 72·36, 73·66, 73·87, 74·13, 74·21, 74·23, 74·60; — *b) мезокефални* (75·0 — 79·9): 75·38, 75·52, (3 пута), 75·53, 75·77, 75·88, 75·92, 76·32, 76·34, 76·50, 76·53, 76·60, 76·72, 76·80, 76·88 (2 пута), 76·96, 77·01, 77·13, 77·20, 77·25, 77·35 (2 пута), 77·44, 77·54, 77·60 (2 пута), 77·72, 77·78, 78·06, 78·07, 78·13, 78·14, 78·19, 78·35, 78·45, 78·49 (2 пута), 78·61 (5 пута), 78·72, 78·76, 78·77, 78·87, 78·92, 79·01, 79·03, 79·06, 79·26 (3 пута), 79·33, 79·37, 79·46 (2 пута), 79·47, 79·49, (2 пута), 79·69, 79·78, 79·79, 79·89 (3 пута), 79·90; — *c) суббрахикефални* (80·00 — 81·9): 80·00 (2 пута), 80·11 (2 пута), 80·21, 80·32, 80·41, 80·45, 80·57, 80·73 (2 пута), 80·75, 80·77 (2 пута), 80·79, 80·87, 80·98, 81·01, 81·03, 81·11, 81·18 (3 пута), 81·22, 81·25 (2 пута), 81·28 (3 пута), 81·35, 81·36, 81·42 (3 пута), 81·56 (2 пута), 81·72, 81·82, 81·87, 81·91 (2 пута), 81·97; — *d) прави брахикефали* (82·0 — 84·9): 82·02 (2 пута), 82·16, 82·18, 82·22, 82·35, 82·38, 82·51, 82·54, 82·61, 82·70, 82·78, 82·97 (2 пута), 83·06, 83·15 (2 пута), 83·24, 83·33, 83·42, 83·68, 83·70, 83·71, 84·09, 84·13, 84·29, 84·32, 84·39, 84·70, 84·83, 84·92 (2 пута); — *e) хипердолихокефални* (85·0 — 89·9): 85·03, 85·31, 85·47, 85·74, 85·87, 85·88 (2 пута), 85·95, 86·02, 86·63, 86·89 (2 пута), 87·01, 85·56, 87·79, 88·52, 88·70, 88·83, 88·89, 89·56, 89·60, 89·67; — *f) ултрабрахикефални индекси* (90·0 + ...): 90·70 (2 пута), 90·75, 90·80, 91·57, 93·37. Најчешће се дешава индекс 81 (наиме 25 пута = 13·96%), затим индекс 77 (20 пута = 11·17%), затим индекс 78 (19 пута), затим индекс 80 (17 пута), затим индекс 82 (14 пута) е. с; најмалобројнији су индекси: 71, 72, 91, 93 (по 1 пут). Типичан је дакле индекс 81, који се најчешће налази и који је, као што ћемо видети, готово исти као и просечни индекс главе.

Просечна вредност индекса главе (PIC) једнака је просечној, највећој ширини главе (PNŠ) дељеној са просечном највећом дужином

$$\text{PIC} = \frac{\text{PNŠ} \cdot 100}{\text{PND}} = \frac{150 \cdot 2 \times 100}{185 \cdot 5} = 80 \cdot 97.$$

То значи да су понтијски Бугари у погледу главног облика главе суббрахицефални, или другим речима да имају широко елипсоидну лобању. И ако је брахицефалија Бугара са Црног Мора знатно мања него код Југословена динарских и адријатских области, ипак се ови Бугари још увек одликују широм лобањом спрема својих саплеменика у југозападној⁹ (индекс 79·89) и јужној¹⁰ Бугарској (индекс 78·16) који су мезокефалци. Нарочито пада у очи морфолошка разлика, ако упоредимо понтијску Бугаре са Србима из Босне и Херцеговине¹¹, који имају још краћу (округлију) лобању (85·70), који су дакле хипербрахицефалци.

Ако поделимо индексе главе понтијских Бугара на поједине групе, онда долази на:

долихокефале:	4·46°/о	} брахицефале: 56·98°/о
мезокефале:	38·55°/о	
суббрахицефале:	23·46°/о	
праве брахицефале:	17·87°/о	
хипербрахицефале:	12·29°/о	
ултрабрахицефале:	3·36°/о	

То значи да брахицефали превлађују у знатној већини над долихоидима (4·46°/о долихокефалаца + 38·55°/о мезокефалаца = 43·01°/о), док је међутим у јужној Бугарској¹² однос између група кефалног индекса готово обрнут:

долихокефали:	20·17°/о
мезокефали:	47·25°/о
брахицефали:	32·58°/о

Према томе у јужној Бугарској заступљен је дугуљасти облик главе са 67·42°/о спрема 32·58°/о округластог облика. То значи да инвазија брахицефалног елемента врло вероватно није дошла у Бугарску са јужне стране и да је долохоидни елемент тамо аутохтон.

У погледу географске антропологије показује најјужнији део од нас проучене приморске области, наиме срез провадијски, најмањи просечни индекс главе (78·72), најсевернији део пак — срез силистријски највећи индекс (83·41); индекси осталих срезова налазе се између споменутих двају бројева: срез добрички (79·89), срез балчишки (80·58), и срез варнски (81·11).

XVIII. Индекс лица (index facialis).

Индекс лица (IL) значи однос између физиогномске висине лица (FVL) и размака јагодичних костију (RJK): $IL = \frac{RJK \times 100}{FVL}$. Према

⁹ S. Wateff, op. c. стр. 451.

¹⁰ S. Wateff, op. c. стр. 451.

¹¹ A. Weisboch, Die Bosnier, I. c. стр. 228.

¹² S. Wateff, op. c. стр. 451.

овоме индексу разликујемо лептопрозопне (индекс испод 70·00), мезо-прозопне (индекс 70·01—80·00) и хакепрозопне (индекс 80·01 + ...) облике лица. — Свега 40 случаја. Максимум 85·45 код једног војника из провадијског среза, минимум 69·15 код једног војника из варског среза. Ових четрдесет индекса подељено је у погледу на споменуте три групе на следечи начин: а) *лептопрозопни* индекси: 69·15, 69·47 — свега 2 случаја; б) *мезопрозопни* индекси: 71·05, 72·34, 72·38, 72·41, 72·68, 73·22, 73·51, 73·66, 73·94 (2 пута), 74·19, 74·46, 74·59 (2 пуна), 74·85, 75·14, 75·27 (2 пута), 75·38, 75·56, 75·68, 76·63, 76·70, 76·84, 77·65 (2 пута), 77·78, 78·11, 78·21, 78·41 — свега 30 случаја; в) *хакепрозопни* индекси: 80·78, 80·98, 82·50, 82·74, 83·04, 83·63, 83·54, 85·45 — свега 8 случаја. Код понтијских Бугара заступљена је дакле лептопрозопија са 5%, мезопрозопија са 75% и хакепрозопије са 20%. Просечни индекс лица = $\frac{PRJK \times 100}{PFVL} = \frac{137.1 \times 100}{180.1} = 76.11$. Код Срба

Краљевине Србије констатовано је руски антрополог А. З. Носов¹²: лептопрозопних — 1.2%, мезопрозопних — 71.8%, хакепрозопних — 27.0%; као просечни индекс је израчунао 77.4. Према томе у Срба као и у понтијских Бугара лице има мезопрозопни облик са разликом, што је лице у последњих нешто мало уже.

Београд, октобра 1913.

Др. Нико Жупанић.

ИСПИТИВАЊЕ ВАЗДУХА У УЧИОНИЦИ

Ми и сувише малу пажњу обраћамо на личну хигијену. Па није ни чудо, што је и јавна хигијена код нас тек у повоју.

Кад ми не чувамо себе саме, онда је разумљиво, да и друге не можемо сачувати.

Ми не отклањамо у свакидањем животу ни оно, на што се са-плићемо, а камо ли оно, што и не видимо.

Тако је и са једним врло важним питањем у школској хигијени, — о чистоћи ваздуха у учионици. Као и у свему тако и у овоме школска хигијена је учинила велике напретке.

Доказано је, да је за млађе ученике потребно најмање 4 до 5 куб. мет. простора, за старије 6—7 куб. мет. Да у једној учионици не треба да буде више од 40 ученика. Затим о начину проветравања, загревања отклањања прашине и др.

¹² А. З. Носовъ, Къ антропологији Сербовъ Королевства. (Etude anthropologique sur les Serbes du royaume de Serbie). Отд. оттискъ изъ IV. Т. Ежегодника Русскаго антропологическаго общества при СПб. Университетѣ. Петроград 1913, стр. 137.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Све је то до ситница прорачунато и изведено. Али на што, кад је код нас „за сада“ у већини случајева, без примене остало.

У већини наших учионица, а нарочито у основним школама, и сада се нежна ђачка плаћа трују нечистим ваздухом.

Просвећујући свој ум, они шкоде здрављу.

Мале и претрпане учионице, без или са недовољном вентилацијом, неподесним огревом и осветљењем, чине, да је ваздух у учионици нечист и штетљив.

Ми ћемо оставити да други пут изнесемо о свима примесама у ваздуху учионице, а нарочито о прашини и кужним клицама. А сад ћемо се задржати само на оном продукту у ваздуху, који постаје од нас самих.

Позната је истина, да се ваздух не обнавља, да би се ми сами у свом сопственом ваздуху, који смо издисали, угушили. Јер одрастао човек у року од 24 часа издише око 1000 гр. угљене киселине. А ђак у основној школи за један час издише око 20—25 грама угљене киселине.

Кад се узме, да у свакој учионици има око 50 до 60 ђака, да вентилација, сем природне, није никаква, да се угљена киселина зими ствара и при примитивним пећима за загревање, онда није чудо, кад се у учионици само за један час ваздух јако поквари. Није чудно, што вас остале, загуши, да морате стати, кад споља унутра ступите. Но, за дивљење је, како ти нежни малишани са својим наставником издрже тај највећи отров.

Но и то је објашњиво огромним процентом оболевања ученика а и наставника од туберкулозе и других плућних болести.

Нагомилавање угљене киселине у ваздуху у учионици бива тако поступно и неосетно, непрекидним издисавањем, да се не примећује и не осећа као штетљиво, већ се шта више на то навикне.

Штетљивост ваздуха у учионици поглавито се одређује количином нагомилане угљене киселине.

Хигијена дозвољава, да у учионици, где се краће време проводи, буде највише један хиљадити (1‰) део угљене киселине.

Веће нагомилавање угљене киселине, ма и за краће време, штетљиво утиче на ђачки организам.

Ако је то нагомилавање угљене киселине око 10‰, онда наступа нелагодност, мука, гадеж, тешко дисање, вртоглавица па и јача несвестица. Још веће нагомилавање — 20—30‰ проузрокује смрт.

Но, то су ређи случајеви, јер се од тога сваки клони и чува.

Али много је опасније за организам, јер се на то не обраћа пажња, кад се ђаци стално баве у учионицама, у којима је нагомилавање угљене киселине више него што то хигијена дозвољава.

Услед тога нежни ђачки организам тако болује и опада, као што биљка вене и суши се без сунца и ваздуха.

Такви су ђаци бледи, без светлила, без енергије, млтави, без отпорне снаге. То се најбоље примећује на њима зими, кад су непрекидно у затвореним и загушљивим учионицама.

Већина ђачких учионица је и сувише неподесна, нагомилавање угљене киселине прелази границу, коју хигијена допушта. Учионице су махом претрпане, јер у њима је по 50 до 70 ученика. Вентилација махом примитивна. Загревање је тако, да више шкоди него што користи. И онда не треба да је чудно, што ће и нагомилавање угљене киселине у ваздуху у учионици бити јаче него што треба да је.

Још пре две године вршио сам испитивање ваздуха на угљену киселину у учионицама основних школа, Више Женске и учитељске школе у Крагујевцу и дошао сам до овог резултата. (Види табеларни преглед на 983 страни).

Испитивање сам вршио при температури од 18—20° С помоћу *Karburidometer von Wolpert*.

Из овога прегледа се види:

1. да ни у једној учионици, ма да је ту запремина намештаја урачуната, није било онолико куб. метара простора на једног ученика, колико то хигијена тражи. Шта више, негде је било и испод половине.

2. Број ученика је свуда већи него што треба да буде. То нам јасно документује и знатно нагомилавање угљене киселине у ваздуху учионице и при отвореним прозорима.

3. да је нагомилавање угљене киселине у ваздуху учионице још одмах, у почетку часа велико, да прелази дозвољене хигијенске границе.

4. да је то нагомилавање при крају часа знатно веће.

5. и да је вентилација и сувише примитивна и недовољна, пошто се и после проветравања од 10 минута, угљена киселина налази у већој количини него што то хигијена прописује.

Према овоме лако је доћи до ових закључака:

Да се ученици не би гушили у свом сопственом ваздуху потребно је:

1. да учионица буде толико велика, да на једног ученика из основне школе буде најмање 4 куб. метра простора. За ученике до 15 година најмање 6 куб. метара. За старије, пак, 7—8 кубних метара простора.

Према томе и број ученика у једној учионици ни у ком случају не сме бити већи од 50 за основне школе; за одраслије, у нижим редима гимназија 40, а у вишим 30.

3. да у свима учионицама треба увести вештачку вентилацију а не ограничити се само на природну и примитивну, па и ње свуда нема, јер постаје само у разлици топлоте ваздуха. Наравно, према

Испитивање ваздуха на угљену киселину у учионици
I Основна школа у Крагујевцу

Који разред	Колико ђака	на 1 ђака долази куб. метара	Колико ‰ угљене киселине				Пре часа
			У почетку часа	При крају часа	При отвореним прозорима	После проветравања од 10 мин.	
I м.	61	2.45	—	2.80/00	—	—	—
I м.	50	3.30	2.10/00	—	—	—	—
I ж.	53	3.90	3.30/00	—	—	1.10/00	—
II м.	53	4.32	2.20/00	—	—	—	—
III м.	65	3.5	—	3.30/00	—	—	—
III ₂ м.	63	3.63	3.30/00	—	—	1.60/00	—
III ж.	55	3	—	3.30/00	—	—	—
III ж.	54	3.17	—	—	1.60/00	—	—
II Виша женска школа у Крагујевцу							
II ₂	55	3.2	1.10/00	—	—	—	0.60/00
III	71	3	—	3.20/00	—	—	—
III Учитељска школа							
II г.	35	3.1	—	2.180/00	—	—	—
IV г.	22	3.7	—	2.100/00	—	—	0.80/00
IV Канцеларија наставника							
1	8	9	0.80/00	—	—	—	—

томе се мора подешавати и начин загревања учионице, те да буде нити сувише топло, загушљиво и димљиво, нити пак хладно.

То су главни делови за одржавање чистог ваздуха у учионици.

Ово се не сме пренебрегнути јер нежни ђачићи проводе у учионицама годишње од хиљаду до хиљаду и пет стотина часова. Па за то време у таквом ваздуху морају претрпети јаче или слабије промене на свом организму, у толико пре, што већину и код својих кућа боље не чека.

Али, школа је позвана не само да учи и васпитава, већ и да тело снажи, а не да га слаби и убија.

Д-р Добр. Гер. Поповић

ЈАВНО МЊЕЊЕ И ШТАМПА

Има једна источна пословица која гласи: „Чувај се да никад не вређаш јавно мњење; то је сила која ће несумњиво да те смрви“. — Госпођа де Стал дала је опет о томе овај суд: „Тешко државницима који не воде рачуна о јавном мњењу! То су или удворице или узурпатори. Ко има уза се јавно мњење, тај нема потребе да прибегава деспотизму“. — А други такође познат француски писац, Туснел, оставио је ову колико тачну толико и духовиту реченицу: „Јавно мњење је краљ света, а штампа је први министар јавног мњења“. Исти предмет додирнуо је и Густав Ле Бон у својим делима, као што су вероватно и други писци давали о томе свој суд, било узгред или с планом и опширно. Али пошто овај чланак нема да буде ни шарена збирка неповезаних максима, ни расплинут извод уопште свега што се о јавном мњењу зна, то ћемо ону изреку и мишљење Госпође де Стал и Туснела сматрати као довољне за увод у излагање онога што је о јавном мњењу и штампани написао француски социолог и филозоф Габриел Тард. У књизи *L'Opinion et la foule* он је скупио своје чланке претходно објављене у часописима, у времену од 1893 до 1899. Један од њих има наслов *Мњење*, и на први поглед чини се да би прост превод оних осамнаест до двадесет страна био довољан за обавештење наших читалаца. Међутим у истој збирци проучене су *Публика и Гомила*, па *Разговор* и *Криминалне секте*, — студије истина одвојене али сродне међу собом, јер никад се није могло говорити о једном а да се овде онде и остало не додирне. Дакле прост превод не би могао да нас упозна са Тардовим мишљењем у целини, нити би тим била потпуно објашњена важна улога штампе, главног чиниоца у стварању и ширењу јавног мњења, пошто су опширне напомене о њој растурене по целој књизи. Зато овај чланак, писан у циљу обавештавања о двема занимљивим појавама друштвеним, а без икаквих претензија на оригиналност и ученост, има само да у збијеном изводу изложи све што је Габриел Тард мислио о јавном мњењу и штампи, било да је то саопштио под истим насловом или поводом осталих питања којима се бавио.

Један такав извод може да буде двоструко занимљив и користан. Пре свега, ту је интерес везан за сам предмет излагања: нема те појаве у нашем демократском времену чији би се утицај тако јако и стално осећао као што је притисак јавног мњења и свемоћ периодичне штампе. Он може да има вредности и због самог писца. Габриел Тард је образовао своје нарочито гледиште у социјалним наукама, заступао једну оригиналну теорију и храбро је бранио од противника, чији је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

табор истина увек био већи од броја његових присталица. Но ти спорови водили се у главном око начелног схватања, и ту једино објективни стручњаци имали би да реше јесу ли напади вазда били оправдани и да ли се одбрана показала успешна. Али што Габриелу Тарду не могу да споре ни људи који заступају крајње супротно гледиште, то је необична ширина његова научног видика, јака философска спрема и велика проницавост духа. Сем тога, по стилу пуном слика и оштроумних поређења, његови научни радови имају и књижевне вредности: он је многе ствари умео не само да осети као уметник него да их уметнички и каже. Са таквим особинама дао је неколико духовитих решења друштвених проблема, што показује и студија о јавном мњењу и штампи, на чије излагање одмах прелазимо.

*

Прво што треба учинити кад се приђе изучавању предмета о коме се иначе доста говори, то је да се пречисти вулгари појам који о томе кружи у свакодневном разговору људи непосвећених у ствар. Габриел Тард нашао је да се под именом јавног мњења разуме много тога што наука треба да одвоји. У научном смислу, оно је скуп судова о појавама и предметима који у одређено доба важе као савремени. Та више мање логична целина избија у једном тренутку на површину јавног живота, и пошто неко време закупи сву пажњу друштва, уклања се да начини места другој. У мњењу преовлађује дакле мисаони елемент; жеље, страсти и скорашње навике образују општу или заједничку вољу, што чини засебан појам.

Пошто је овако пречишћен садржај, на реду је да се ограничи обим јавног мњења. Заједнички дух, или како неки хоће друштвена свест, цела се у три саставна дела, међу којима стално траје узајамно оспоравање граница и вечита борба о превласт. Прва по старешинству је традиција, конзервативна сила која вуче натраг и представља у скраћеном изводу јавно мњење ранијих покољења. Она има да буде најмања потребна мера наслеђа из прошлости, да се ограничи на предрасуде зване спасоносним, у колико су неопходне за одржање савременог друштва и непрекидну историјску везу нараштаја. Овај традиционални елемент, сталожен у дну наше душе, има у нама јачину инстинкта, пошто је најдубљи, најчврћи слој друштвене свести, и строго националан. — Ум је скраћено име оног чиниоца од кога потиче иницијатива за промене у смислу напретка. Огледа се у личним судовима одабране мањине која мисли, ван гомиле је, те враћа у праве границе струју народног живота и управља њоме. У почетку црквени сабори, затим филозофи и научници по свеучилиштима, најпосле судска већа правника, — ето установа и лица помоћу којих ум долази до утицаја у друштву. Данас, овоме би требало додати народну скуп-

штину, или сенат и парламент, где би посланици имали да независно већају и паметно руководе народним пословима; али, вели Тард, далеко је од овог идеала до правог стања ствари. — Треће по реду, што значи најмлађе, јесте јавно мњење чију одредбу у главном већ знамо. Оно треба да буде спона између остала два чиниоца: популарисан лични суд оригиналног и јаког духа, који ће временом да задобије снагу традиционалног убеђења. Данашњи ум био би дакле су-трашње јавно мњење а прекосу-трашња традиција. Међутим јавно мњење не задовољава се да врши ову помирљиву посредничку улогу; напротив, оно се свом страшћу залеће у огорчене спорове традиције и ума, тражећи не солидарност са њима него превласт. Зато је тешко повући сталне границе између ове три силе јавног духа, у најбољем случају може се видети само којој од двеју старијих већа нагиње најмлађа међу њима. Тамо где нема јаким и трајним убеђења, где се свака нова тековина љуља на слабој неуравнотеженој основи, значи да је јавно мњење стално узрујано у трци за новим идолима, да кад више кад мање испољава своју рушилачку моћ, тим што, као плица без осеке, непрекидно одроњава стеновиту обалу традиције.

Битна одлика судова у јавном мњењу та је да се налазе код сваког друштвеног члана под видом умножених отисака истог почетног обрасца, и да постоји сазнање ове узајамне сличности. Јер ако би појединац осетио да је усамљен у свом суђењу о предмету који истовремено заузима сву јавну пажњу, онда не би било свести о заједници мњења, а ово баш највећа доприноси јачању убеђења и поуздању у своју мисао. Но како ће свако понаособ да зна за ову сличност судова? Одакле ће се обавестити да исту мисао у исти мах дели са неодређеним бројем себи равних, чији заједнички утицај трпи и подлеже му готово несвесно? Једино тако што ће за ово имати видна доказа у речи изговореној, писаној и штампаној, помоћу које се врши пренос идеја, њихово саобраћавање и коначно изједначење. Јер свако мњење у почетку је лично, затим се подражавањем уопштава и постаје јавно. Габриел Тард, који нашу склоност ка подражавању схвата у најширем смислу и узима је за основни закон своје социолошке теорије, сматра да она и при ширењу мњења има главну улогу. Што доприноси једном, то убрзава развијање и другог: саобраћаја међу људима зближава их и ствара могућност подражавања, дакле помаже и образовање истих мњења. Даља последица је да од каквоће саобраћаја зависи карактер, а од умножавања и брзине његове ширина друштвене подлоге јавног мњења. Друштво и није друго до бројно већа или мања група људи налик једно другом у начину мишљења и рада, што долази од подражавања и противподражавања. Овим последњим Тард именује навику нашу да говоримо и радимо сасвим противно ономе што се око нас говори и чини, док се подражавање огледа у вољном

WWW.UNI.NS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

или нехотичном понављању истих радња. Разумљиво је дакле што се при изучавању јавног мњења морају узети у посматрање и главни облици људске заједнице: гомила и публика, уз то још и неопходна средства за духовни саобраћај у друштву: разговор, дописивање и штампа у виду књиге и новина.

*

За време племенског живота и трајања античких државица, чији обим није прелазило бедеме града или у најбољем случају простор данашњег округа, јавно мњење разликовало се од овог што ми данас тако називамо. Готово сви чланови споменутих заједница знали се лично, споразумевали се непосредно, то јест живом речи у приватном разговору и јавном са трибуне. Идеје овако раширене замишљале се у вези са бојом гласа, појавом и кретњама особе од које су потицале, задржавале донекле физиономију свог творца, и то им је давало ванредну јачину. Личности које би успеле да своје мишљење наметну осталима, владале су духовима неограничено и стварале епоху; о њима историја једино и води рачуна кад прича судбину дотичног племена или државице. Мњење овако утврђено имало јевелику моћ у вођењу јавних послова и успешно се ухватило у коштац са традицијом. Нарочито у Атини, где се лепа реч много ценила, оно је силно утицало на политички рад, већма него у Шпарти, чији су грађани презирали беседништво.

Код Римљана, друштвена улога трибуне састојала се опет у томе да шири идеје неке моћне личности и тим начином ствара општа мњења. Било да маса народна прекрили јавна места, било да је сазван збор грађана под оружјем или без њега, у свима приликама обраћало се људима говором, непосредно им се сугерирало мишљење које треба да усвоје, и зато је оно, као јавно, увек било израз гомиле у свима њеним облицима.

Потом је наступио Средњи Век и донео феодално уређење. Свако место имало је своје унутрашње раздоре и нарочите интересе, заступало одвојено мишљење у политици и друштву, шта више, имало своје локално наречје и засебан крој одела, — све то освештано дугом традицијом и суревњиво чувано у градским зидинама.

Обим државе повећан је тада, али у њој није било једнодушности; целина се распадала у покрајине и феуде, које због оскудног саобраћаја и разних предрасуда нису имале јаким међусобних веза. Само кад би запретила заједничка опасност споља, поданици истог владара осећали се привремено сједињени у својим интересима, те делили исто мишљење о важним државним питањима која им се одозго наметала; иначе у редовним приликама, јавно мњење тако је потиснуто распарчавањем у хиљаде локалних мњења да га, у данашњем смислу, заиста

није ни било. Зато је Средњи Век обележен у историји као доба јаким дојалних и покрајинских традиција.

Велики проналасци почетком Новог Века убрзали су и умножили саобраћај у свету, те овим створили могућност да се народи зближе и лакше подржавају међу собом. Од тада учестала су путовања водом и сувим; поште су дале већег полета најпре службеном затим приватном дописивању; развијен градаки живот, па дворови и племићски салони такође су много допринели да средњовековна традиција устукне и отвори пут ка новим обрасцима на које ће се заједнички угледати све већа множина људи. Тако се локална мњења почела стапати у целине другог реда на проширеној основи. Но више од свега учинила је овде штампа: тим што је изазвала нову колективну силу са чисто духовним осећањем заједнице међу особама просторно удаљеним, створила је публику као тело, док се јавно мњење може назвати душом њеном.

Прва публика спада у XVI век, и та необична новина за оно доба има верски карактер. Њу је створио протестантизам ширењем штампане Библије у народу. Сав протестантски свет могао је у исти мах да чита исту књигу, и осећао је да сачињава једну велику духовну целину ван званичне цркве. Но чим и ова секта доби црквено уређење, верска публика претвори се у гомилу верних. На праву публику морало се дакле још чекати.

Француски XVII век чини прелазну фазу у томе. Живот на двору Луја XIV и по салонима био је у првом јеку; Француска је давала тон целој Европи и свој заразан утицај моћно ширила на све стране. Кад се узме у обзир и познати класични период у књижевности, разумљиво је што се публика тамо брже развила но у другој којој земљи. Али њени чланови припадали су искључиво вишим друштвеним редовима; народ је давао гласа о себи још увек само у виду гомиле.

У XVIII веку, нарочито у другој половини његовој, границе публике почињу нагло да се размичу. За двором и салонима дођоше на ред клубови и кафане, па редом сва јавна места за састанак и разговор, — а разговор је, као што знамо, од увек био главни извор јавног мњења. По тадашњем разговору и писању, а и по томе што се важне личности, као Дидро и Волтер на пример, нису устручавале да сиђу у политичку арену, видело се да су јавни послови заузимали сву пажњу, да су интереси државе и народа стављени на прво место, да је клица политичке публике била већ ту. Француска Револуција и новинарство учинили су да се она развије и дубоко продре у све слојеве друштва.

Прве новине јавиле се истина много пре — негде око средине XVII века — и већ наговештавале колико могу да учине; у времену од 1789 до 1793 показале су то и делом. Тада се могло видети нешто

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

чему дотле није било равна примера у историји: необично многе листова који се лако грабе и жељно читају свуда, јер су политичке страсти, по примеру одозго нагло обузеле све редове друштвене. Недостатак у брзом саобраћају ипак је прилично отежавао ширење те нове духовне заједнице, највеће која се уопште може замислити. Вест из престонице стизала је у крајње делове државе после шест и осам дана, и тим губила од утицаја, нарочито у политици. Очекивао се XIX век, да железница и брзојав привезу новинама она цинковска крила којима ће размахнути преко свих географских и политичких граница, па да се створи данашња беспримерна моћ дневне штампе и јавно мњење као сила првог реда. Не може се довољно нагласити важност овога како за државу тако и за цело друштво. Без претеривања, доба пре тога и време у коме периодична штампа стиже врхунцу своје моћи и утицаја чине два битно различна дела.

Новине, које се могу назвати јавним писмом, стављају сада у брз и непрекидан саобраћај чак и најудаљеније крајеве земље. Оне су прави шмрк за усисавање и растурање саопштења свих могућих врста, у првом реду политичких. Вест у њима објављена шири се по свој држави, по целом свету може се рећи. Локално мишљење уздиже се тим до народног, ово до европског и светског. Што би пре остало непознато ван уских граница једног места и најближе околине, то дневна штампа чини светским догађајем. Судска хроника, по несрећи тако развијена и много тражена данас, чини да по више недеља узастопце сва пажња небројене публике, веће од најпунијег колосеума римског, буде управљена на једну криминалну драму која се одиграва бог зна где.

Пре док није било могућности да се листови тако много читају као сада, разговори су имали у главном послован карактер или се сводили на локална оговарања, што и данас бива по забаченим селима где слабо маре за штампану хартију. Ништа не би било у стању да изазове тада живљу измену мисли међу људима који се случајно негде састану а припадају разним друштвеним редовима и струкама. У наше дане, по новинама редовно освиће велики број свакојаких, свима приступачних предмета за разговор, које већ сутра или после недељу дана готово нико више и не спомиње; али док су на дневном реду, о њима може да говори свако, без обзира на занимање и staleж. Ово је много допринело стапању друштвених класа, што води правце ка моралном јединству отаџбине и човечанства. Периодична штампа омогућила је дакле једнообразност разговора у простору и донела већу разноврсност предмета у времену. Она је почела тим што је била само одјек разговора и израз мњења, а дотерала је дотле да сад намеће предмете разговора и по својој ђуди управља јавним мњењем, нестал-

ним и пролазним као што је и сама. Довољно је данас једно перо да стави у покрет хиљаде језика.

Тим што новине сваки дан у небројено примерака доспевају свуда, средиште државне управе налази се у односу непрекидне акције и реакције са осталим деловима земље. Рад народне скупштине јаван је, сваки грађанин зна да има права и могућности да га прати у свом листу и ствара о њему суд. Политика није више ствар повлашћених редова, њом се данас бави цео свет, тако да су посланици и влада под сталним, вазда будним надзором јавности. „Пре, казао је Баланш, било је довољно владати заједно са јавним мњењем; сада, мора се управљати помоћу њега.“ Данашње опште право гласа, право већине у скупштини и грађанска једнакост пред законом тешко би се дали замислити без дуготрајног и неодољивог утицаја новина на духове, битног услова праве велике демократије.

Важна последица овога је и живље, изразитије национално осећање него пре. Народност је истина довољно засведочена књижевношћу: сви који читају књигу на матерњем језику осећају добро шта значи та филолошка истоветност; али само новине су у стању да тој већ развијеној народној свести непрекидно дају све нових и нових подстицаја. Оне говоре о предметима за које се неко време страсно узима цео народ, и тај интензиван свакодневни интерес — актуелност, како се обично каже — ставља главну разлику између књижевности и новинарства, па отуд разлика и у последицама њихова утицаја. Књижевнику је задатак да сам изабере предмет од ширег и трајнијег интереса, и вредност му расте у колико је даље од пролазних дневних страсти; напротив, новинар отуд црпи сву своју моћ. Зато је књига подесна да развије хуману свест у друштву, док новинама припада прва реч кад је у питању одржање јаког националног осећања и међународна заједница. Јер треба знати да хуманост и интернационалност чине двоје. Данашњи међународни савез нема ничег заједничког са обоготвореном хуманомшћу Енциклопедиста XVIII века. Ми видимо да су узајамне везе европских и ваневропских држава данас више него устостручене, да број идеја које дели цео свет — број међународних мњења — све више расте, а то ипак нимало не смета да се граничне линије сваке народности све већма удубљују и да патриотско осећање свуда показује снагу какву пре зацело није имало. Космополитски и рационалан карактер тежња уочи Француске Револуције долазио је у главном отуд што је књига имала власт над духовима и била васпитач јавног мњења; наше доба стоји под моћним утицајем дневне штампе, и то даје нарочиту боју политици и друштву наших дана.

Новине уопште све чине живљим, покретљивијим; захваљујући њима, све се брже мења и краће траје. Данашње странке су жешће, страсније у нападима и међусобном трвењу, али ни близу онако ду-

дуготрајне, жилаве и непомирљиве као пре. Ништа обичније данас од коалиције старих и оснивања нових партија, — појава која би запрестила политичаре пре два и три века. Разлог овоме је што све странке теже да се помоћу свог јавног органа прошире у публици, а границе публике никад нису тако одсечне и једном за свагда урезане као код ранијих верских и политичких удружења.

Густав Ле Бон писао је да ми живимо у веку гомиле; међутим тврђење Габриела Тарда изгледа тачније кад вели да се наше доба јавља у знаку публике, те нове духовне заједнице чије нагле прираштаје нико није у стању да прати, нити може сигурном руком да повуче њене недогледне границе. Гомила је друштвени облик прошлости; наше друштво стоји много више, па се захтевала и већа припрема за то. Дуготрајна навика на интензиван друштвени живот ојачала је у сваком од нас природну склоност за подражавањем и учинила нам дух пријемљивим за сугестију погледа и гласа изблиза, тако да сад већ није потребно слушати енергичан говор и видети дотично лице: довољно је само прочитати убедљиво написану реченицу па да подлегнемо сугестији на растојању и прихватимо туђ суд. Али ко ће признати да је он туђ? Мишљење које новине шире изгледа лишено индивидуалног обележја. Новинар, тај заједнички инспиратор и подстрекач остаје непознат широкој јавности. Публика не разбира толико чија су мњења која прима, она их сматра за свачија, и то само јача њихов утицај. Имати сугерираних идеја а веровати да се оне спонтано зачеле у духу, то је илузија сваког просечног члана велике публике. У осталом, они који се лако дају убедити штампаном хартијом, ти осећају и потребу да буду убеђени. Њих новине не одвикавају да мисле својом главом, јер они ту навиком нису ни имали; оне их само чине лакше приступачним новим, макар и туђим идејама, док би иначе, због урођене лености духа, већина од њих просто огрезла у традицији.

Нарочито за време дубоких унутрашњих криза или велике опасности споља новине су те које стварају мњење, и оно је тада у пуном смислу јавно. Сви листови настоје да пишу не као партијски органи него у име отаџбине, народа, друштва, човечанства, — већ према томе какав је догађај. Новинари добивају у тим приликама своју пуну важност: од њих се у првом реду очекује да кажу одсудно реч. Онда се у исти мах јасно види како је нетачно тврђење да ће дневна штампа ширењем безличног мњења коначно сасвим да онемогући важну историјску улогу великог човека у друштву. Наше демократско доба измислило је теорију масе која ствара, — као да би гомила без вође могла ишта да учини, и као да се ма која врста публике даде замислити без једног моћног инспиратора. Заборавља се да је у политици и друштву, као год у свему другом, иницијатива увек лична, и ако се дешава да каткад остане безимена. Тако је и са привидно без-

личним мишљењем које се шири путем новина. Иза сваког листа са бдређеном бојом стоји по једна виђена личност која утиче прво на ужи круг својих најближих пријатеља, затим помоћу јавне речи и на осталу бројно већу или мању публику. Лично мњење нема да претрпи велике измене тим што постаје образац, боље рећи догма, за оне који нису у стању да имају своје властито; оно добија само у снази, и ова расте са све већим бројем присталица.

Сугестивна моћ даровитог новинара долази у главном од његова дубоког и свестраног познавања публике. Он зна какве слободе према њој може себи да допусти, и по навици да стално ослушкује њене жеље, он уме тачно да погоди кад је чему време. Нарочито брзо осваја мишљење које се најжешће испољава и највише галаме диже. Познато је жалосно својство не само гомиле него и публике да се најлакше даде распалити оним што дражи најгоре инстинкте човечије природе. Безобзирни напади и погрде увек јаче делују него похвале. Измислити велики предмет мржње и ставити га на домак публици, ето најкраћег пута да се постане краљ новинарства. А престо одличног публицисте је најчвршћи, његова влада најдужа; он нема старости. За шта се такви људи удруже и заузму, то мора да победи. Обраћање душа у маси врши се данас не помоћу узвишене речитости апостола и занетих пустињака, него утицајем новина иза којих је увек по један даровит политички писац.

Публика је у главном пасивна; њена акција није друго до реакција на сугериране идеје. А вешт новинар уме да води рачуна о тој реакцији. Он у згодном тренутку уме да изнесе њене жеље као захтеве и да примора владу на извршење. То је познати „притисак јавног мњења“, који може да се врши како у добром тако и у рђавом правцу. Публика може да буде надахнута племенитим осећањем, да захтева корисне реформе у име неког вишег идеала или утопије, као што може и да се избежуми, да постане преступник из партијског интереса, из подлости, из страха. Но било да сеје љубав или мржњу, она то чини у име јавног мњења које је суверено и као такво неодговорно. Али кад одмах затим овлада у друштву противна струја, питање је ко има да одговара пред судом јавности? Публика зацело не; она се крије у позадини, као невидљива, на далеко растурена гомила. Остају дакле само њени подстрекачи, људи који су истина убацили варницу у лако запаљиву материју, али ипак не морају да буду баш у свему криви за сву штету учињену од пожара. Дешава се, шта више, да и они сами постану његова жртва. Ево како то бива. Новинар прво раздражи своју публику, а пошто она лако губи осећање мере и не познаје средине између претеране хвале и најгрубљих увреда, сугериранио раздражење нагло се пење до ступња какав би код издвојене јединке тешко било и замислити. Тада се публика срозава дотле да

WWW.UNILIB.BE

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

се распада у гомиле које манифестују, а новинар хтео не хтео море да предњачи и тера до краја. Овим несрећним обртом прилика господар постаје слуга, роб шта више. Жалост је гледати како ти људи расипају тада свој дар, не би ли само измислили разлоге који ће већ сутра да падну, јер треба да се брани оно што публика *мисли* да верује или просто *хоће* да буде истина.

У тој прилици јавно мњење заиста изгледа као силна река која вуче све на шта наиђе, и кад се данас говори о *струјама јавнаг мњења*, онда ово није само стилски украс него реч нађена да боље не може бити, пошто одговара правом стању. Некер је тачно прорекао данашњу истину кад се још пре једног века овако изразио: „Јавно мњење је невидљива моћ која заповеда чак и у краљевским палатама“. Оно несумњиво господари људима и приликама, ствара и обара углед, хвали и баца у срамоту. Нема те традиције на коју неће насрнути, ни човека кога не обеспокојава. Осредњи трпе његову тиранију а да то једва и слуте; њихово начело је: све са светом! и то им не изгледа много тешко, шта више, најмање труда стаје. Само с времена на време нађе се по која бунтовна природа, довољно храбра да се изазивачки исприје пред бројном већином и стави своју челичну вољу на супрот целом друштву. И тада се може видети ова чудна појава: колективне осуде наједном умукну, од данашњег неустрашивог отпадника постаје сутрашњи јунак, вођа за којим јавно мњење послушно пође, покори му се кад он није хтео пред њим да се сачне. Али ретки су људи који се овако храбро хватају у коштац с целим друштвом. Чак и независан дух, слободан од сваке предрасуде, избегава те сукобе, мада је јавност већином састављена од људи на чији се лични суд он баш нимало не би обзирао. Међутим здружени, ти људи заиста чине једну силу са којом се није шалити: она може јавно да обешчasti човека, — а данашњи морал, створен опет под утицајем јавног мњења, учинио је свакога од нас тако осетљивим у питању части да се радије бира смрт него срамота. Уопште, сматра се да није много угодно, ма и под роначким звоном, сићи у море веома узнемирено, какво је данас цело наше демократско друштво.

Но било би погрешно закључити из овог да је садашње доба потпуно лишено грађанске храбрости. Ако се човек наших дана лако савија под јавним мњењем које му стално дува над главом, то није зато што су карактери ослабили. Кад бура ишчупа тополе и хрестове из корена, онда ово не значи да су дрвета постала слабија, него да је олуја тада била јача.

К. Богдановићева.

КРИМИНАЛНА ЛЕКТИРА

(АВАНТУРИСТИЧНИ РОМАНИ И КИНЕМАТОГРАФ)

1. У доба када су највећи напори посвећени напредовању васпитања, када је дете постало предметом општег старања и бриге, књиге и представе, нарочито кинематографске представе, намењене младежи, треба да привуку нашу пажњу. Запиткујемо се: како је могућно да је једно питање од овако огромних последица за морално развијање нових поколења, како је могућно да је могло освојити и заузети тако мало места у васпитачевом пословању. Свакако, почело се на ово помишљати и о овом радити, али, и поред тога, потребна би била општа и енергична акција. Изгледа, дакле, да би било врло корисно предочити и испитати стварност, и то врло објективно, а после тога и средства за одбрану којима располаже васпитање.

I Стварност

2. Треба, пре свега, потражити и испитати на потпуној психолошкој светлости какву непосредну делатност каква књига, каква представа, добри или рђави, врше на душу човечју, а посебно пак на душу детињу; потом, какав треба да буде њихов утицај на оријентацију активног живота: и напослетку, какве су погодбе у којима се данас, у овом погледу, налазе наша деца и данашња младеж.

§ 1. Психолошка дејства читања и представе

3. Психологија активности. — У свакој новој прилици радимо, час овако час онако, према диспозицијама за тај тренутак, према елементима које је наша прошлост, наследна или васпитачка, унела у нас. Пред пуном трпезом, наше се држање разликује према томе да ли смо гладни или да ли смо се тог тренутка дигли од стола. У првом случају, прохтев за јелом, афективни феномен, гони нас да једемо; у другом случају овог феномена нема и ми не једемо. Таква је, у најопширнијим потезима, елементарна улога афективних феномена у нашој радљивости. Ти феномени стварају мотор.

С друге стране, ако смо гладни, па наиђемо на јело које је туђе, застајемо. Афективни појам је ту, али њега сузбијају феномени сазнања, *идеја* да то јело нама не припада, по том *идеја* (тако обична да је постала готово несвесном) да је животно правило нашег понашања да поштујемо оно што није наше. Посредовање ових идеја модификује радљивост коју диктује прохтев за јелом. Могло би се поставити као правило да, ма каква да је импулзија афективних феномена, да

је довољно да идеја о каквом акту овлада свешћу и да не буде нападнута или ометена каквом другом супротном идејом, па да се овај акт и оствари.

На тај начин диспозиције, из којих резултују наши актови, двојаке су: с једне стране афективни феномени, чија се целокупна војска зове: апетити, инстинкти, тежње, укус, жеља, склоности, страсти, узбуђења и т. д., који нас увек гоне да радимо; с друге стране процесус сазнања: успомене, идеје, расуђивање, принципи, резоновања и т. д., који нас такође гоне на радљивост, али чије је дејство у томе да тој радљивости утисну извештај правца.

Често се пута констатује да стварна сазнавања пробуђују афективни појам. Извесне теорије иду дотле, да од овога стварају општу сопственост сваког интелектуалног акта, сопственост, која би се покадшто нашла сведена на минимум; мало нам је стало до тога да знамо чега има истинитог у једној доктрини тако апсолутној. Просто констатујемо да је свака емоција изазвана представом узбудљивог предмета, на пример, страх перцепцијом опасности, љутина перцепцијом или успоменом изазивања. Тако је исто, у много случајева, с већином других афективних покрета, до оних прохтева најинтимније везаних за наш физиолошки живот.

4. У колико се стицање знања директно ослања на наша чула и нарочито на вид, у толико се стечени појам чистије утискује у нашу успомену. То је основа интуитивних метода, које се све труде да директно поставе у перцепцију ученикову предмете које хоћемо да он позна. Кад вам једном покажем какву ретку животињу, на пример камилу, много ћете више знати о тој животињи но из свега онога што бисте много и много пута прочитали. Кад се не би могла извести жива камила пред вас, могу вам показати камилу на слици, што је други степен; потом могу вам извести врло жив опис, или, напослетку просту научничку дефиницију, и т. д. Према овоме, у колико се будем више удаљавао од чисто интуитивних метода, знање које будете стекли изгубиће у интензивности и у животу.

Ова улога интуиције у учвршћивању и живахности успомена кључ је проблема који нас занима. Она нам објашњава сву горчину, а она ће нам можда једнога дана дати и решење.

Напослетку, делатност разних ових фактора варира према разним погодбама субјекта на којем се примењују према његовој афективној или интелектуалној прошлости. Код нормалног одраслог створа, велики број афективних елемената утврђен је навиком; такав је створ мање изложен да попусти сваком изазивању као што је случај с дететом, чије су навике непотпуне и несталне. Исто тако круг идеја у одраслог каогод и скуп његових знања, његова расуђивања, његових принципа, саставља доста чврсту мрежу тако да нови путеви који би

изненада наишли, нису подобни да преовладају у његовој свести. Идеја да украде хлеб, ако би га обујмила, биће одмах одагната супротним тежњама. Код детета је овај пртљаг појмова још врло несигуран, никакав; у почетку уступа места сваком посредовању а потом се шири из године у годину; на тај начин његова пачела о животу и владању учвршћују се мало по мало а са тим и солидност његова морална живота.

Дете није једино изложено овој опасности. Сва слаба створења, сви они код којих се афективне навике нису могле учврстити нити ухватити корена, или чије се интелектуално наоружање није могло допунити, излажу се истој опасности.

5. Сведимо у облику пет општих закона овај увод практичне психологије:

1) Наша радљивост је изазвана нашим афективним покретима, који стварају покретачки елемент;

2) Она је упућена својим правцем према интелектуалној садржини наше свести, која у одсуству супротних елемената води и довршава акт;

3) Овај интелектуални садржај сам собом, у великом броју случајева, може изазвати афективне покрете;

4) У колико се начин стицања знања више приближује сензацији и са њом се идентификује у толико ће се више стечени појам сачувати као жив, енергичан, крепак у нашем духу;

5) Напослетку, радозналост ових фактора варира према погодбама субјекта: добро учвршћење афективне навике и солидно интелектуално тежиште утицаће да се наша делатност ослободи спољашњих утицаја.

6. Психолошка дејства литерарног или уметничког дела. Кад су нам у памети ови принципи, врло је лако сазнати какве су последице читања и представа на гледаоце и слушаоце.

7. а) Представа се непосредно обраћа нашој перцепцији. Представа чини, те се пред нашим очима изводе живе сцене. Оно што нам представа показује приближује се колико је то само могуће стварности. И афективни покрети које она порађа и производи често су они које би изазвао сам живот. На позорници видите образоване људе како се узбуђују и плачу, као да учествују у стварним догађајима. Дејство представа на наш афективни апарат дакле је интензивно.

Што се тиче нових појмова, што се тиче идеја које отуда извлачимо, и они су такође делимично засновани на перцепцији и показују карактер интуитивне наставе. Представа тада постаје настава која се највише приближује посматрању стварности. То је нарочито уочљиво у кинематографу.

Кинематограф показује према другим представама привидно нижи ступањ: не приказује нам људе од костију и од меса. Али далеко од тога да му је то мана, то му је баш напротив моћ и снага: задовољавајући се сликом, кинематограф успева да потисне све оно што у позоришту смета илузији: нема тешког корачања по даскама, нема више гласова, често рђаво погођених, нема више једних те истих глумаца, потом, нарочито, нема више позоришта. Сцена се развија у својој правој средини: у пољу, на улици, у унутрашњости какве куће, а не у уметничком декору, који је опточен завесама. Кад нам кинематограф показује полазак какве лађе или какву поворку, тада присуствујемо стварности. Сваки покрет, сваки корак сваког лица је репродукција онога што је било, и из оне баш средине у којој се развија рад. Снага кинематографа почива дакле у његовом карактеру истинитости или велике вероватности.

Кинематографска слика је у неку руку апстракција стварног живота. У овој апстракцији све што није живо остављено је на страну. То је актитност извучена из стварности. Сцена егзибира свуда радљивост. Ако радљивост попусти пада интересовање. Тим што кинематограф показује радљивост, он изврсно допуњава интуитивну наставу радљивости која је, као интуитивна настава, у неку руку савршена.

Ако се вратимо мало пре споменутих и побројаних законима увиђа се утицај који ова представа треба да изврши на психолошку свест гледалаца. Она изазива њихове афективне покрете, моторе свеколиког афективног живота. Она пружа оријентацију овом радљивом животу, учећи радљивости. У овом залу кинематограф прибегава интуитивној методи, најновијој од свих, савршеној интуитивној методи.

8. б) Дејства читања су другог реда. Писани текст не замењује живи текст. Лектира мање прибегава интуицији но ли меморији и разуму. Ту, не имајући живости у импресијама, она уводи ред у идејама, јасноћу у излагању. Потом, она изазива опште идеје, принципе. Она нам не показује јединствени табло какве оазе која је оживела од каквог каравана, или табло трговачких камила како иду пустаром натоварене робом, већ нас обавештава о тропској клими и о номадском животу. Кроз књигу не видимо тако добро, али разумемо много боље. Кинематограф нас учи радљивости, књига нам пружа идеје, принципе. Лектира, међутим, меће на себе такође живахан интуитиван карактер, ако уз њу иду илустрације које одговарају појединим запаженим тренутцима у погледу живахности утисака.

У афективном домену ако лектира не располаже тако живом представом, она се служи нарочитим поступком: она открива душу глумаца, мотиве, осећања, хиљаду других прилика које измичу очима по-

сметраоца споља. На тај начин њезина емотивна моћ равна је по кад што оној моћи у кинематографима.

Утицај лектире карактерише се дакле мање чистоом успомена него ли тачношћу показаних принципа. Лакоћа с којом се читач може вратити рђаво прочитаном тексту и тако накнадити оно што је са непажње пропуштено, и помаже овој прецизности.

9. Погодбе ових наших пет закона испуњава дакле лектира онако исто каогод и кинематограф: Она утиче на афективне покрете читаचे. Она оријентише његову активност чистотом аката којима учува, идеја које сугерира и њиховом превлашћу у свести. Напослетку, кад је праћена илустрацијама служи се све то више и више интуитивном методом.

10. *Практичне последице, кобни утисци* — Из онога што је напред побројано и наведено, лако је закључити о оном утицају који има на дечју душу лектира и кинематограф. Тај ће утицај такође бити снажан на његов афективни карактер као и на његово васпитање. Какви су њихови савети: добри или рђави, такво ће и дете бити боље или поквареније. Ну, какви су ти савети?

Авантуристички романи, борба између друштва и злочина, то је главно обележје репертоара оних књижица за пет пара, које дете наилази на сваком кораку. Дејства кинематографа су мало различнија. Пазимо да не будемо неправедни; кинематограф забавља, покадшто и васпитава. Но његов ванредни успех заснива се на сензационалним филмовима. Сви истина не извлаче пред нас злочин, али је код већине то случај. Посматрајући кинематографске представе пред очима гледаочевим се нижу сви могући облици злочина од просте крађе новчаника па до препредена и лукава убиства. Нож, секира, чекић, револвер и све друго оружје игра важну улогу. Преступи, крађе, крађа деце, тровање, сваковрсна убиства, све су то обични случајеви. Неколико је писаца анализало ову литературу и предочило све опасности¹. У Немачкој поводом овога грађена је статистика: Brunner набраја око педесетину полицијских романа, романа кривичних², у којима је реч о разним авантурама, пљачки и убиствима. У 250 кинематографских представа Conradt је избројио 45 самоубистава, 97 убистава, 176 крађа³. У само једном авантуристичком роману Wilker⁴ је набројао 130 лица прободених, 240 исечених, 219 отрованих, 1600 уби-

¹ Bernheim, у L' Education: Рђав утицај штампе и литературе (1912 р. 169); Desfeuilles Полицијски роман (ibid f. 200).

² K. Brunner; Наш народ у опасности; десет од тих романа имају више од 1400 свешчиња.

³ W. Conradt Црква и кинематограф, f. 28.

⁴ Dr. Karl Wilker у Deutsche Blätter за август 1911. f. 465.

WWW.UNIBELGRADE

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

јених из револвера, и потом још велики број других разноликих убистава, што све износи око 2300 убистава.

У овим делима није пропуштена ни једна досетка, није занемарено ни једно средство. Сваки се о томе може уверити по својој вољи а и прибавити најсигурније средство за успех. Детиња душа ту се храни, снабдева принципима радљивости. Та је душа млада, њезине навике, њезини принципи су нестални и променљиви, велика моћ интуитивне наставе иставља се пред њом и испуњава је не сусрећући се ни са каквом отпорном снагом. Ево чему се дете овде учи и како га тој науци позивају:

„Ходите да видите како се краде новчаник или како се пљачка кућа.

„Ходите да видите како се убија човек да бисмо га опљачкали! Како се убија жена или какав разносач.

„Ево, како се баца под ноге цивилизација, друштвени морал, врлина!

„Ево како се ви уздигете изнад свега као славни херој, који се ничег не боји, ни друштва, ни смрти, и који кад наиђе тренутак достојанственим гестом прошиша себи куршум кроз главу“.

За неколико петпараца ево вам величанствене поуке. Овакав је величанствен позив који се свакодневно управља младежи:

„Ходите да научите како се извршује злочин“.

11. Нека се не каже да су ово претеривања! Одговор је потпуно спреман: *он се налази у делима*. У овом погледу теорија и пракса потпуно се подударају. Теорија нас је мало пре обавестила о последици ове интуитивне наставе. Додајмо да је овде реч о једном од најинтензивнијих инстинката дечјих, о његову укусу према радљивости, према авантури и оном што је непредвиђено. Ову важну страну овога питања лепо је изнео у једној студији R. Cousinet о Дечјој лектури¹. Он је врло лепо показао како привлачност авантуристичних романа или злочина одговара инстинктима дечјим, њиховом душевном турниру, како схватају свет који их окружује. Из ових разних елемената резултује општа диспозиција, везана за тежњу активности која је константована код детета, и та диспозиција и ствара његов укус добро познат према авантурама.

12. Може бити у теоријском погледу да ће се такође доћи на мисао да се сматра да се ови млади ниткови, чија су недела горе набројана, покорављају инстинктима који нису црпени у кинематографу или полицијској прози; да они читају ову литературу за то што одговара

¹ Educater moderne, 1911. p. 145-459.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Њиховим инстинктима, али да им она те инстикте није створила; има у томе и истине. Али не треба се уљуљкивати илузијом. Покретач наших радњи је афективног реда (инстинкт, апетит и т. д.) то знамо, али наш пртљак идеја оријентише их и одређује. Ма каква да је ваша инстинктивна страст према свирању на виолини или према вртарству, можете у томе постати велики тек пошто добијете савета од практичара. Медицинар, хирург учи се хирургији присуствујући операцијама свога учитеља. Ово интелектуално просвећивање неће можда створити укус према вештини, али ће јој одредити практику. Исто тако, допов или убица, ма какви да су њихови природни нагони и њихова жеља да убију каквог човека, или да преваре полицију, треба да се обуче свом занату, треба да се науче како да нагнају противника да се сагне и да тражи какав предмет на улици, и да га они за то време ударе каквим тешким оруђем за врат. Треба да се науче како се кућа пали на једном крају док се на други крај побегне и тако редом још хиљаду других ствари, којима изобилује криминална литература. Не, још једном, она можда *не ствара* укус према злочину, али пружа нашој радљивости интелектуалну оријентацију, која ће допустити нашим инстинктима да остваре свој умишљај злочином. То је довољно. Ово посвећивање је неопходно потребно неваљалцима. То налазе врло лако. Не додајемо томе јавне конференције.

13. Ну поред теорије практично посматрање је такође речито. Оно показује однос узрока према дејству које постоји између полицијске литературе, и нарочито кинематографа, и криминалитета у деце. Свакако не треба то уопштавати нити генерализовати. Кинематограф сам по себи није за осуду каогод ни штампарија. Али кадгод се какав роман или какав кинематографски филм врзе око злочина, роман или представа *de facto* позивају на злочин. Многобројни су примери да се то утврди. И овде нам Немачка, у којој се у овом погледу обратила нарочита пажња, пружа драгоцених података:

У ХанOVERу се један гимназиста од 13 година убио окружен књижицама Шерлок Холмса, пошто је пре тога на недељу дана рекао својим друговима како ће чути да ће се о њему на велико говорити¹.

У Вилхелмсафену млада девојка од 17 година угушила се гасом, пошто је пре тога у неколико махова изјавила жељу да умре тако лепом смрћу каквом је умрла јунакиња њезиног романа. У њезиној руци нашли су згужван тај исти роман².

У Колоњу један дечко од 15¹/₂ година из честите породице хтео је да постане поглавица разбојничке банде; удавио је кришом једно дете да би покушао како изгледа „поступак“ описан у његову роману³.

¹ *K. Brunner*: цитирано дело f. 20.

² *Th. Just Die Schundlitteratur*, p. 14.

³ *Th. Just*. наведено дело, p. 10

У Гестеминде једна млада служавка покушала је да отрује своје господаре да би тако поновила кинематографску сцену, коју је видела на представи „Отрован ручак“.

Јануара 1910, по Франкфуртским новинама, један шегрт од петнаест година убио је једну жену да би је опљачкао; после убиства љушнуо јој је нож у руку да би тако створио уверење о самоубиству. Ово му је сугерирало читање једне књиге у којој се описују доживљаји једног гусарског заповедника.

Ern. Schultze¹ који се с великом компетенцијом и оданошћу посветио овом тугаљивом питању наводи ове примере:

У 1910 год. један радник из Филаделфије био је у заблуди да га жена vara. Гледао је једну кинематографску представу у којој се износила сцена оваквог призора, и од тог времена није се могао ослободити идеје о љубоморству што је напослетку и учинило те је своју жену убио.

У Дунсбургу два дечака су читајући кривичне романи дошли на идеју да оснују разбојничку банду: набавивши средства напали су једног железничког чиновника².

O. Götze³ прича читаву серију крађа које су извршене под непосредном сугестијом кинематографске наставе. Један дечко од дваест година украде свом оцу 200 динара „Непрекидно сам читао детективске романи, рекао је он, и чинило ми се да треба и сам то да покушам; о томе ме је такође поучио и кинематограф“. Један младић, од 17 година из Јене, осуђен је због 17 крађа, које су му све сугерирале полицијске кинематографске драме. Један други дечко одушевљен кинематографом учинио је десетак крађа за неколико дана. Исти писац непосредно је посматрао три крађе које су извршила деца од 9 до 13 године, и која су била сугерирани кинематографом.

Sellmann⁴ прича како је један младић од 17 година постао кеса-рошем, захваљујући обуци коју је црпео код кинематографа. Посматрајући једном у кинематографу како је придигнута торбица с новцем једној госпођи, он се томе послу и сâм посветио и имао је успеха; треба назначити да је увек имао успеха, кад год се враћао из кинематографа.

Немачка нема монопол ових жалосних догађаја.

Недавно су у Енглеској осуђена четири ученика за крађу, и на суду су изјавили да им је злочин инспирисан кинематографским представама.

И Француска није заостала иза других земаља:

¹ Ern. Schultze, Кинематограф, p. 70.

² Ern. Schultze. Die Schundliteratur.

³ Zeitsch. für Kunderforschung, sav. 1911 p. 421.

⁴ A Sellmann, Der Kinematograph, fp. 25.

Два дечка од 14 и 15¹/₂ година учинили су злочин с петогубим убиством на једном мајуру. Признали су да су се на ову ствар одлучили читајући полицијске романе.

Има неколико година како је један научник изнео неколико дела овакве природе која јасно посведочавају корелацију између извесних злочина и читања књига које такве злочине износе.

Једно дете од тринаест година изведено је пред суд зато што је свога газду ударило ножем посред срца, без икаква нарочита повода. Кад је тако рећи ухваћено на самом делу, изјавило је да је читало причу о таквом истом злочину у једном роману и да је хтело просто напросто да такав злочин понови.

Један врло добар ученик од 15 година одвео је себи у стан једно дете од 6 година, везао га и распорио му трбух ножем. Сам се пријавио власти и изјавио је да је учинио злочин, руководећи се оним што је негде читао.

Саопштили су ми и овај догађај:

Један младић од 17 година, из врло добре породице, читао је једне вечери некакав полицијски роман. Обузело га је право лудило, изишао је из куће, отишао код једне сусетке, и извршио злочин тачно онакав, какав је мало пре нашао описан у својој књизи.

14. Могло би се наставити са набрајањем ових злочина. Али је боље испитати им природу. Ово је истраживање веома сугестивно, оно открива присутност, у свима овим фактима, заједничког обележја, обележје интелектуално, и теоријско кривичности. Код одраслог, злочин или преступ су уопште афективног порекла. Њих диктује илузија прохтева или страсти. Кад одрастао краде, чини то да задовољи покварен живот. Кад убије чини то из љутине, из освете, из интереса.

Сасвим је другачија ствар код сугестиониране младежи. Она извршује своје дело без икакве користи, нити са задовољења страсти, већ хладно, само *да га изврши*. Често је запажена хладнокрвност с којом младеж ово ради, и та је хладнокрвност често изванредна. Називају је цинизмом; реч није тачна. Својом хладнокрвношћу младеж доиста личи на циника, али док циник свесно руши добре принципе, дотле младеж примењује рђаве. Она их примењује без икакве друге иницијативе, већ зато што су им сугерирани. Износећи злочин кинематограф или подлистак остављају на страну побуде, они само износе радљивост. Сугестионирано дете не тражи мотиве; оно ради. Кинематограф и подлистак показују како се славно човек протура кроз живот, не дајући зато никаква разлога. Сугестионирано дете производи акат не размишљајући о побудама и разлозима и гупо се убија. Кинематограф и подлистак стално нам износе злочинце организоване у чету; чета је једно од прљавих факата полицијске литературе. Многи млади изгредници, чија су дела већ набројана, били су себи ставили

у задатак да организују групу, у којој би они били заповедници. Ову тежњу јасно потврђују ови примери:

Ученици једне сеоске школе, инспирисани читањем криминалних прича, играли се једнога дана уличних кесароша (апаша), градећи дрвене ножеве, и вежбајући се како би приклали каквога богатог „грађанина“:

Just описује до детаља несрећу једног хлебара, који је читао полицијске романе који, истина, на њ нису имали никаква утицаја, али су пали у очи његову сину и били су од кобног утицаја. Тај је његов син те романе готово гутао, и напослетку је дошао на идеју да створи чету.

Према листу *Tägliche Rundschau* два млада радника одлучише да прикупе чету, којом би наизменично заповедали.

У Елберфелду, прича Just, организовали су чету три младића, од којих је један изабран за заповедника. Он до појединости објашњава у којим су романима они црпели идеју о овом свом предузећу.

Trüper¹ прича, у свом изврсном часопису да је изванредан број ученика од 10 до 14 година електризован читањем авантура индијанских и разбојничких, одлучио да напусте школу и да заснују чету. Чета се састојала од 26 чланова. Циљ јој је био да се краде по Берлину и његовој околини, сместиште за покрадене налазило се у каналу за одвођење нечистоће, где су се редовно скупљали сваке вечери да поделе међу собом плен.

15. Испитујући ове злочине извршене, по признању њихових ученика, под директном инспирацијом полицијске и криминалне литературе, долази се до онога потпуно јасног и чистог закључка: актови сугерирани полицијском авантуром ропски су произведени простом силом идеје, та је идеја *апстрактног акта*, који је без икаквог акцесарног елемента. Онако како је примљена тако је и произведена. Запажени акат постаје извршени акат. Ово је радљивост, која, без сумње, детерминисана од постанка, као и свака радљивост, афективним покретачима, подноси од стране интелектуалних елемената свести необично интензиван притисак *Надмоћна идеја* која управља радљивошћу у толикој је мери обужмила свест, да не може бити забрањена ни једном другом.

Ово је одлика овог криминалитета. Оно је производ неодољиве интуитивне наставе, која обужима душу и у њој не оставља места никаквој другој идеји. Ови млади злочинци су понесени визијом ове литературе; *они сви то изреда признају*. Њихови злочини носе на себи марку фабрике авантуристичких романа, злочина и детективских представа, једном речју криминалне литературе.

¹ J. Trüper, Früchte der Nick Cartes und Scherlock Holmes Schrifts

Ове сугестије делују на сав морални карактер недовољно формиран, на слабе воље или на оне приуротовљене на злочин, напослетку, и нарочито на децу и младе људе, који су релативно слаби. Њихово је искуство још непотпуно. У моралном васпитању ова је разлика између духа одраслог и духа детињег капитална; дечји дух нема искуства на ком почива морално осећање, критично осећање. Дечји дух прима што му се понуди. Његова душа каогод и његово тело још су приступачни првој микроби која наиђе.

Ова директна радљивост, ма како да изгледа страхотна, није, по нашем мишљењу, и пајетрашнија. Врло често криминална литература делује не само интуитивно већ и екстензивно. Она ствара опште тровање, што је можда много жалосније но какав страховит али усамљен злочин, Шта је стало до већег или мањег цинизма каквог убице поред пустоши каква би настала услед опадања моралног осећања код целог поколењаа младића.

16. *Резиме* — У главном, било психолошке дедукције, било практично искуство обучавају нас да криминална литература, било у кинематографу било у роману, има ово дејство:

- 1) да упути дете практичним средствима да учини злочин;
 - 2) да му сугерира идеју о злочину;
 - 3) да преобрати ову сугестију у радљивост, и то врло карактеристичну радљивост, коју је немогућно не приписати овом узроку;
 - 4) да уопште снижава морални ниво нових поколења.
- Ово изгледа невероватно, али факта су ту.

§ 2. Дифизија криминалне литературе.

17. Немогућно је дати тачне цифре о развиту и напредовању за последњих година шта су постигли кинематограф и полицијски романи. У осталом потпуна тачност нам је и некорисна. Општи подаци, неколики посебни примери, довољно показују улогу коју данас игра ова врста продукције.

Француска је велики произвађач кинематографских филмова. Она је, вели се, у овој индустрији на првом месту. Али, посећивање кинематографских представа изгледа да је у другим земљама много интензивније. Наводе се бројеви, који изгледају потпуно фантастични. У Сједињеним Државама, каже се, да дневно у кинематографе уђе по пет милијуна посетилаца, а то је више од 5% од целокупне популације. Новац за примљене улазнице код оволиког броја посетилаца износи на 290 милиона динара! У Немачкој број посетилаца иде на два милијона дневно. Међу многобројним посебним случајевима узмемо анкету која је извршена у једној школи у Јени, у којој је било око 1050 ђака. За пет недеља издато им је 524 карата за кинематографске представе. Другом приликом за недељу дана издато је за њих

287 варата. Ови бројеви свакако нису посве тачни. Сваки филм прође у Немачкој у средњу руку испред 3 и по милијуна гледалаца¹. „Замислите, вели Samuleit, књигу коју би прочитало три и по милијона читалаца, каква би бујица благослова отуда потекла“.

Мало је теже још имати тачних података о распрострањености литературе. Сваки трговац има права да чува у тајности своје послове. Rommel², приликом изложбе у Берлину, помиње један роман ове врсте, који је само у Берлину продат у 50000 примерака. Други један роман донео је опет бруто прихода 280.000 динара. Процењено је да годишње изда на 60 милиона динара за овакве књиге немачки народ.

Треба признати да ови податци нису посве тачни нити потпуни, па ипак они речито говоре о нечувеној моћи, коју су стекли кинематограф и јевтине књиге и о утицају који они могу имати на младеж и одрасле.

Штампа и распрострањеност ових двеју ствари иду напоредо, узајамно се помажу и чине све то опаснијим.

L. Cellérier

L'année pédagogique, 1912.

(Свршиће се).

¹ P. Samuleit, Die Kino Frage, D. Blätter, f. 440, 1911.

² Fried. Rommel, Ein gefährliche Feind unser Jugend. 1911. f. 75.

ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Буџет румунског министарства просвете и култа за 1913 годину у упоређењу са буџетом нашег министарства просвете и црквених послова за исту годину.

Неоспорна је истина, да се упоређењем двају сродних предмета може доћи до корисног резултата, јер се тим путем лако могу опазити махне на ономе што се упоређује. Упоредити се могу не само материјалне ствари сродне природе, већ и научни успеси појединих народа.

За нас је особито корисно и интересно упоређење резултата ма које гране нашег државног живота са резултатима наших најближих суседа — ривала: Румуна, Грка и Бугара...

На жалост, код нас се на упознавању културних прилика наших суседа врло мало урадило. Нарочито је у том погледу Румунија мало упозната. Међутим, ваља знати, да Румунија више но и једна држава на Балкану даје за просветне циљеве. Док напр. наш просветни буџет износи свега 8.704084·01 динара, дотле румунски износи 45.704619 динара!¹ Узме ли се у обзир, да је Румунија пре Букурешког Мира била два пута већа од Србије онда ипак излази, да је она на просвету трошила скоро три пута више од нас! Очеvidно, да су тамо друге културне прилике и околности, али би Србија, као *пијемонт српства* ипак могла много више на просвету жртвовати...

Нека нам је после ових општих замерака допуштено да видимо: на што Румунија троши и колико даје на просвету своју и цркву. То нам најбоље показују цифре.

Пре свега, ваља напоменути да румунско министарство просвете и култа има својих *прихода* 9.600.700 дин. Та је сума новаца унесена у буџет министарства из општег државног буџета („*Bugetul general al Statului*“). Ту су предвиђени разни приходи од школских такса, продаја разних школских књига, од продаје серума са ветерине; од прихода хемичког, бактериолошког института, различитих добара, фондова и т. д. Чак и румунска Академија Наука („*Academia română*“) имајући богате фондове субвенционисе министарство, док је код нас обрнуто!

¹ Види: *Bugetul veniturilor și cheltuelilor ministrului instrucțiuni și al cultelor cum și administrațiilor casei școalelor și casei bisericei pe exercițiul 1912—1913. București* imprimeria statului. 1912. —

WWW.UNILIB.RS

Поред наведених прихода министарства просвете и култа, који износе 6,398.400 дин., оно добија још и 3,121.300 од црквене администрације. Ту су приходи од различитих црквених фондова, црквених штампарија, свештеничких такси итд. Преко два милиона динара добија црквена администрација из касâ општинских на име издржавање цркава.

Према томе, *рекапитулација прихода износи:*

А) субвенције	60.000
Б) специјални приходи из администрације министарства :	
а) администрација централна (Administracia centrală)	21.000
б) " школских касâ (" casei scoalelor)	6,398.400
в) " црквених касâ (" bisericii)	3,121.300
	<hr/>
свега	9,600.700 дин.

Расходи

I. Администрација самог министарства 319.148

То је сума новаца одређена само за лично особље министарства просвете. Овде, дакле, нису унесени канцеларијски трошкови на експедицију (1200), на депеше; на помоћ члановима различитих просветних одбора на име путовања по С. Ф. К. („Căile ferate Romane“) т. ј. по румунским државним жељезницама (40.000 дин.). Те су суме из VI партије буџета, где су поред осталих позиција и нарочите: на одржавање министарског аутомобила; за министрову библиотеку, на обуку послужитеља министарских итд.

У самом министарству постоје ови одељци:

1) *Кабинет министарски* (министар, главни секретар, шеф кабинета, писар, библиотекар). Румунски министар просвете има два пута већу плату од нашег министра а тако исто још и 2.000 дин. годишње на име додатка. Чак и секретар министров има већу плату од нашег министра (15.600).

2) *Главни Просветни Савет*,

3) *Регистративни, архивни и информативни*. Овај се одељак састоји из: шефа целокушног одељка, шефа бироа, 6 потшефа, 5 писара, 5 практиканата и чувара архиве.

4) *Рачуноводски* (шеф, потшеф, 4 шефа бироа, 6 потшефа, 8 писара и 5 практиканата).

5) *Технички* (3 архитекте, 1 шеф и 2 потшефа, 1 верификатор и 1 писар).

6) *Статистички* (шеф, потшеф, 4 шефа бироа, 6 потшефа, 8 писара и 5 практиканата).

7) *Правнички* („Contenciosul“). Овде су 2 адвоката, 1 потшеф бироа и 1 секретар.

8) *Персоналитет службеника* („Personalul de Serviciu“) при министарству. Ту су: 1 интендант, 1 литограф, 1 телефониста, 2 експедитора („Cusatori de dosare“), 1 враџар, 8 собара, („cameristi“), 12 послужитеља („Oameni de Sersiciu“), 1 сержант, деташиран, који врши надзор над целокушном прислугом у министарству.

При свем том, што је румунско министарство просвете и култа овако богато снабдевано личним особљем, ваља имати на уму, да под врховном управом самог министарства постоје још *једна дирекција и две велике* .

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Управе, као што нпр. под нашим министарством грађевина постоји железничка дирекција и поштанско телеграфско одељење.

Те су управе :

- 1) Дирекција основних и грађанских школа ;
- 2) Централна управа професионалне и партикуларне наставе ; и
- 3) Централна управа средње и више наставе.

I. Дирекција основних и грађанских школа (Direcțiunea învățământului primar și normal primar⁴). Годишњи је буџет само ове управе 265.650 дин. Старешина је те управе Директор, који отприлике одговара нашем Референту за основну наставу. Плата је његова 9.600 дин. После њега долазе : помоћник директора, 3 шефа бироа, 5 подшефа бироа, 2 писара, 8 преписача (copisti), 9 инспектора основних школа (од којих су 2 генерална), 1 потшеф-инспектор букурешких основних школа са својих 8 писара, 33 ревизора школских (од којих су 2 за Добруцу).

Васколико наставничко особље, које стоји под овом дирекцијом стаја годишње 15,708.462 дин.

Под овом су дирекцијом : 7 учитељских школа, 1 професионална, 1 виша женска, 1 средња школа за школски рад и домаће газдинство. Наставни програм ових школа не уступа ни у чему програму наших одговарајућих школа, али су учитељи вештина и музике овде јаче заступљени. Тако нпр. сем учитеља музике и учитеља хорског певања ова дирекција плаћа нарочите учитеље за виолину, виолинчело или клавир. Користи се оваквог подељеног рада на неговању музике почеле у последње време и у нас увиђати¹. Ми смо пак приликом велике румунске националне изложбе у Букурешту (1907) и сами имали прилике да видимо многобројне хорове, које су махом учитељи предводили.

Осим тога, у неким се учитељским школама, као нпр. у Кампу-Луиг плаћају и нарочити учитељи млекарства („maestru iăptar“), што би и за наше прилике било веома корисно.

II. Централна управа професионалне и партикуларне наставе (Administratio centrală a învățământului profesional și particular⁴).

Годишњи је буџет ове управе 117.780,

У овој су управи : директор, помоћник његов, 4 шефа, 4 подшефа бироа, 3 писара, 10 практиканата, 1 инспектор занатских школа, 1 инспектор пољопривредних школа, 1 инспектор мушких трговачких школа, 1 женских трговачких школа ; 1 ревизор ових школа и 1 секретар.

Под овом управом имаде 28 женских професионалних школа ; 59 нижих занатских школа у којима раде обично по 3 до 7 наставника. Ту се учи махом трговачка рачуница и занатство. Занати су ови : *гвожђарство* (Fiergari); *дрвенарство*, *коларство*, *качарство*, (— ту је „Maestru lemnar rotar“); *ушарство* („Maestru fringhier“); *обућарство* („maestru cismar“); *илетарство*, *столарство*, *шивење народне ношње* (croitorie țărănească) — као нпр. у Подул-Туркулуж ; *ткање* (țesatorie) итд.

Под овом су управом и *више уметничке и занатске школе* („Școalele superioare de arte și meserii“) у Букурешту и Јашу, чији буџет сваке понаособ износи преко 150.000 дин. годишње. Директори су тих виших школа са платама наших ресорних министара... Предмети су : машинство, агркултура, аритметика, геометрија, механика, физика, електротехника, скульптура.

¹ Види : Књижевни Гласник за 1910. св. за дец.

Под овом су управом још 28 нижих школа за агрикултуру, сточарство, домаће и сеоско газдинство („*conomie casnică și gospodărie rurală*“); 12 средњих и 4 више трговачке школе (у Букурешту, Јашу, Крајови и Галцу).

Целокупни буџет наставничког особља, које је под овом управом износи 2,230.204. дин.

Кад се узме у обзир, да наша држава издржава само једну уметничку-занатску школу са 11.120 дин., онда се ми са Румунијом у том погледу не можемо ни упоредити!..

III. *Централна управа средње и више наставе.* („*Administrația centrală a învățământului Secundar și Superior*“).

Годишњи је буџет ове управе. 139.170 дин. Старешина је ове управе такође директор. При управи су затим: помоћник директора, 4 шефа, 6 потшефа бироа, 2 писара, 7 практиканата, 14 инспектора (међ овим су 1 за музику, 1 за цртање и лепо писање, 1 за гимнастику, 6 за санитарне прилике по средњим, комерцијалним и професионалним школама и 1 секретар).

Под овом су управом 19 лицеја („*Liceul*“) т. ј. потпуних гимназија, 33 непотпуних („*Gimnasiul*“), међ којима су 10 женских и 5 богословија.

Вредно је споменути да само у Букурешту имаде 6 гимназија („Свети Сава“, „Матија Бесараб“, „Михај Витез“, „Лазар“, „Кантемир“ и „Шинкај“), које годишње стају близу милион динара.

Под овом централном управом подпадају: универзитет у Букурешту и Јашу; школе лепих вештина („*Scoale de arte frumoase*“) у Букурешту и Јашу; школе архитектуре и музичке школе у Букурешту и Јашу.

Буџет наставничког особља свих ових школа износи 8.572065 дин. Међутим, наш пак буџет средњих и стручних школа (10 гимназија, 3 више женске школе, 5 учитељских школа, 1 богословије итд.) износи — 2.450098 динара.

Кад се персонал самог министарства и свих ових његових управа сравни са персоналом нашег министарства, онда ће се на мах увидети наша нечувена скромност на просветном пољу... Наше министарство просвете и црквених послова имаде свега 12 указних лица (министар, начелник, референт за основну наставу, референт за црквене послове, благајник, статистичар, секретар, 4 писара и архивар)!.. Кад се ово скромно чиновничко особље узме у обзир при суђењу о савлађивању рада при нашем министарству, — онда се човек мора и зачудити и запитати: како се наш просветни апарат у оште и може у покрет ставити!..

Наше министарство просвете мање је по свом личном особљу не само од румунског министарства просвете и култа, већ и од ма које оделите управе тог министарства!

Недовољност личног особља опажана је израније и садањи министар просвете био је просто приморао, да на рад у министарству упути и извесна лица из школе. Садањи је министар, увиђајући ту потребу унео у нов буџет и позиције за једног новог секретара, помоћника књиговође и једног писара, али се при свем том унапред може рећи, да ће рад тећи старим темном нарочито у одељењу за основну наставу, које пословима надмаша сва остала одељења...

Исто се тако мало даје нашим научним, књижевним, уметничким друштвима. Зар се интензиван рад на културном полу може замислити са тако незнатним сумама, које наш буџет за то предвиђа!.. Док Румунија па и Бугарска не упуштају ни једне прилике, да себе што више репрезентују,

дотле наши просветни радници морају кући остати, јер се од 3000 дин. колико наш буџет за то даје, сви научни конгреси не могу посетити... Позиције на име помоћи уметницима за радове на изложбама а такође и помоћ за учешће у међународним научним екскурзијама тако су незнатне (по 1000 дин.), да се њима, паравно, ништа и не може постићи.

На реду је сада упоређење универзитетских буџета. Док се на наш једини универзитет у Београду годишње даје свега 705671 дин. (рачунајући ту и оних 100000 дин. на име оснивања пољопривредног одсека), дотле Румунија за своје даје преко 2,500.000 динара.

Универзитет у Букурешту стаје:

1) богословски факултет	85722
2) правни "	191198
3) филозофски (Facultatea de filosofie și litere	203782
4) природних наука („ „ științe)	220284
5) медицински ("	307040

Свега 1.008006 дин.

Сем овога, буџетом су предвиђене још и парочите позиције на унапређење научног рада при семинарима и лабораторијама, које укупно износе: 557362 дин.

Те су позиције следеће:

1) универзитетски педагошки семинар	35428
2) опсерваторија (астроном, метеорологист, калкулатор ит.д.)	46930
3) лабораторија молекуларне физике, акустике и оптике	9480
4) лабораторија за гравитацију, топлоту и електрицитет	6240
5) хемијски институт и његове лабораторије (I за апаратанску хемију; II за органску; III за агрикултурну и индустријску; и IV за алиментарну и јудичијарну)	52980
6) лабораторија технолошке хемије	9480
7) физиолошки институт	10320
8) морфолошка лабораторија	5620
9) лабораторија за минерологију и петрографију	6540
10) лабораторија за геологију	6144
11) лабораторија за палеонтологију	4260
12) лабораторија за медицинску хемију	6060
13) лабораторија за медицинску зоологију	5520
14) лабораторија за фармакологију и терапевтичку клинику	3660
15) лабораторија за експерименталну терапевтику	2580
16) институт за патологију и бактерологију	47160
17) институт за топографску и хирушку анатомију	64920
18) лабораторија физиолошка	7560
19) лабораторија хистолошка	14750
20) лабораторија за експерименталну медицину	17760
21) лабораторија клиничке дерматологије и сифилитике	4800
22) лабораторија оперативне медицине	9480
23) лабораторија легалне медицине	9120
24) курс патолошке хирургије, бандажа и апарата	3660
25) лабораторија хигијенска	4560

WWW.UNILIB.RS

26) лабораторија анализе јела и пића	2520
27) лабораторија II хируршке клинике	7200
28) клиникама за офталмологију, нервних болести, елек- тротерапију	52780
29) лабораторија аналитичке хемије	9060
30) лабораторија формацијске хемије и галенике	4380
31) лабораторија генералне патологије	4440
32) административно особље	81960

Свега Универзитету у Букурешту на име помоћи 557362 дин.

Према томе, само букурешки универзитет стаје Румунију свега 1.565368 динара.

Универзитет пак у Јашу (без богословског факултета) стаје :

1) правни факултет	148060
2) филозофски факултет	122286
3) природно-математички факултет	182464
4) медицински факултет	196350
семинари, институти, лабораторије, клинике и ад- министрација	323882

свега универзитет у Јашу 973042 дин.

Сем тога, румунским се универзитетима издаје нарочита помоћ за штампање часописа, — органа факултетских; сиромашним студентима; научним библиотекама и за разноврени материјал 257983

Што се тиче *народних библиотека* ту смо ми у завиднијем положају, јер док Румунија издаје за њене две народне библиотеке у Букурешту и Јашу 23254 дин., докле ми издајемо за наше три (у Београду, Нишу и Крагујевцу) 46885 динара.

Тако исто стојимо и са *Народним Позориштем*. Наше једино народно позориште у Београду стаје годишње (рачунајући ту и плате указног и неуказног особља, канц. трошкове, накнаде путних и подвозних трошкова, управитељу и осталом особљу за службена путовања приликом престава ван Београда) 33400 дин. И ова сума изгледа релативно велика у упоређењу са осталим скромним позицијама нашег просветног буџета... Румунија, која је издашнија позицијама на просвету, — скромнија је од нас у позицијама за народно позориште и ако она субвенционирше три позоришта (у Букурешту, Јашу и Крајови)! Годишње она на ту сврху издаје 230504 дин.

Државна Архива стаје нашу државу 29497 дин; Румунију пак 67700 динара.

Народни Музеји. Целокупни трошкови свих наших народних музеја (народни музеј, етнографски и музеј српске земље) са материјалним издацима стају свега 70833 дин. а румунски 152042! Док се нашем Етнографском Музеју издаје 20300 дин. докле се готово толико издаје на „*Museul de etnografie și arta natională*“ само на име личног особља. Преко 5000 дин. издаје се пак само на име помоћи пинаотекама у Букурешту и Јашу.

Осим наведених четири великих канцеларија — т. ј. министарства и његових управа, — при самом министарству постоје још два тела за благајничке ствари. То су *управе школских и црквених каса*.

I. *Управа школских каса* (*Administratia Casei Scoalelor*) има на челу свом *администратора*, чија је годишња плата већа од плате наших ресорних

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

министра (13200). Осим тога, њему су намењени и велики број чиновника, који раде по разним одсецима, као што су: благајнички, правни, технички, регистратурни и архивски.

Буџет расхода ове управе износи:

1) материјални издаци свију школа	3.095588 48
2) фондови општина за плаћање и издржавање се- оских школа	2.104000—
3) издаци различних фондова, који су под овом управом	551116,52
4) материјални издаци девојачким професионалним школама	50000—
5) евентуални издаци	10000—
Свега	5.810705— дин.

Аналого управи школских каса, као засебно тело постоји још и

II) *Управа црквених каса* (Administratia Casei Bisericii). На челу је ове управе такође администратор у рангу администратора школских каса са годишњом платом 13.200 дин. После њега долазе: подадминистратор, дефензор црквени, скулптор, ревизор богословија, контролор за примену закона о фабрицирању воштаних свећа (Controlor pentru aplicarea legii fabricării lumânărilor de seară). При овој су управи следећи одсеци: 1) биро историјских споменика; 2) регистратурни; 3) статистички; 4) информативни и кореспонденцетски; 5) правни (са потребним бројем црквених адвоката и писара); 6) технички (са црквеним инжењером), 7) благајнички са бироом црквених добара итд.

Буџет расхода ове администрације износи:

1) издаци централне администрације	284910
2) материјал	140202
3) персонал и материјал штампању црквених књига, као и на штампање часописа: „Biserika Ortodoxă Romana“	122030
4) фондови ради издања црква и помоћ изнемоглим свештеницима	74920
5) црквена администрација	333880
6) сеоске парохије (плате свештеницима и невачима)	3.895571
7) епархије (2 митрополита у Букурешту и Јашу, сваки по 36996; и 6 владика сваки по 18492), кино- вије, манастири и цркве, које држава издржава	1.515678
8) градске и сеоске цркве плаћене из општинских субвенција	1.997484
9) богословије и богословски интернат	381535
10) субвенције, пензије и помоћ из манастирских фондова	216222
11) мошеје	72996
12) фондови за нарочите циљ	160310
Свега	9.195744 дин.

Кад се ове цифре црквеног буџета сравне са цифрама нашег буџета за цркву (198114'52) то ћемо видети, да наш државни буџет за цркву не износи ни онолико, колико Румунија даје само за канцеларију управе црквене касе!..

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Према горе наведеним цифрама, *рекашитулација* расхода румунског министарства просвете и култа износи:

A. Рекашитулација расхода министарства:

1) централна администрација министарства	319148
2) дирекција основне и продужне наставе	15.974112
3) централна управа професионалне и партикуларне наставе	2.347987
4) централна управа средње и више наставе (и културне установе)	8.711235
5) субвенције	378275
6) материјал централне администрације и школа као и ваљредни издаци службеника	2.967416

Свега 39.698170 дин.

B. Рекашитулација расхода управе школске касе:

7) управа школске касе	5.810705
----------------------------------	----------

C. Рекашитулација расхода управе црквене касе:

8) управа црквене касе	9.195744
----------------------------------	----------

Свега 45.704619 дин.

Д-р Радован Казиминовић.

*

Школска криза у Шпанији — Најодабранија елита шпанска која се бори за економско и интелектуално подизање шпанског народа, тежећи да он заузме своје законито место међу великим силама, схватила је одмах у почетку свога рада, да је напредак једнога народа везан за напредак његове културе. У овом циљу присталице овога рада подижу свој глас, и погледа да још није доцкан.

Шпанија данас броји више од *дванаест милијуна* становника потпуно неписмених. У њој има врло много села у којима апсолутно нико нити зна читати нити писати. Има тридесет хиљада села без школа. Њој је сад потребно више од 100000 нових школа, поред оних које већ постоје.

Не треба по овоме помислити да се законодавство не интересује народном наставом. Још од 1857 постоји закон који наређује упис и правилно похођење државне или приватне основне школе сваком детету, мушкарцу или девојцици, од шесте до дванаесте године, тако не би случајно учили приватно код својих кућа. Али овај закон никад није био примењен, нити је могао бити примењен.

У Шпанији има села у којима се женска деца никако и не уписују у школу; има других у којима је пропорција уписаних 15,10 или 5%, док је на другим местима пропорција уписаних дечака само 2%.

Кад се узме у обзир цела краљевина 42% деце за школовање није уписано ни у какву школу и та деца не добијају никакву врсту наставе ни васпитања. Оних других 48% уписани су у школе, као што закон прописује, али њихово похођење тих школа, које је по закону обавезно, понајчешће је с великим прекидима и покадшто сасвим илузорно.

Обавезност основне наставе највећма се поштује у овим крајевима Valladolid (9 неуписаних на 100 уписаних) Burgos и Logrono (12), Soria (16), Avila (17), Caéberès (18) и Alava (19). Стање је посве озбиљно у Старој

Пастилији, Саламанци и у Навари, али ипак најдирње је у крајевима приморским, око Средоземног Мора, где достиже на 68%.

И у најнасељенијим крајевима девојчице готово никако не иду у школу. Влади је немогућно да натера своје становништво да поштује обавезност овога закона, пошто нема средстава да га сама извршује. Нема довољно школа за половину, готово ни за трећину деце дорасле за школу. Има места где се један учитељ мора да носи са разредом у коме има преко 150 ученика. То се зове претрипаност. У оним местима, у којима школе постоје, те су школе потпуно неигијенске, и готово би се могло рећи да су предсобља децјем гробљу. Новине „Pro infantina“, као орган друштва за заштиту деце, износи све недостатке зграда мадридских основних школа у којима ђаци губе здравље, слух, вид.

*

Агрикултурна настава у енглеским основним школама — Недавно је један посланик енглески поднео пројекат законски, којим се тражи да се организује по свима сеоским или полусеоским школама енглеским теоријска и практична настава агрикултурна са свима другим питањима и наукама, с којима је она у вези, где би ушла природна историја, гајење цвећа, воћа, поврћа, поткресивање дрвећа, проучавање разних врста земље, ђубрење, исушивање, подизање и гајење стоке, пилежи, пчела, удео инсеката у биљном животу итд. итд. Овим се законским пројектом у исто доба предвиђају вежбаљница, тј. њиве, радионице, вртови. Четвртина трошкова око извођења замисли по овом закону падала би на општине, а остало би подносила држава, односно Министарство Просвете.

Кад би овај закон био усвојен, начинио би праву револуцију у целокупној основној настави по сеоским школама, али се ипак мисли да и овај пројекат није потпуно изводљив, јер пре свега по њему потребне су огромне суме новаца, и државни буџет био би превелики. Он за тим тражи наставнички кадар који би био одушевљен овим питањем и који би био у стању да предаје и разрађује све предмете како ваља, а да ли се овај наставнички кадар може наћи кад и иначе нема довољан број наставника по основним школама оваквим какве су? Напослетку, да би ова настава имала успеха треба да је и средина у којој се предаје погодна и жељна овакве наставе. Ако би се покушало да се овај пројекат закона примени на све сеоске школе, врло лако да би се те овде те онде дошло до озбиљног отпора и негодовања. Вероватно за прво време задовољиће се да се учини покушај онде где су прилике за извођење овога посла погодне.

*

Недовољна професорска спрема — У свом годишњем извештају енглески министар просвете нарочито наглашава недовољну професионалну спрему код већине посленика у средњој настави. Врло је мало оних који доста потпуно познају свој занат; многи имају врло великих недостатака који су се можда могли поправити за ранијих њихових година; велики их је број апсолутно недорастао својем позиву. Министар намерава да организује ово професионално припремање по одабраним средњим школама које су близу универзитета; ово припремање помоћи ће потоњим наставницима да се вежбају у настављању не прекидајући својих студија.

*

Професорске пензије у Енглеској — Питање о професорским пензијама у Енглеској опет је на дневном реду. О њем се дискутује већ шез-

десет година, и изгледа да се оно сад тек почело приближавати своје решењу. Сви професори оних средњих школа које субвенционисхе држава добиће пензију. Услови ове пензије нису још дефинитивис утврђени.

*

Статистика пруских универзитета — Последња обавештења о овом предмету показују да се буџет самих пруских универзитета попео од 3,935.449 марака у 1868 на 21,009.488 марака у 1911 што представља увећање око 433 од сто. Број ученика попео се од 7388 у 1868 на 27913 у 1911/12, дакле повећање је за 280 од 100. Три четвртине трошкова подмирује држава, а остало пак подмирује се из завештања и инскрипција.

Број ученица достигао је свој максимум последњег семестра и износи 904, од кога се броја њих 175 посветило пзучавању живих језика, 149 германским језицима, 182 медицини, 22 изучавању правних наука, 4 теологији, 60 математици, 57 филозофији, 23 старим језицима, 43 политичкој економији, 21 хемији итд.

*

Узајамне посете учитеља по разредима — Последњ школском наредбом у Виртембергу наређује се учитељима да посећују своје другове на раду у разредима, да би тако могли створити слику о целокупној настави у оној згради у којој заједнички раде. Да би се оправдала ова мера тврди се да су стари учитељи већ стекли лично искуство у своје раду којим би се могли згодно користити њихови млађи другови. Није довољно пратити педагошке новине по стручним листовима; пракса је пре свега много важнија. Учитељ који остаје између четири зида у својем разреду лако долази до илузије о превеликој вредности својих поступака при настављању. Међутим, треба му да их упоређује са онима својих другова. Ово непрекидно упоређивање је погодба за сваки педагошки напредак и поуздан лек против учмалости.

*

Курсови за усавршавање — У Енглеској влада се све то ревностије занима питањем, шта да ради са оном младежи која напушта школу у доба од четрнаест година, и када остаје потпуно предана на милост и немилост утицаја улице и раднице. Дошло се до уверења да курсови за усавршавање, који се обављају у вече, и на који долазе уморни и ученици и наставници, не могу дати никаквих или готово никаквих резултата. Ускоро ће се тога ради поднети законски предлог ради организовања ових курсова који би били практични и корисни за сву ону младеж коју породичне и животне незгоде изгоне из школе у овако младо доба, управо прерано. По том законском пројекту курсови ће се одржавати дању а не у вече, дакле у оно време кад ученици, који ће морати посећивати те курсеве, нису још преморени и исцрпни радом. Влада, рачунајући на добру вољу шефова радњи неће одмах, при првом кораку, учинити ове курсеве обавезним али, ако се увиди, да се овако нема успеха, прибећи ће се и прописима који ће све ове курсеве увести у живот.

*

Родитељска равнодушност — Родитељска равнодушност у погледу своје деце често је много већа но што се то, уопште, и мисли. Ну, у Енглеској, кад се исцрпе сва средства и сви савети да их убеду о потреби

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

већег интересовања према својој деци, власти прибегајају једној врло осетној мери коју им даје закон од 1908 године и који се односи на заштиту деце (Children Act). Одбор коме је поверено и стављено у дужност да се брине о школској деци у вароши Leicester-у износи два случаја у којима је прибегао употреби овога оруђа:

1) неки родитељи, који су били доста доброг имовног стања нису хтели по наређењу лекаревој да купе наочаре својој деци, упропашћујући им на тај начин вид, ти родитељи били су осуђени на казну од по двадесет шилинга и на плаћање трошка.

2) други опет родитељи нису хтели допустити да се на њиховој деци изврше неке ситне операције, али које су се морале неодложно извршити, и ти су родитељи били новчано кажњени и оптужени и остављен им је рок од месец дана да ствар уреде.

*

Француски универзитет у Лондону — Универзитет у Лиљу основао је у Лондону уз припомоћ „Универзитета француске књижевности“ једну врсту института који је сличан ономе какав су универзитети из Париза, Гренобла и Бордо-а заједнички респективно основали у Петрограду, Флоренцији и у Мадриду. Овај „French Institute of London“ стављен је под заштиту једне кнегиње и француског амбасадора у Лондону. Управни Савет састављен је из еминентних личности, људи и жена из обеју земаља који се интересују интернационалним универзитетским покретом. Albert Schutz, професор права са универзитета у Лиљу, наименован је за управника. Институт ће бити подељен на ове 4 секције:

1) Уметничка и литерарна секција која ће просто заменити „Универзитет француске књижевности“ који већ постоји;

2) Секција социјалних наука која ће се обрађати публици и која ће третирати питања из народног живота у Француској. У овој секцији држаће конференције професори са универзитета у Лиљу;

3) Педагошка секција отворена по жељи енглеских колега који предају француски. Ова секција имаће нарочите курсове за граматiku, филологију, фонетику, модерну литературу, социологију.

4) Индустриска секција која ће имати нарочиту агенцију у циљу да доводи у везу индустријалце и трговце са француским младим људима, који желе да се упознаду с туђинским трговачким методама, да науче енглески, да проучавају установе и економски живот наших суседа.

*

Опозивање младих учитеља због неподобности — Нове мини-старске инструкције које се односе на добивање сведочанства о педагошкој спреми у Пруској (Zweite Lehrerprüfung) имају и ову одредбу: „У случају поторне неподобности сваки млад учитељ треба да буде за времена уклоњен са своје дужности, како би себи нашао места на другој страни“. Ова важна одредба имаће за последицу да брзо побољша квалитет учитеља. Њу одобрава готово сва педагошка штампа.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (Франака). — Претплата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништво (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писма, враћају.